

**HİTİT KRALLIĞI'NDA VEBA SALGINI
VE ETKİLERİ**

(M.Ö. II. Binyılın İlk Yarısı)

Aysel KÖMÜRCÜ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Selim KAYA

Haziran, 2019

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HİTİT KRALLIĞI'NDA VEBA SALGINI VE ETKİLERİ
(MÖ. II. Binyılın İlk Yarısı)

Hazırlayan

Aysel KÖMÜRCÜ

Danışman

Doç.Dr. Selim KAYA

AFYONKARAHİSAR 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Hitit Krallığı’nda Veba Salgını ve Etkileri (MÖ. II. Binyılın İlk Yarısı)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

26.06.2019

Aysel KÖMÜRCÜ

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Selim KAYA
Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Hasan BAHAR
: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BİLGİN

İmza

Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Aysel KÖMÜRCÜ' nün “Hitit Krallığı’nda Veba Salgını ve Etkileri (MÖ. II. Binyılın İlk Yarısı)” başlıklı tezi, 26.06.2019 günü saat 11:00’ de Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği’ nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

HİTİT KRALLIĞI'NDA VEBA SALGINI VE ETKİLERİ (MÖ. II. BİNYILIN İLK YARISI)

Aysel KÖMÜRCÜ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

HAZİRAN 2019

Danışman: Doç.Dr. Selim KAYA

Salgın hastalıklar, Eskiçağ'dan günümüze kadar dünya coğrafyası üzerinde görülmüş olup çok sayıda ölümlere sebep olmuştur. Bu salgın hastalıklardan birisi de veba salgınıdır. Veba salgını, Hitit Devleti zamanında da ortaya çıkmıştır. Veba salgını o kadar etkiliydi ki Kral II. Murşili'nin Veba Duaları'na neden olmuştur. Hititler tanrılara karşı günah işlediklerinde ve onlara düzenli olarak görevlerini yerine getirmediklerinde tanrılar tarafından ülkeye salgın hastalığın ceza olarak verildiğine inanmışlardır.

Hititler hastalıklardan korunmak için geliştirdikleri tıbbi tedavi yöntemlerini uygulamışlardır. Dini ritüeller sosyal yaşamın içinde önemli bir yer tutması sebebiyle hastalıklardan kurtulmak için genellikle din kaynaklı büyüye dayalı tedavi yöntemlerini kullanmışlardır. Ayrıca, salgın hastalıklardan korunmak ve ülkeyi kurtarmak için dini törenler düzenleyerek tanrıya dualar etmişlerdir. Bütün bu

abalarına rağmen hastalıklardan kurtulamayınca da tanrı tarafından kendilerinin ve mekânlarının cezalandırıldığını düşünerek yaşam alanlarını terk etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Hitit Devleti, Veba Salgını, Ritüeller, Tanrılar.

ABSTRACT

THE PLAGUE IN HITTITE KINGDOM AND ITS EFFECTS (BC. FIRST HALF OF II. MILLENNIUM)

Aysel KÖMÜRÇÜ

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY**

JUNE 2019

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Selim KAYA

Epidemic diseases have been seen on the world from ancient times up to the present and have caused a large number of deaths. One of these epidemic diseases is the plague epidemic. The plague has also occurred during the Hittite State and it was affected King II. Mursili's Plague Prayers. When the Hittites did not perform their mystical duties on a regular basis, to the Gods, they believed that the epidemic was given as punishment.

Hittites applied medical treatment methods developed by them to prevent diseases. Because religious rituals had an important place in social life, they often used religious-based magic treatment methods to get rid of diseases. They also prayed to God by organizing religious ceremonies to prevent epidemics. In spite of all these efforts, when they could not get rid of the diseases, they left their living spaces thinking that they and their places were punished by God.

Keywords: Hittite State, Plague Epidemic, Rituals, Gods.

ÖNSÖZ

Hitit Devleti MÖ. 2.binyılda Hattuşa’da kurulmuş ve Anadolu siyasi tarihinde önemli rol oynamıştır. Hitit Devleti, çağdaşları olan Mısır ve Babil Devletleri gibi Yakın Doğu’da adından söz ettirmeyi başaran güçlü bir devlet olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Hitit Devleti’nde I.Şuppiluliuma ve oğlu II. Murşili zamanında ülkede veba salgını ortaya çıkmıştır. Veba salgınının olumsuz etkileri II.Murşili’nin Veba Duaları’na neden olmuştur.

Bu çalışmada, Hitit halkının maruz kaldığı veba salgınının nedenleri, salgından korunmak için alınan önlemler ve vebanın ülkeye etkilerinin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma için öncelikle konuyla alakalı Hititlere ait metinler, II. Murşili’nin Veba Duaları (CTH 378.1, CTH 378.2, CTH 378.3, CTH 378.4) ve veba salgınına ülkeden göndermek için yapılan ritüel metinler değerlendirilmiştir. Konu ile alakalı Hititler dönemine ait çivi yazılı eserler dışında Hititleri konu edinen birçok kitap ve makale de incelenmiştir. Elde edilen verilerle vebanın tanımı, veba hakkında genel bilgiler, sebepleri, insanların vebadan kurtulmak için aldıkları tedbirler, tedavi yöntemleri ile vebanın Hitit Devleti’nde ortaya çıkardığı tablo ve nihayetinde de devletin bu olağanüstü durumlarda nasıl bir tutum sergilediği ortaya konulmuştur.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde veba hastalığının tanımı, vebanın çeşitleri hakkında bilgiler verilerek insan vücudundaki belirtileri ve ne kadar süre etkili olduğu ortaya konulmuştur. Eskiçağ’dan günümüze kadar olan süreçte ülkelerdeki veba salgınları hakkında genel bilgiler verilerek insanlık tarihindeki olumsuz etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde Hitit Devleti’nde din ve tıp bilimi hakkında bilgiler verilmiş, Hititlerde dinin ve tanrıların sosyal yaşam içindeki yerine değinilmiştir. Hititlerin tanrılar ile hastalık sebepleri arasında bağ kurduğu belirtilmiş ve metinlerden alınan örneklerle bu ilişki gösterilmiştir. Hastalıkların tedavilerinin yine din, büyü ve tıp ile yapıldığı metinlerden alınan örneklerle belirtilmiştir. Üçüncü bölümde Hitit Devleti kralları olan I.Şuppiluliuma, II. Arnuwanda ile II. Murşili dönemlerinde veba salgını ile bağlantılı olarak siyasi ve

sosyal gelişmelere değinilmiş, Hitit Devleti'nde veba salgınının ortaya çıkma nedenleri ile yöneticilerin ve halkın vebadan kurtulmak için izledikleri yollar dualardan alınan metinlerle gösterilmiştir. Veba salgınının Hitit Devleti'ne etkileri ortaya konulmuştur.

Bu vesileyle tez konusunun belirlenmesinde ve literatür taramasında yol göstermesi sebebiyle değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Selim PULLU ve çalışma esnasında yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Selim KAYA' ya teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez yazım aşamasında yanımda olup yardımını esirgemeyen sevgili arkadaşım Fatma DAĞDEVİREN'e teşekkürü bir borç bilirim.

Yine çalışma esnasında her zaman yanımda olan, bana destek veren ve yardımını esirgemeyen sevgili eşime ve biricik kızıma teşekkür ederim.

Aysel KÖMÜRCÜ

Afyonkarahsar, 2019

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

VEBA HASTALIĞI VE ESKİÇAĞ'DAN GÜNÜMÜZE VEBA SALGINLARI	
1. VEBANIN TANIMI	3
1.1. VEBANIN TÜRLERİ.....	4
1.1.1. Hıyarcıklı Veba.....	4
1.1.2. Akciğer Vebası.....	5
1.1.3. Septisemi Vebası.....	5
2. ESKİÇAĞ'DAN GÜNÜMÜZE VEBA SALGINLARI.....	5

İKİNCİ BÖLÜM

HİTİT DEVLETİ'NDE DİN VE TIP BİLİMİ

1. HİTİT DEVLETİ'NDE DİN.....	11
2. HİTİT DEVLETİ'NDE TIP BİLİMİ.....	14
2.1. HİTİT DEVLETİ'NİN TIP ALANINDA ETKİLENDİĞİ KÜLTÜRLER.....	19
2.2.HİTİT DEVLETİ'NDE HASTALIKLAR HAKKINDA GENEL BİLGİLER....	24
2.2.1. Hastalık Sebepleri.....	25
2.2.2. Hastalıkların Tedavi Yöntemleri.....	31
2.2.2.1.Din İle Tedavi.....	31
2.2.2.2.Büyü İle Tedavi.....	31
2.2.2.3.İlaç İle Tedavi.....	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SALGIN HASTALIK ZAMANINDA HİTİT DEVLETİ'NİN SİYASİ
DURUMU, VEBA SALGINININ ORTAYA ÇIKIŞI VE VEBA SALGINININ
HİTİT DEVLETİ'NE ETKİLERİ

1. SALGIN HASTALIK ZAMANINDA HİTİT DEVLETİ'NİN SİYASİ DURUMU.....	36
1.1. I.ŞUPPİLULÍUMA DÖNEMİ.....	36
1.1.1. I.Şuppílulíuma'nın Tahta Çıkışı Ve Dönemin Siyasi Olaylarına Genel Bir Bakış.....	36
1.2. II.MURŞİLÍ DÖNEMİ.....	40
1.2.1. II.Murşilí'nin Tahta Çıkışı, Kişiliği Ve Dönemin Siyasi Olaylarına Genel Bir Bakış.....	40
2. HİTİT DEVLETİ'NDE VEBA SALGINININ ORTAYA ÇIKIŞI.....	46
2.1. VEBA SALGINININ NEDENLERİ.....	47
2.2. VEBA SALGININDAN KURTULMAK İÇİN UYGULANAN TEDAVİ YÖNTEMLERİ.....	48
2.2.1. Dualar ve Ritüeller.....	49
2.1.1.2. II. Murşili'nin Veba Duaları.....	49
2.2.2. Salgın Hastalığa Karşı Yapılan Ritüeller.....	58
2.2.2.1. Aşhella Ritüeli (CTH 394).....	59
2.2.2.2. Zarpiya Ritüeli (CTH 757).....	65
2.2.2.3.Uhhamuwa Ritüeli.....	71
2.2.2.4. Puliša Ritüeli (CTH 407)	74
2.2.2.5. Maddunani Ritüeli (CTH 425.1).....	77
2.2.2.6.Dandanku Ritüeli (CTH 425.2).....	79
2.2.2.7. Arzwalı Tapalazunauli'nin Ülkedeki Veya Ordu Kampındaki Bir Hastalığa Karşı Ritüeli (CTH 424.1).....	85
2.2.2.8. Bir Bölgede Ortaya Çıkan Vebaya Karşı Yapılan Ritüel (CTH 424.2).....	88

3.SALGIN HASTALIĞA KARŞI YAPILAN RİTÜELLERİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ.....	90
3.1. RİTÜELLERİN AMAÇLARI.....	90
3.2. RİTÜELLERDE GÖREV ALANLAR.....	91
3.3. RİTÜELLERİN YAPILDIĞI MEKÂN VE ZAMAN.....	91
3.4. RİTÜELLERDE KULLANILAN MALZEMELER.....	92
3.5. RİTÜELLERDE ADI GEÇEN TANRILAR.....	94
3.6. RİTÜELLERİN SÜRESİ.....	95
3.7. RİTÜELLERİN AİT OLDUĞU KİŞİLERİN MESLEK VE KÖKENLERİ...	95
4. VEBA SALGINININ HİTİT DEVLETİ'NE ETKİLERİ.....	96
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA.....	103
EKLER.....	107
HARİTALAR.....	108

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

Ay.	: Arka yüz
Bo	: Inventarnummer von Tafeln aus Boğazköy
CTH	: Catalogue des Textes Hittites
IBoT	: İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Bulunan Boğazköy Tabletler
KBo	: Keilschrifttexte aus Bogazköi. Berlin
KUB	: Keilschrifturkunden aus Boghazköi. Berlin
Öy.	: Ön yüz
TDK	: Türk Dil Kurumu

Simgeler

x	: Okunamayan işaretler.
[x]	: Metin yüzeyinde kaybolmuş işaretler.
[ ]	: Orijinal metinde kırık olan yerler.
[....]	: Kırık metin yerlerinde sayısı hesaplanamayan işaretler
< >	: Tableti yazan (kâtip) tarafından unutulmuş işaretler.
?	: Tercümenin şüpheli olduğu yerler.
§	: Paragraf başı.
_____	: Tabletlerde paragraf ayırımı işareti.

GİRİŞ

Hititler MÖ. 3.binyılın sonlarında Karadeniz'in kuzeyinden Kafkaslardan Anadolu'ya küçük gruplar halinde gelerek Kızılırmak Nehri'nin kuzey kesimine yerleşmişlerdir¹.

Kendilerine ait kaynaklardan çok daha önce Tevrat'ta Hititler İbranice "hıtti, hıttim" olarak geçmiştir². Yine Hititler MÖ. 13. ve 12. yüzyıl Asur kaynaklarında "Hattû", Mısır kaynaklarında 18. Hanedandan itibaren (MÖ.1150-1300) "hît, ht (Hitit Ülkesi ve onun insanları)" olarak geçmiştir. Hititler ise kendilerine "Hattuša kentinin, Hitit ülkesinin çocukları, insanları (Sümerce LÚ^{MES} URU^{HATTI}) demişlerdir. Ayrıca "Hatti" adı Kıbrıs, Suriye, Fenike ve Tunip'ten Mısır'ın devlet merkezi Amarna'ya gönderilen mektuplarda da geçmiştir³. Almanca'da "Hethiter", İngilizcede "The Hittites", İtalyanca'da "Gli Ittiti" ve Türkçe'de ise ilk zamanlar "Eti" olarak adlandırılırken günümüzde ise "Hititler" olarak adlandırılmıştır⁴.

Hititlerin Anadolu'ya geldikleri dönemlerde henüz yazıyı kullanmamaları nedeniyle Anadolu'ya nereden ve hangi yönden geldikleri ile ilgili pek çok varsayım bulunmaktadır. MÖ 2. binyılda, Anadolu ve Kuzey Suriye topraklarında hüküm süren Hititlerin konuştukları dilin Hint-Avrupa kökenli olması, Anadolu'nun yerli halkı olmadıklarını, başka bir yerden göç ederek Anadolu'ya geldiklerini göstermektedir. Hititlerin, Hitit Devleti'nin kuruluşundan önce küçük gruplar halinde Anadolu'ya gelerek sonrasında devlet oldukları düşünülmektedir⁵.

Hititler Kafkaslar üzerinden Karadenize inmişler ve Orta Anadolu'da yerlerini almışlardır. Hititler Anadolu'ya geldiklerinde güçlü bir siyasal otorite yoktu. Anadolu'da en az 22 adet küçük beylikler bulunuyordu ve aralarında siyasal birlik de bulunmuyordu. MÖ. 2000-1600 yılları arasında Anadolu'da Hatti ve Hurri gibi yerli

---

¹ Elmar Schwertheim, *Antikçağda Anadolu*, Çeviri: Nuran Batu, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s.16.

² Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu 1*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002, s.31.

³ Ünal, *a.g.e.*, s.33.

⁴ Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, 12. Basım, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, No: 67, Ankara 2000, s.15.

⁵ Ünal, *a.g.e.*, s.15 vd.

beylikler yanında Hind-Avrupa kökenli beylikler de yer almıştır⁶. Hitit Krallığı döneminde Anadolu toprakları üzerinde Hurri-Mitanni Krallığı, Kizzuwatna Krallığı, İšuva Ülkesi, Azzi-Hayaša Ülkesi ve Arzawa Ülkeleri (Şeha Nehri Ülkesi, Hapalla, Wiluša, Mira-Kuwwaliya) Krallıkları yer almaktadır. Anadolu sınırları dışında ise Kargamiş, Halep, Ugarit, Amurru, Nuhašše ve Kinza memleketleri bulunuyordu⁷. Bu sebeple Hititler Anadolu coğrafyasında beylikler arasında güçlü bir siyasi birlik olmadığı için imparatorluk kurmayı başarmışlardır.

Hitit Devleti'nin fetihçi bir toplum olmaları sürekli olarak başka kültürlerle temas halinde olmasına neden olmuştur. Fethettikleri toplumları kültürel olarak asimile etmemişler, aksine onların tanrılarını da kendi tanrı panteonlarına katmışlar böylelikle “bin tanrılı halk” olarak anılmışlardır. Hititler tanrılarını hoş tutmaya özen göstermişlerdir. Eğer tanrılara olan görevlerini yerine getirmezlerse tanrılar tarafından cezalandırılacaklarını biliyorlardı.

Hitit Devleti kralı olan I.Šuppiluliuma ülke sınırlarını genişletmek ve korumak amacıyla sürekli savaşlarla meşgul olduğundan tanrılara olan görevlerini yerine getirmemiştir. Bu durum tanrılarının öfkelenmesine neden olmuş ve tanrılar tüm ülkeyi veba salgını ile cezalandırmışlardır. Hitit Devleti'nde görülen veba salgını, “Hitit Krallığı'nda Veba Salgını ve Etkileri (MÖ. II. Binyılın İlk Yarısı)” çalışmasının konusu olmuştur.

---

⁶ Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Phoenix Yayınevi 2.Baskı, Ankara 2017, s. 42.

⁷ Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, s.42.

BİRİNCİ BÖLÜM

VEBA HASTALIĞI VE ESKİÇAĞ'DAN GÜNÜMÜZE VEBA SALGINLARI

1. VEBANIN TANIMI

Eskiçağdan günümüze uzanan süreç içerisinde insanlar önemli salgın hastalıklar yaşamışlardır. Bu salgın hastalıklar içerisinde veba hastalığının önemli bir yeri vardır. Zira veba hastalığı bulaşıcı ve ölümcül bir hastalıktır. Bulaşıcı olması sebebiyle insanların kitleler halinde ölümüne neden olan bu hastalığın, XX. yüzyıl başlarına kadar bütün dünyada etkin ve yaygın salgınlara yol açtığı bilinmektedir.

Veba, İslam dünyasında “veba”, “taun”, Batı dünyasında genellikle “black death (kara ölüm)” olarak isimlendirilmektedir. Yine farklı dillerde de “plague, peste, pestis”, Türkçede ise “veba, taun” olarak isimlendirilmiştir⁸.

Veba, *enterobacteriaceae* familyasından sayılan Gram negatif bir bakteri olan *yersinia pestis* adlı bir bakterinin neden olduğu bulaşıcı ve öldürücü bir hastalıktır⁹. Veba hastalığı bir kemirici hastalığı olup insanlara fare pireleri aracılığı ile geçmektedir. Veba mikrobu hareketsiz, güneşte kolayca ölebilen, balgam ve pire dışkısı içinde, oda sıcaklığında uzun süre kalabilen, dondurulursa 25 yıl canlılığını koruyabilen bir basildir¹⁰. Veba basilini 1894 yılında Hong Kong’da A.Yersin keşfetmiştir. Yine aynı sene Kitasato da buna benzer bir bakterinin varlığından bahsetmiş olup, vebanın fare ve kemiricilerde infeksiyon yaptığı, pireler vasıtası ile de insanlara bulaştığı tespit edilmiştir¹¹.

Veba hastalığı geçmişte şiddetli salgınlara ve ölümlere sebep olmuştur. Ancak günümüzde gelişen tıp bilimi ile etkisi azalarak antibiyotiklerle tedavisi

---

⁸ Orhan Kılıç, *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti’nde Salgın Hastalıklar*, Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2004, s.17.

⁹ Büyük Larousse; *Sözlük ve Ansiklopedi*, C. XXIII, s.12127.

¹⁰ Ferdi Çiftçioğlu, *2.Abdülhamid Döneminde İzmir’de Salgın Hastalıklar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2014, s.20.

¹¹ Behiç Onul; *İnfeksiyon Hastalıkları*, Ankara Üniversitesi Yayını, 2.Baskı, Ankara 1956, s.560.

mümkün hale gelmiştir. Ayrıca vebanın kitleler halinde ölümlere neden olması, insandan insana bulaşabilmesi, aerosol olarak yayılabilmesi nedeniyle Sivil Biyosavunma Çalışma Grubunca “potansiyel biyolojik savaş ajanı” olarak kabul edilmiştir¹².

1.1. VEBANIN TÜRLERİ

Veba hastalığının vücuda giriş şekli ve yerleşmesine göre iki farklı türü vardır. Bunlar *hıyarcıklı veba (bubon vebası)* ve *akciğer vebası (veba pnömonisi)*dir¹³. Bunun dışında *veba sepsir veya septisemi vebası* gibi klinik şekilleri olduğu da belirtilmektedir.

1.1.1. Hıyarcıklı Veba

Vebanın en çok görülen türü Hıyarcıklı vebadır. Enfeksiyonlu bir pirenin ısırmasıyla insanlara bulaşmaktadır. Pirenin ısırmasıyla siyahımsı bir leke oluşup, bunu koltuk altlarında, kasıklarda ya da boyunda oluşan yumurta benzeri şişlikler izlemektedir. Bu şişliklerden dolayı hıyarcıklı veba adını almıştır. Kuluçka dönemi 2-5 gün olup hastalık birden bire titreme ile 39-40 °C'a yükselen ateşle başlar. Hastada enfeksiyonun ilk saatlerinden beri bir sersemlik hali vardır. Hasta sarhoş gibi sağa sola sallanarak yürür. Ertesi günü ateş biraz düşer fakat akşam 40-41°C'a çıkabilir. Şiddetli halsizlik, dalgınlık, ağır ve peltek konuşma görülür. Şiddetli baş, sırt ve bacak ağrıları vardır. Yüz soluk olup ateş çıkınca kızarır. Nabız ise 120-140 arasında değişmektedir. Solunum ateşle birlikte hızlanır. Hasta ikinci günden itibaren şuuru bozulur, hal ve hareketleri dağınık bir hal almaya başlar. Dil kalın beyaz bir pas tabakası halini alır. Kusma ve diyareler gözlenebilir¹⁴.

Vebanın en hafif ancak en çok görülen şekli hıyarcıklı veba türüdür. Ancak hıyarcıklı veba ağır vakalara da sebep olabilmekte ve hastanın 3-6 gün içerisinde ölümüne sebep olabilmektedir.

---

¹² Robert F.Betts vd.; *İnfeksiyon Hastalıklarına Pratik Yaklaşımlar*, Çev. Fehmi Tabak, İstanbul Medikal Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul 2007, s 117.

¹³ Kılıç, *a.g.e.*, s.18.

¹⁴ Onul, *a.g.e.*, s.563 -564.

1.1.2. Akciğer Vebası

Akciğer vebası pireden bulaşmayıp, enfeksiyonlu kişinin öksürüğü yada tükürüğünden bulaşmakta veya soğuk havalarda mikrobun akciğerlere yerleşmesiyle ortaya çıkarak burundan kan gelmesine yol açmaktadır¹⁵. Ateş birden bire 40-41 °C'a çıkar. Göğüs ağrıları ile şiddetli bir öksürük başlar. Solunum süratlenir. Hasta fazla miktarda koyu renkte kanlı balgam çıkarır. Bu balgamın içinde veba mikrobu vardır. Dış lenfa bezlerinin ağrılarak şişmeye başladığı sırada hasta 2-4 gün içinde ölür. Öldürücülüğü yüksek olan bu veba türü 24 saat içinde de öldürebilir ve hızla yayılır. Vebanın bu türü en çok çocuklarda görülmektedir¹⁶.

1.1.3. Septisemi Vebası

Septisemi vebası, lenf sistemi yerine kan dolaşımının bakteriyel enfekte olmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bakteri kan dolaşımında hızla çoğalmakta ve belirtilerin ortaya çıkması için bile zaman olmamaktadır. Bazen hastada yüksek ateş olmaz; fakat derin bir halsizlik, şuur bozukluğu ortaya çıkar. Hasta kısa sürede komaya girer. Hasta ya 2-3 gün içerisinde ya da saatler içinde ölmektedir¹⁷.

2. ESKİÇAĞ'DAN GÜNÜMÜZE VEBA SALGINLARI

Veba hastalığı, Eskiçağ'dan itibaren toplumlarda salgın olarak ortaya çıktığında insanların toplu ölümlerine neden olmuş ve uzun yıllar boyunca dönemin şartları sebebiyle önüne geçilememiştir. Ne zaman "*artık bitti*"¹⁸ denilecek olursa başka yerde ortaya çıkmıştır. Vebanın, toplu insan ölümleriyle birlikte nüfusun büyük oranda azalması, toplum psikolojisinin bozulması, insanlarda korku ortamının doğması, sosyal ilişkilerin zayıflaması, ekonomik ve kültürel gerilik gibi birçok sonuçları olmuştur.

---

¹⁵ Çiftçiöğlü, a.g.t., s.21.

¹⁶ Kılıç, a.g.e., s.18-19.

¹⁷ Onul, a.g.e., s.565.

¹⁸ Aydın Ayhan; "Dünyada ve Türkiye'de Veba Salgınları", *Tıp Tarihi Araştırmaları Tarihi*, S.16, İstanbul 2009, s.145.

Yazılı kaynaklara baktığımızda bundan 4000 yıl önce veba salgını kaynaklarda geçmektedir. MÖ. 2000 yılında yazıldığı tahmin edilen Gılgamış Destanı'nda veba ile ilgili şu ifadeler bulunmaktadır;

“Ey tanruların büyük üstadı, ey yiğit Enlil! Ah, nasıl olurda sen körü köürüne tufan yaptın? Onun suçunu suçluya yüklet! Kelepçesini gevşet ki etini kesmesin. Yine kelepçesini çek ki daha gevşek olmasın. Senin yaptığın bu tufan yerine, bir aslan kalkıp insanları azaltsa daha iyiydi! Senin yaptığın bu tufan yerine, bir kurt kalkıp insanları azaltsa daha iyiydi! Senin yaptığın bu tufan yerine veba tanrısı kalkıp insanlara bulaşsaydı daha iyiydi! Ben, büyük tanruların gizini açığa vurmادم! Akli pek çok olan bir düş gösterdim. O, böylece tanruların gizini öğrendi. Şimdi onun için bir karar vermek sana düşer!”¹⁹

MÖ. 430-426 yılları arasında Thukydides Atina'da veba salgınından bahsetmektedir. Salgın Atina'da 2 yıl devam etmiş ve devlet adamı Perikles de çıkan bu salgında hayatını kaybetmiştir²⁰. Salgın iki yıl sonra MÖ. 427-426 yıllarında tekrar etkisini göstermeye başlayarak Atina nüfusunun yaklaşık üçte birini yok etmiştir²¹. M.Ö. II. yüzyılda IV. Antiochus döneminde Antakya'daki St.Pierre Kilisesi yakınında kayalara oyulmuş ve Karon adı verilen büstün veba salgınının neden olduğu ölümleri durdurmak için yapılması salgının etkisinin bu yüzyılda da devam ettiğinin önemli kanıtıdır. İlkçağ'da ise, ilk veba salgını olarak kabul edilen ve Filistin'de ortaya çıkan Betsemeş salgınıdır. Bu salgında 50 bin kişi ölmüştür²².

Avrupa'da M.S. 541-544 yılları arasında dünya tarihinde en etkili olan veba salgını ortaya çıkmıştır. Bu salgın İmparator Iustinianos adıyla tarihe geçmiştir. İlk olarak Mısır'da ortaya çıkan veba, Mısır'dan Filistin'e oradan da tüm dünyaya yayılmıştır. Deniz yolculuğu ile taşınan veba limanları ve sahil kentlerini vurmuş ve milyonlarca insanın ölmesine sebep olmuştur²³. Bu salgın 543 yılında İstanbul'da da

---

¹⁹ Kılıç, a.g.e., s.19.

²⁰ Ayhan, a.g.m., s.146.

²¹ Kılıç, a.g.e., s.21.

²² Çiftçioğlu, a.g.t., s.24.

²³ Ömür Ceylan, “Ölümün Unutulan Adı Veba”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları, Adana 2006, s.1.

çok sayıda insanın ölümüne sebep olmuştur. Günlük ölü sayısı binleri geçmiş ve İstanbul adeta toplu bir mezara dönüşmüştür²⁴.

Türkiye Selçuklu Devleti dönemine kadar Anadolu'da veba salgınları devam etmiştir. Bu salgınlarda binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Yine Selçuklular zamanında da büyük boyutlarda veba salgınları ortaya çıkmıştır²⁵.

1077-1078 yıllarında Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu Komutanı tarafından yapılan İstanbul kuşatması sırasında veba salgını olmuş ve salgında 160.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Kiliseleri dolduran cesetlerin çokluğundan cesetler denize atılmak zorunda kalınmıştır²⁶.

Mısır ve Suriye'de İslamiyet'in yayılmasından sonra da birçok veba salgınları görülmüştür. Özellikle Mısır'da ortaya çıkan vebanın sebebi olarak Nil nehrinin taşmasındaki yaşanan düzensizlikler gösterilmiştir. Nil nehrinin zamanında taşmaması sulama faaliyetlerinin yapılamamasına ve yeterli ürün alınmadığı için kıtlık yaşanmasına neden olmuş ve bu durum da salgın hastalıkların ortaya çıkmasında etkili olmuştur²⁷. Mısır ve Suriye'de yaşanan salgın hastalıklar 25.000-30.000 insanın ölmesine neden olmuştur. 685 yılında Mısır'da yaşanan veba salgını İslam tarihinde yaşanan en büyük salgınlardan biridir. Bu salgından sonra 689 yılında Mısır ve Basra'da büyük salgınlar yaşanmıştır²⁸. Suriye'de 822 ve 830 yıllarında iki önemli veba salgını görülmüştür. Tolunoğulları zamanında salgını engellemek için su kanalları açılmış, eski su kanalları tamir edilmiş ve çiftçiler korunmuştur. Mısır'da hüküm süren İhşidiler zamanında da kıtlık ve veba salgınları yaşanmıştır. 940, 949, 952, 954, 963 yıllarındaki kıtlık ve veba salgınları sebebiyle ordu ve çok sayıda halk yaşamını yitirmiştir. Ekonomik krizin çıkmasıyla da İhşidiler Fatimilere teslim olmuştur. Fatimiler zamanında da veba salgını yaşanmış ve birçok

---

²⁴ Ceylan, a.g.m.,s.1.

²⁵ Kılıç, a.g.e., s.22-23.

²⁶ Kılıç, a.g.e., s.23.

²⁷ Kılıç, a.g.e., s.25.

²⁸ İlyas Gökhan; *XIII ve XVI. Yüzyıllarda Mısır ve Suriye'de Krizler, Kıtlıklar ve Vebalar*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Elazığ 1998, s.16-18.

insan ölmüştür²⁹ . İslam coğrafyasında yaşanan veba salgınlarında köy ve kentlerin nüfusu tamamen boşalmıştır.

1331 yılında Çin İmparatorluğu'nda ortaya çıkan veba 1338-1339'da Kırgızistan'da Issıksal kenarındaki Süryani kilisesi cemaatine bulaşmıştır. 1345'te veba Volga kenarında Serai'de ve Kırım'da görülmüştür. 1346 yılında, Ceneviz kolonisi olan, Kefe'yi kuşatan Altınorda Hanlığı askerleri arasında veba başlayınca Tatar Canbek Han vebadan ölenlerin cesetlerini kaleden içeri attırıştır³⁰. Cenevizliler veba korkusuyla kaleyi terk edip İstanbul güzergâhından İtalya'ya kaçmıştır. Bu olay tarihte kullanılan ilk "biyolojik silah" olarak bilinir. Cenevizliler Akdeniz'de gemilerle vebayı yaymıştır. Buradan Avrupa'ya yayılan hastalık ile Batılıların "kara ölüm" olarak adlandırdıkları tarihin en büyük veba salgını ortaya çıkmıştır. Veba 1348 yılında bütün Avrupa'yı kasıp kavurmuş ve şehirlerde toplu ölümler yaşanmıştır. 1348-1351 yılları arasında 23.840.000 insan hayatını kaybetmiştir³¹.

1348 yılında Avrupa'da Yahudilerin kuyu ve kaynaklara zehir atarak vebaya neden oldukları iddia edilmiş, bu suçlama Savanyen'de işkence ile bir Yahudiye itiraf ettirilmiştir. 9 Ocak 1349 tarihinde İsviçre'de, sonra da Almanya'da "Judenpogram" denilen Yahudilere yönelik katliamlar yapılmış ve yüzlerce Yahudi evleriyle birlikte yakılmıştır³².

1348-1349 yıllarında Hindistan'da büyük bir veba salgını ortaya çıkmıştır. 1358'deki veba salgını, din savaşları ve ardından gelen açlık Hindistan'ı perişan ederek nüfusu azaltmıştır³³ .

1492 yılında Arap Yarımadası, Şam, Halep ve Mısır'da ortaya çıkan bir pandemi İstanbul'u da etkilemiştir. İstanbul'da bir ay içerisinde yaklaşık 56.000

---

²⁹ Gökhan, a.g.t., s.18-21.

³⁰ Ayhan, a.g.m., s.144.

³¹ Kılıç, a.g.e., s.29.

³² Çiftçioğlu, a.g.t., s.24-25.

³³ Ayhan, a.g.m., s.147.

insan hayatını kaybetmiştir. Mısır ve Suriye bölgesinde veba salgını daha da şiddetli olmuş ve günde 1000 civarında insan hayatını kaybetmiştir. Bu salgının Mısır'da üç gün çok şiddetli geçtiği ve ölü sayısının 600.000 olduğu kaydedilmiştir³⁴.

15.yüzyılda veba, yeni neslin yaklaşık %10-15'ini yok etmiş ve toplu ölümler olağan hale gelmiştir. Şehirlerde nüfus azalmış, Avrupa 13. yüzyıldaki nüfusuna ancak 16. yüzyılda ulaşmıştır³⁵. 15. yüzyılda Avrupa'da belli aralıklarla veba salgınları yaşanmıştır. Bu dönemde vebanın ortaya çıkmasının nedeni olarak Yahudiler gösterilmiştir.

1500, 1506, 1521, 1525, 1529, 1547, 1565-1567, 1582-1584, 1599-1604, 1619, 1625, 1629, 1636-1639, 1654 yıllarında Avrupa coğrafyasında veba salgınları devam etmiş, 1665-1666 yıllarında İngiltere'de 100.000 kişi vebadan hayatını kaybetmiştir³⁶.

17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'da yaşanan en büyük salgınlar 1630 Milano ve Verono, 1630-1631 Floransa, 1631 Venedik, 1656 Cenova, 1664-1665 Londra, 1721 Marsilya epidemileridir³⁷.

Veba salgınları Avrupa'yı olduğu gibi Asya'yı da kırmıştır. Veba salgınları çoğu kez hastalıklı insanların dini bir görevi yerine getirmek için hac mevsiminde bir araya geldikleri Hicaz'da başlamış, hacılar bu salgınları gittikleri yerlere taşımışlardır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren veba salgınlarında büyük bir azalma görülmüştür. Ancak veba mikrobu tümüyle yeryüzünden silinememiştir. 1894 yılında Çin'de başlayan bir veba salgını bütün Güneydoğu Asya ve Hindistan'a yayılmıştır. Bu sırada İsviçreli bakteriyoloji bilgini A. Yersin önce veba mikrobunu tanımlamış daha sonra da hastalığa karşı bağışıklık sağlayan etkili bir serum hazırlamıştır³⁸.

---

³⁴ Kılıç, *a.g.e.*, s.30.

³⁵ Kılıç, *a.g.e.*, s.29.

³⁶ Ayhan, *a.g.m.*, s.147

³⁷ Kılıç, *a.g.e.*, s.31

³⁸ Temel Britannica, s.312.

Günümüzde halen tropik ülkelerde küçük çapta veba salgınları görülse de, koruyucu aşılarla hastalığın önüne geçilmekte, antibiyotiklerle hastalar tedavi edilmekte ve hastalığa yönelik çözüm çareleri bulunmaya devam etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

HİTİT DEVLETİ'NDE DİN VE TIP BİLİMİ

1. HİTİT DEVLETİ'NDE DİN

Din, insanlar ile insanın var olduğuna inandığı tanrılar arasındaki ilişkilerin tümüdür³⁹. İnanma ihtiyacı insanla beraber doğmuş ve insanoğlu tarih boyunca arayış içerisinde olmuştur. Bu nedenle insanoğlu doğüstü güçlere, kutsal saydıkları nesnelere veya tanrılara inanmışlardır.

Anadolu, tarih öncesi çağlardan bugüne kadar birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyetlerden birisi de, MÖ. 2. binyılda merkezi Hattuşa (Çorum/Boğazköy) olan Hitit Devleti'dir. Hititler Anadolu'da büyük bir siyasi güç olmuşlar ve tarihte etkin bir rol almışlardır.

Hitit Devleti'nin başkenti Hattuşa'da (Boğazköy) yapılan arkeolojik kazılarda yaşadıkları dönemin tarihini aydınlatan zengin kaynaklar bulunmuştur. Bu kaynakların başında çivi yazılı tabletler gelmektedir. Sayıları 30.000'i aşan bu tabletlerde din, siyaset, edebiyat, fal, büyü, sanat, hukuk, tıp gibi birçok konuda bilgiler bulunmaktadır. Bunların yanında kazılarda elde edilen arkeolojik buluntular da Hitit tarihinin aydınlatılması açısından önemlidir.

Hitit tarihini aydınlatan kaynaklardan anlaşılıyor ki; Hitit Devleti'nde din sosyal yaşamın vazgeçilmez bir parçasıdır. Hitit Devleti dine önem veren bir toplum olduğu için sosyal yaşamlarının her alanında dinin etkisini görmek mümkündür. Bu sebeple din hastalıklarla ilişkilendirilmiştir. Çıkarılan 30.000'e yakın tabletlerin büyük kısmı dini metinlerden oluşmaktadır⁴⁰. Çıkarılan bu tabletler kral ve ailesine ait olduğundan, halkın tanrıya tapınma şekli hakkında açık bir bilgi yoktur. Hititler tek tanrı yerine çok tanrıya ve tanrıların yerüstü ve yeraltı krallıklarında ikamet ettiklerine inanmışlardır. Yeryüzündeki dağ, ağaç, nehir vb. her şeyin bir tanrısı

³⁹ Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu 2*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s.74.

⁴⁰ Yasemin Arıkan, "Hitit Dini Üzerine Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXXVIII, S.1-2, 1988, s.272.

olduğuna inanmışlardır⁴¹. Örneđin Güneş Tanrıçası, Gökyüzü/Fırtına Tanrısı, Kırların Koruyucu Tanrısı gibi. Hititlerin baş tanrısı Fırtına Tanrısı Teşup'tur. Hitit kralı da ülkeyi koruduğuna inanılan Fırtına Tanrısı Teşup adına ülkeyi yönetmiştir.

Hitit Devleti'nin dini incelendiği zaman birçok etnik kökene ait öğelerden oluştuğu bilinmektedir. Çünkü Hititler işgalci bir toplum oldukları için hakim oldukları toplumların tanrılarını da kendi tanrı panteonlarına katmışlardır⁴². Bundan dolayı Hitit dini çok tanrılı devlet dini halini almıştır. Hititler kendilerini "*Bin Tanrılı*" olarak adlandırmışlardır. Ancak Ahmet Ünal'a göre "*Bin Tanrılı*" deyimini abartıdır. Çünkü Ünal, Hititlerin bin tane tanrıya tapınması, kurban sunulması ve ayinlerinin yapılmasının imkânsız olduğunu belirtmiştir. "*Bin Tanrı*" (LİM DINGIR^{MEŞ}) deyimini metinlerde, özellikle mektup, antlaşma, ayinler ve büyü metinlerinde "tüm tanrılar, binlerce tanrı" anlamında kullanılmıştır⁴³.

Hitit panteonu başkent Hattuşa'daki tanrı ve tanrıçalar ile yerel kùltlerin birleşmesiyle de gelişmiş ve karmaşık bir sistem oluşmuştur. Hitit tanrılarını etnik kökenlerine ayırarak daha anlaşılır olması için Hint-Avrupalı Tanrılar (Hitit-Luvi-Pala), Asyanik Tanrılar (Hatti-Hurri-Sümer), İndo-Ari Tanrılar (Eski Hint), Semitik Tanrılar (Asur-Babil)⁴⁴ şeklinde sınıflandırmalar yapılmıştır.

Hitit inancına göre, tanrılar da tıpkı insanlar gibi yaşamaktaydı. Tanrıların yeme, içme, birbirleri ile evlenme, çocuk sahibi olma, kendi aralarında kavga etme gibi insana özgü davranışları bulunuyordu⁴⁵. Anneleri, babaları, çocukları ve diğer akrabaları hatta insanlar gibi meslekleri ve uzmanlık alanları vardı. Sağlık, adalet, selamet, falcılık, savaş, yağışların düzenlenmesi, zanaatkârlık, çiftçilik belli başlı Tanrı meslekleri arasındadır⁴⁶. Tanrılar arasında bir hiyerarşi olup büyük ve baştanrılar Hitit panteonunda hep öndedir.

---

⁴¹ Trevor Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2003, s.150.

⁴² Meltem Doğan Alparslan, "Hitit Dini ve Tanrıları", *Hititolojiye Giriş* içinde, haz. Metin Alparslan. Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2009, s.119.

⁴³ Ünal, *a.g.e.*, s.76.

⁴⁴ Alparslan, *a.g.e.*, s.119.

⁴⁵ Alparslan, *a.g.e.*, s.122.

⁴⁶ Ünal, *a.g.e.*, s.80.

Hitit dini, çok tanrılı din olmasına karşın çok sade bir din olma özelliği taşır. Temel prensibi Romalılar'ın “*do ut des*” dedikleri pratik görüştür. Bu da “*ben sana veriyorum ama bunun karşılığında sende bana bir şeyler vermelisin*” dir⁴⁷. Bu prensibe göre Hititlerde din, tanrılar ile insanlar arasında karşılıklı çıkar ilişkisine dayanmaktadır. Bunun temelinde de tanrıların yapısını iyice gözlemlemiş olmaları yatar. Tanrılardan gereksiz yere asla korkmamak, kendini ilahi güçlere mutlak olarak teslim etmemek yatar. Hititler, tanrıların insanlar gibi ekip biçmediklerini, mal üretmediklerini gözlemlemişler ve kendilerine bağımlı olduğunu anlamışlardır. Tanrılar insanların kendilerine ibadet etmelerini, her gün yiyecek içecek sunmalarını, bayram merasimlerini ve dini ayinlerini zamanında yapmalarını sağlamak karşılığında onlara yardım etmektedirler⁴⁸. Bu durumu örnekleyecek olursak, Hikmet Tanrısı EA insanlığı mahvetmek isteyen tanrılara şöyle hitap etmektedir:

“İnsanoğlunu niye yok etmek istiyorsunuz ki? İnsanlar biz tanrılara muntazaman kurban sunup, itriyat olarak sedir ağacı yakmıyorlar mı? Eğer insanları mahvederseniz, onlar tanrılarıyla ilgilenemezler; artık hiç kimse size ekmek ve içki veremez olur. Bu durumda, Kummiya kentinin kahraman kralı Fırtına Tanrısı sapanın sapına yapışı çift sürmek zorunda kalacak, İstar ve Hepat değirmen taşını döndüreceklerdir”. Ea Kumarbiye şöyle der: ‘Ey Kumarbi, sen niçin insanların kötülüğünü istersin ki? Tahıl yığınlarını bizim için hazır bulunduran onlar değil mi? Onlar sen Kumarbi’ ye muntazaman kurban sunmuyorlar mı?’⁴⁹ ”

Hitit kralı tanrıların en önemli hizmetkârı idi. Bu sebeple kral tanrıları gözetmekle sorumlu olup krallığı bir bütün olarak tutması görevi idi. Ancak kralın öncelikli görevi tanrıları hoş tutmaktı. Bu sebeple şenlik zamanı gelen tanrının tapınağını ziyaret etmek ve erdemli bir kişiliğe sahip olmak zorunda idi⁵⁰. Hizmette kusur olursa tanrılar öfkelenmekte idi. Bu öfkeninin nedenini bulmak, af dilemek kralın görevi di. II.Murşili'nin ülkedeki vebaya karşı tanrılara yalvarması kişisel sorumluluk duygusu olduğunun bariz göstergesidir.

---

⁴⁷ Ünal, *a.g.e.*, s.78.

⁴⁸ Ünal, *a.g.e.*, s.78 -79.

⁴⁹ Ünal, *a.g.e.*, s.79.

⁵⁰ J.G. Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Çev. Esra Davutoğlu, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2001, s.129.

Hititler “tanrıların insanlara olan bağımlılığını” ortaya çıkarmışlar ve bu durumu ellerinde bir “koz olarak” kurnazca kullanmışlardır. Gerektiğinde tanrılarla pazarlık yapmışlar ve hatta daha da ileri giderek “*siz biz insanlar olmadan asla yaşayamaz, var olamazsınız ki!*”⁵¹ demeye cesaret etmişlerdir. II. Murşili Veba Duasında tanrılara; “*Eğer ülkeyi kasıp kavuran salgın hastalığın, tüm Hitit halkını alıp götürmesine daha fazla göz yumacak olursanız, size kurban sunacak insan kalmayacak ve siz acınızdan ölüp gideceksiniz*”⁵² mantığıyla tanrılarını ikna etmeye çalışmıştır. II. Murşili tanrılarla pazarlık yaparak ülkesinden veba salgını yok etmelerini istemiştir.

Hititlerin yaşamlarında oldukça önemli bir yere sahip olduğu anlaşılan bu “*bin tanrılı*” dinin hakkını vermek için Hitit insanının özverili şekilde davranması gerektiğini düşünebiliriz. Çünkü dinsel faaliyetler içinde yer alan bayram törenleri, kehanet, fal, büyü ve ölü gömme gibi daha birçok işlevin eksiksiz, zamanında ve doğru şekilde yerine getirilmesi gerekmektedir.

2.HİTİT DEVLETİ’NDE TIP BİLİMİ

Eskiçağ uygarlıklarında tıp bilimini dönemin şartlarına göre değerlendirmek gerekir. Çünkü günümüz şartları ve Eskiçağ dönemi şartları oldukça farklı olup bilim adamları tarafından buna göre değerlendirme yapılmıştır. Eskiçağ’da tıp bilimi devletin dünyaya bakış açısına göre gelişmiştir. Dolayısıyla dine önem vermelerinden dolayı tıp, dini ve mitolojik görüşlerden etkilenmiştir. Hitit Devleti’nde de durum farklı olmamıştır. Hitit tıbbı da dini ve mitolojik olgulardan etkilenmiştir.

Hitit tıbbı ile ilgili araştırma yapan bazı bilim adamları Hitit Devleti’nde tıp biliminin gelişmiş olmadığı kanısındadırlar. Hans G. Güterbock yaptığı araştırmada, “*Hititlerin antik dünyadaki tıbbı herhangi bir katkılarının olmadığı*”⁵³ kanısına

---

⁵¹ Ünal, *a.g.e.*, s.79.

⁵² Ünal, *a.g.e.*, s.80.

⁵³ Hans G. Güterbock, “Hittite Medicine”, *Bulletin of The History of Medicine*, Vol XXXVI, No. 2 (March-April,1962), s.113.

varmıştır. Bu görüşün aksine, Cornelia Burde yazdığı doktora tezinde Hititlerin tıpla ilgilendiklerini kanıtlamıştır. Bazı tek tük ilaçlara dayanarak ve sünnetsiz erkeklik uzvunun tedavisinde aynı yöntemler uygulanmış olduğu tezinden hareketle, Hititlerin Babil tıbbını aynen kopya etmiş olmakla birlikte, ona bir takım katkılar yaptıklarını öne sürmektedir⁵⁴.

Yine Ahmet Ünal'a göre ise, Hitit tıbbı Mezopotamya ve Mısır tıbbını taklit etmiştir ve özgün bir Hitit-Anadolu tıbbının olmadığı kanısındadır⁵⁵. Ünal, Anadolu coğrafyasında dünya tıbbına büyük katkıları olan Apollonides, Geleneos, Hippokrates, Lokman Hekim vs. hekimlerin yetiştiğini belirterek Hitit devrinde Anadolu'da tıbbın gelişmemesini şaşkınlıkla karşılamıştır. Yapılan arkeolojik kazılarda da tıpla ilgili herhangi bir âlete (cerrah bıçağı, ilaç yapımında kullanılan kap ve âletler vs.) rastlanmamıştır.

Ayrıca, Ali M. Dinçol, *“Hitit tıbbını günümüz şartlarına göre değerlendirmenin haksızlık olacağını, kendilerinden üstün gördükleri Mısır hekimlerinden yardım istemeleri bile Hititlerin sağlık konusunda her türlü imkânı deneyecek kadar bilinçli olduklarını gösterir”*⁵⁶ diyerek Hitit Devleti'nde tıp biliminin olduğunu belirtmiştir.

Hititçe de “tıp” sözcüğünün karşılığı yoktur. Hint-Avrupai dillerdeki “*medicina, medicus, medicine*” v.s.'nin kökü **med-* “ölçmek, ölçülü olmak” la ilgilidir⁵⁷. Hitit insanı tıp bilimine saygı duymuş ve tıbbın hüner isteyen bir uğraşı olduğuna inanmışlardır. Hititler başlarına gelen hastalıklardan kurtulmak için elbette çareler aramışlardır. Kendi dönemlerinin şartlarına göre tedavi yöntemleri geliştirmişlerdir. Anadolu coğrafyası bitki çeşitliliği yönünden zengin olduğu için doğadaki şifalı bitkileri kullanarak ilaç yapmışlardır. Hastalıkları tedavi etmek için

⁵⁴ Ahmet Ünal, “Hitit Tıbbının Ana Hatları”, *Belleten*, C XLIV, S.175, Temmuz 1980, s.476.

⁵⁵ Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu 3*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005, s.74.

⁵⁶ Ali M. Dinçol, “Aşhella Rituali (CTH 394) ve Hititlerde Salgın Hastalıklara Karşı Yapılan Majik İşlemlere Toplu Bir Bakış”, *Belleten*, C XLIX, Nisan 1985, S. 193, s.8.

⁵⁷ Ünal, a.g.m., s.476.

genellikle dini tedavi yöntemleri ve majik işlemleri uygulamışlardır. Kimi zamanda hastalıktan kurtulmak için buldukları yeri terk etmişlerdir.

Hititler, din alanında olduğu gibi tıp alanında da Mısır ve Babil devletlerinden etkilenmiştir. Kral ve ailesinin hastalığını tedavi etmek için Mısır ve Babil'den uzman doktorlar getirilmiştir. Bu ülkelerin krallarından Hattuşa Sarayı'nda hizmet vermek için hekim göndermelerini istemişlerdir. Hitit kralı III. Hattuşili'nin kız kardeşi Matanazi'nin hamile kalabilmesi için Mısır firavunu II. Ramses'ten ilaç hazırlayabilecek bir hekim istemesi ile ilgili metin şöyledir:

“Kardeşime şöyle (söyle): (Kardeşimin) bana kız kardeşi Matanazi hakkında aşağıdaki gibi yazıldığı konuya gelince: ‘Kardeşim bana onun doğurabilmesi için ilaç hazırlayacak bir adam göndersin.’ Kardeşim bana böyle yazdı.

Kardeşime şunu (söylemek isterim): Bak kardeşimin kız kardeşi Matanazi, kardeşin kral onu tanıyor. O ellilik ya da altmışlık bir kadındır. Bak, elli ya da altmış yaşında bir kadını doğurtmak için ilaç yapmak olanaksızdır.

Gerçekten Güneş Tanrısı ile Fırtına Tanrısı (onun hatırı için) sihirli bir tedavi ile etkili olabilirler. Kardeşimin kız kardeşi için (eskiden de böyle bir tedavi) etkili oldu.

Ben, kardeşin kral, yetenekli bir büyü rahibi ile yetenekli bir [hekim] göndereceğim. Onun doğurması için bir ilaç yapacaklar”⁵⁸.

Hattuşa sarayına gelen hekimlerin isimlerinden de anlaşılacağı üzere Kizzuvatna'dan gelen Luvi ve Hurri kökenli hekimlerdir⁵⁹. Ayrıca komşu ülkelerden istenen doktorlardan başka Hititli sekiz doktorun adı da metinlerde geçmektedir.

Hitit metinlerinde ismi geçen hekimler; Akifa, Hutupi, Lurma, Paryamahu, Piha-Datta, Rabâ-sa Marduk, Tuwatta- ziti ve Zarpita'dır. III. Hattuşili'nin doktoru olan Mittannamuwa'da Hititli hekimler arasında yer almaktadır⁶⁰.

Hititçede “doktor, hekim” sözcüğünün karşılığı yoktur⁶¹. Hitit metinlerinde hekimler, Sümer dilindeki LÜ.A.ZU yâda Akad dilindeki ASÛ kelimeleri ile tanımlanmıştır. Hekimlerin çoğu büyü ritüellerinde ve kâtiplik görevlerinde de bulunmuşlardır. III. Hattuşili'nin başdanışmanı Mitannamuwa hem hekim hem

⁵⁸ *Hititler*; İlker Koç (Editör), ODTÜ Yayınları, 2006, s.44-45.

⁵⁹ Bryce, *a.g.e.*, s.179.

⁶⁰ Leyla Murat, “Amnihatna Ritüelinde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, *Archivum Anatolicum*, VI (2), 2003, s.92.

⁶¹ Ünal, *a.g.m.*, s.480.

başkatip ve büyük bir devlet adamı olarak görev yapmıştır. Hekimlerin halkın hastalıklarının tedavisinde çalıştığına dair bir bilgi yoktur. Hekimlerin yetiştirilmeleri ve eğitimleri hakkında bir bilgi yoktur. Ancak tablet evlerinde veya çıraklık usulüne göre yetiştirildikleri bilinmektedir⁶². Hekimlerin çoğunluğu erkekti. Ancak bilinen kadın hekimler de vardı. Kadın hekimler özellikle “*kocakarılar*” olarak bilinen güç ve şifa veren ritüellerin uygulayıcısı olarak öne çıkmaktaydılar⁶³. Metinlerde karşımıza çıkan “*hekimlerin başı*” (GAL LÜ.MES A.ZU), “*şef hekim*” (LÜ A.ZU SAG), “*asistan/küçük hekim*” (LÜ A.ZU TUR) gibi unvanlar, Hititlerde tıp mesleğindeki hiyerarşiyi göstermektedir. Ayrıca, Hitit Devleti’ne ait belgelerden edindiğimiz bilgilere göre, hastalıkları büyü ile tedavi eden “*rahip*” (LÜ SANGA), “*falcı, büyücü, kahin*” (LÜ AZU), “*yaşlı kadın, büyücü*” (MUNUS SÜ.GI (hašaua-), “*kahin, kuş yakalayıcı*” (LÜ MUŞEN.DU), “*kuş bakıcı, kahin*” (LÜ IGI.MUŞEN), “*kahin*” (LÜ HAL) gibi görevliler bulunmaktadır. Ayrıca, “*kadın hekim*” (MÜNÜS A.ZU) vardır⁶⁴. LU A.ZU “*hekim*”in tıp yanında büyü işleri de yaptığı birçok metinden anlaşılmaktadır. Hitit hekimlerinin büyü işleri de yaptığı aşağıdaki örneklerde belirtilmiştir.

IBoT I 36 II⁶⁵

44 EGIR-pa-ma-kân iš-tar-na l-kân nu LU ŠUKUR.GUŠKIN

GIŠŠUKUR.<GUŠKIN> GAR.[R]A ĥ [ar-z]?? xxx

45 LÜ A.ZU-ja GIŠ [m]u-u-kar ĥar-zi na-at tak-ša-an ĩ-ia-an-ta

46 nu LÜ A.ZU ĥu-uk-ki-iš-ki-iz-zi

Tercüme:

44 ama arkasında, ortada tek (?) bir kişi (var), ve altın mızraklı
adam <altınla> kaplı bir mızrak tutar,...

⁶² Ünal, a.g.m., s.481.

⁶³ Bryce, a.g.e., s.180.

⁶⁴ Murat, a.g.m., s.90.

⁶⁵ Murat, a.g.m., s.91.

45 ve doktor mukar tutar. Ve onlar beraber yürürler,

46 ve doktor şu büyüü söyler.

Bu metin de doktorun tıbbi işlevi yanında büyü işlemi ile de uğraştığını anlamaktayız.

KBo XVII 1 Rs. IV⁶⁶

5 NINDA ḫar-ša-uš pâr-a[š-ḫa GEŠT]IN-an mar-nu-an-na

iš-pa-an-t[ah?-(ḫe)] x x x x

6 [p]i-iš-na-a-aš a-[tu]-e-ni a-ku-e-ni ^{LÚ MEŠ}A.ZU-ša kat-ti-mi
ta(-)x[

7 u-ua-u-e-ni ma-[a-a]n lu-uk-kat-ta-ma nu ^{LÚ}A.ZU u-ug-ga
pa-i-ua-ni

8 nu iš-ḫa-na-a-aš [tar-l]i-pa-aš-ša-an te-eš-šu-mi-in ḫa-a-aš-ša-
an-na u-me-ni

9 [k]u-iš ša-ga-i-i[š] ki-i-ša-ri ta LUGAL-i MUNUS.

LUGAL-ja ta-ru-e-ni

10 ^[NINDIA]ḫar-ši-in pá[r-a]š-ḫa-ri iš-pa-an-tah-ḫi-ja

Tercüme:

5 Kalın ekmekleri bölü[yorum], ben şarap ve marnuvvan
(içeceği) ikram edi[yor]um...

6 Biz yi [yor] (ve) içiyoruz ve doktorlar da benim yanımda.
V[e?] biz

7 geliyoruz, hava aydınlandığın [da] doktor ve ben gidiyoruz.

8 Ve kan tarlipasını, kabı ve ocağı gözleriz.

9 Hangi işaret ortaya çıkarsa onu kral ve kraliçeye söyleriz.

10 Kalın ekmeği kırar ve dağıtırım.

---

⁶⁶ Murat, a.g.m., s.91-92.

Yukarıdaki her iki metin de de Hititler de doktorun tıbbi tedavinin yanında büyü temelli fonksiyonlarının olduğunu anlıyoruz.

2.1. HİTİT DEVLETİ'NİN TIP ALANINDA ETKİLENDİĞİ KÜLTÜRLER

Hititler tıp konusunda Babil, Asur, Mısır, Kizzuwatna ve Arzawa ülkelerinden yardım istemişlerdir. Hitit tıbbında daha çok Mezopotamya etkisini yazılı kaynaklardan anlayabiliyoruz. Hititlerin Sümercedeki doktor anlamına gelen LÚA.ZU kelimesini aynen kullanmaları Mezopotamya etkisinin en belirgin özelliklerinden sadece biridir. Bu etkileşim sonucu Mezopotamya ve Hitit tıbbi birçok konuda benzerlik gösterir. Bu nedenle hem Mezopotamya ve Mısır tıbbi hakkında genel bir bilgi vermek hem de benzerlikleri örneklerle belirtmek faydalı olacaktır.

Mezopotamya döneminin en güçlü devletlerin başında Sümer, Babil ve Asur devletleri gelmektedir. Bu bölgenin kültürü, tarihi ve arkeolojisi üzerine birçok bilgiye sahip olduğumuz kadar tıp alanında aynı kaynak zenginliğine sahip olduğumuzu söyleyemeyiz⁶⁷. Mezopotamya tıbbi hakkında edindiğimiz bilgiler elkitabı ile reçetelerden ibaret olan tıbbi metinler, kanun maddeleri ve edebi metinlerdir⁶⁸.

Mezopotamya tıbbi hakkında bilgi veren belgelerin büyük kısmı Assurbanipal Kitaplığı'ndan kalmadır. Ancak buradaki belgeler daha çok eski belgelerden kopya edilerek yazılmıştır. Mezopotamya MÖ. 3. binyılın sonlarında Sümerlerden kalma tabletler tarihin en eski tıbbi belgesidir⁶⁹. Sümerler tarafından oluşturulan ilaç formülleri ve reçeteler daha sonra Asurlu hekimler tarafından da kopyalanarak kullanılmıştır.

---

⁶⁷ Ümit Serdaroğlu, *Eskiçağda Tıp*, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1996, s. 5.

⁶⁸ Ebru Mandacı Uncu, “Eski Mezopotamya’da Tıp”, *History Studies*, C V, Ankara 2013, S 5, s.107-108.

⁶⁹ Aydın Sayılı, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3.Baskı, Ankara 1991, s.411.

Babil tıbbı için en önemli belgeyi “Hammurabi Kanunları” oluşturur. Kanun maddelerinde hekimlerden çok cerrahlar konu edilmiştir. Kanun maddelerinde cerrahların başarılı oldukları zaman ödüllendirildikleri aksi takdirde cezalandırıldıkları belirtilmiştir. Cerrahların ne kadar ücret aldıkları ve hangi cerrahi işlemlerle uğraştıkları da bellidir⁷⁰.

Sümerler hekimlerini “suyu yıkayan bile” anlamına gelen A.ZU kelimesi ile adlandırmışlardır. Akadca’da bu kelimenin karşılığı olarak “asû” kelimesi kullanılmıştır⁷¹. Hititler de hekimleri için Sümerceden aldıkları ^{LU}A.ZU kelimesini aynen kullanmışlardır.

Mezopotamya tıbbı Hititler Devleti’nde olduğu gibi dini görüşlerle iç içe durumda gelişmiştir. Mezopotamya tıbbını sihirden ayırmak oldukça güçtür. Sihir için “asutu” ve tıp için de “aşipulu” kelimeleri kullanılmıştır⁷². Mezopotamya’da tıp eğitimi tapınaklara bağlı okullarda yapılmıştır⁷³. Mezopotamya’da tıp rahip sınıfının elindeydi. Hastaları tedavi eden üç rahip sınıfı vardı. İlki kâhinler sınıfı ve “bârû” adı verilmiştir. Doktor olan bârûların görevi hastalıklara tanı koyarak hastalıkların ne kadar süreceği hakkında bilgi vermiştir. İkinci sınıfı üfrükçü ve efsuncu idi. Bunlar da “aşipu” adını almışlardır. Üçüncü sınıf ise “Â-zu” veya “Â-su” adı verilen rahip veya doktorlar idi⁷⁴.

Mezopotamya dini inancına göre insanlar kişisel koruyucu tanrıları olduğuna inanmışlardır. İnsanlar koruyucu tanrılarına saygıda ve vazifede kusur etmemeleri gerektiğe inanmışlar ve bunun karşılığında kendilerini kötülüklerden, belalardan, hastalıklardan korumaya çalışmışlardır. İnsanlar suçlu ya da günahkâr olduklarında koruyucu tanrıları insanları korumaktan vazgeçerek hastalıklarla cezalandırmışlardır⁷⁵.

---

⁷⁰ Mandacı, a.g.m., s.108.

⁷¹ Mandacı, a.g.m., s.109.

⁷² Sayılı, a.g.e., s.414.

⁷³ Mandacı, a.g.m., s.109.

⁷⁴ Sayılı, a.g.e., s. 413.

⁷⁵ Sayılı, a.g.e., s.415.

Mezopotamyalılar tanrıların hem hastalık hem de şifa verdiklerine inanıyorlardı. Tıpkı Hitit Devleti'nde olduğu gibi. Tıbbın özel tanrıları vardı ve bu tanrılar özellikle sağlık ve hastalıkla ilgilenmişlerdir. Ninurta ve eşi Gula tıbbın ve doktorların koruyucu tanrısı idi. Ea, Sin ve İştar adlı tanrılar tıp alanı için önemli tanrılardı⁷⁶. Hammurabi zamanı mektuplarında geçen “*Şamaş ve Gula sana sıhhatler ihsan etsinler*” cümlesinden sağlık veren tanrılar olduğunu alayabiliyoruz⁷⁷.

Mezopotamya'da hastalıkların tanrısal nedenleri dışında şeytanlar, cinler, kötü ruhlar ile akrep, yılan, türlü böcekler, sıcak, soğuk, kuruluk, rutubet, toz, rüzgârlar ve astrolojik gibi birçok hastalık sebebi görülmüştür⁷⁸.

Mezopotamya'da insanlar büyü ile de hasta edilmiştir. Bir insan, hasta etmek istediği kişiye büyü yaparak onu hastalandırmıştır. Büyü ve sihir yapmak yasaktı ve bunları yapanlar cezalandırılıyordu. Hitit Devleti'nde de büyü yapmak yasaktı ve cezası vardı.

Mezopotamyalılar kötü ruhlar, şeytanlar ve cinlerden kurtulmak için büyü ya da sihir ile tedavi yöntemini uygulamışlar. İlaçlarla tedavide lapalar, merhemler, yağlar, müshiller, şerbetler, kusturucu maddeler ve iksirler hazırlayarak hastalıkları tedavi etmişlerdir⁷⁹.

Mezopotamya'da bilinen birçok bitkisel ilaç ve cerrahi yöntemler olmasına rağmen hastalıkların nedenleri anlaşılamamıştır. Hastalık sebepleri işlenen günahların bedeli olarak tanrılar veya tanrıların temsilcisi olan ifritler tarafından verildiğine inanmışlardır. Bu inanış doğrultusunda hastalıkları ortadan kaldırmak için tanrıların öfkesini dindirmeye çalışmışlardır. Diğer yandan da büyü ile ifritlerden korunmayı ve kurtulmayı amaçlamışlardır⁸⁰. Böylelikle Mezopotamya'da tıp, din ve büyüün iç içe olduğunu söyleyebiliriz.

---

⁷⁶ Sayılı, *a.g.e.*, s.416.

⁷⁷ Sayılı, *a.g.e.*, s.417.

⁷⁸ Sayılı, *a.g.e.*, s.415.

⁷⁹ Gökhan, *a.g.t.*, s.132.

⁸⁰ Mandacı, *a.g.m.*, s.116-117.

Hititlerin hekimlerine ihtiyaç duyduğu medeniyetlerden birisi de Mısır'dır. Mısır tıbbına ait bilgileri ise papirüslerden öğrenmekteyiz. Bu papirüslerde daha eski tıbbi bilgiler de yer almaktadır. Çeşitli parçalardan elde edilerek yazılan tıbbi bilgilerin aslına sadık olduğunu söyleyebiliriz. Tıbbi papirüslerin bir kısmında sihir hâkim durumdadır. Bazılarında ise daha gerçekçi ve bilimsel bir tıbbın varlığı söz konusudur⁸¹.

Papirüsler içerisinde Ebers Papirüsü en uzun ve meteryal bakımından en zengin olanıdır. On Sekizinci Sülale (MÖ.1580-1314) başından kalma bir papirüstür. Ancak filolojik değerlendirmeler bu papirüsün daha eski eserlerden kopya edilmiş olduğunu gösteriyor⁸². Ebers Papirüsü'nde 875 reçete bulunmaktadır. Hastalıklar isimleriyle anılmakta ve hastalıkların teşhisine bazı hallerde değinilmiştir. Tedavi yöntemleri belirtilerek kullanılacak ilaçlar da belirtilmiştir. Ayrıca cerrahi olaylara da bu papirüste yer verilmiştir⁸³.

Edwin Smith Papirüsü en önemli tıbbi papirüstür. MÖ.1600 yıllarına tekabül etmektedir. Cerrahiye ait 48 yaradan, kırık, çıkık ve tümörden söz edilmiştir. Bu papirüste ayrıca veba gibi hastalıklar da kullanmak üzere muska ve sihir formülleri de belirtilmiştir⁸⁴.

Mısır doktorları, Mısır dışında da tıp mesleğindeki başarılarıyla tanınmışlardır. Bazı Hititli kral ve prenseslerin tedavi için Mısır'dan doktor talep ettikleri Hitit metinlerinde de geçmektedir. Hitit kralı III.Hattuşili ile Mısır kralı II.Ramses arasındaki bir yazışmada, III.Hattuşili kız kardeşinin çocuk sahibi olabilmesi için Mısır sarayından doktor talep etmiştir⁸⁵.

Mısır doktorları arasında uzmanlık dalları vardır. Göz doktoru, diş doktoru ve cerrah dalları olduğu metinlerden anlaşılmıştır. Mısırlıların doktor anlamında

---

⁸¹ Sayılı, *a.g.e.*, s.115.

⁸² Sayılı, *a.g.e.*, s.116.

⁸³ Sayılı, *a.g.e.*, s.116.

⁸⁴ Sayılı, *a.g.e.*, s.117-119.

⁸⁵ Koç, *a.g.e.*, s.54-55.

kullandıkları kelime “sinu” idi. Bunun dışında “Sekhment rahipleri” adıyla anılan din adamları vardı ve bunlar da tıp ve tedavi işi ile uğraşmışlardır⁸⁶.

Firavunun sarayında cerrah, diş doktoru ve belli iç hastalıkları doktoru yanında saray baş doktoru bulunuyordu. Mısır’da doktorlar tapınaklara bağlı “hayat evleri”nde tıp eğitimi almışlardır⁸⁷.

Din olgusu Mısırlıların yaşantısı ve dünya görüşlerinde de önemli bir yere sahipti. Teokratik bir devlet yapısına sahip olan Mısır’da tıp, sihir, din ve bilimsel çerçevede gelişme göstermiştir.

Sihir Mısırlıların hayatında geniş çapta yer almıştır. Sihir insanların hem kendi aralarında hem de tanrı ve ölümlerle aralarındaki ilişkilerde görülmektedir. Mısırlılar sihre “hike” adını vermişler ve sihri tanrı gibi kişileştirmişlerdir⁸⁸.

Mısırlılar hastalıkların tanrılar tarafından verildiğine inanmışlardır. Hastalıklardan kurtulmak için tanrılara kurban sunarak, dua ederek ve çeşitli törenler düzenleyerek hastalıklar tedavi edilmiştir. Ayrıca sihir kullanmışlar ve başka tanrıdan da yardım istemişlerdir⁸⁹.

Mısır’da tanrılar hem hastalık vermiş hem de şifa vermişlerdir. Tıp tanrılarının başında Sekhment adlı tanrıça vardı. “Sekhment rahipleri” adı verilen din adamları ise Mısır tıbbında önemli bir yere sahipti. Güneş Tanrısı Ra ve Tanrı Horus göz hastalığı için şifa verirlerdi. En önemli baş sağlık tanrısı İmhotep’ti⁹⁰.

Mısır’da hasta kişi hastalığının nedenini kendisi bilebiliyordu. Hasta olan kişi hastalığının nedenini bilemediği zamanlarda rahibe başvurarak hastalık sebebini kehanet yöntemiyle öğrenmiştir. Hasta kişiler tapınaklarda rahiplere başvurarak sihir ya da büyü ile tedavi olmuşlardır.

---

⁸⁶ Sayılı, *a.g.e.*, s.123.

⁸⁷ Zeynep Kızıltan; “Mezopotamya ve Mısır’da Tıp”, *38.Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi*, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Geçmişten Günümüze Tıp Sergisi, İstanbul Nobel Yayıncılık, s.47.

⁸⁸ Sayılı, *a.g.e.*, s.124-125.

⁸⁹ Sayılı, *a.g.e.*, s.131.

⁹⁰ Fatma Gökhan, *Hititlerde Tıp Üzerine İnceleme*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015, s.136.

Mısır tıbbının zengin bir ilaç koleksiyonu vardı. Mısırlıların reçetelerde ilaçların nasıl kullanılması gerektiği ve ilaçlara girmesi gereken maddeleri açık bir şekilde yazmaları nedeniyle bu durum eczacılığın başlangıcı kabul edilmiştir⁹¹.

Mısır tıbbı, Mezopotamya tıbbına göre daha gelişmiştir. İnsan anatomisini bazı konularda geliştirmişlerdir. Mezopotamyalı hekimler henüz solunum sistemini bilmiyorken, Mısırlılar bu konuda oldukça bilgiliydi. Ayrıca kan dolaşımı merkezi olarak karaciğeri gösteren Mezopotamyalı doktorlara karşılık Mısırlı doktorlar kalbin dolaşım sisteminin merkezi olduğunu biliyorlardı. Mısırlı doktorlar iç hastalıkları, kadın hastalıkları, göz, kulak ve sara gibi hastalıkları biliyorlardı. Bu hastalıkların tedavisini din, sihir-büyü ve ilaç ile yapmışlardır.

Mısırlıların kendilerini geliştirmiş oldukları bir diğer tıbbi olay ise mumyacılık idi. Mısırlılar inanışları gereği ölümden sonra ruhun yaşayacağına inanmışlar ve bu inanışa göre bedeni korumaları gerekiyordu⁹².

Mısır'daki tıp alanındaki bu birikimler zamanla bilimsel tıbbın oluşmasına katkı sağlamıştır. Hastalıkların nedeni, tanısı, çeşitli tedavi şekilleri dini inanışları, yaşam şekilleri, yaşadıkları coğrafya (Nil'in bereketli toprakları) Mısır'da tıbbın gelişmesine neden olmuştur.

Hititlerin çağdaşı olan devletletlerden yukarıda da belirttiğimiz gibi tıp alanında etkilendikleri aşikârdır. Çare bulamadıkları bazı hastalıklar karşısında Mısır, Babil ve Asur ülkelerinden doktor talebinde bulunmuşlardır. Bu durum tıp konusunda çağdaşı oldukları devletlerin gerisinde kalmasına neden olmuştur.

2.2. HİTİT DEVLETİ'NDE HASTALIKLAR HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Hitit Devleti'nde hastalık sebepleri tanrılarla yakından ilgiliydi. Hitit Devleti'nde görülen hastalıkları bu çerçevede değerlendirmek yerinde olacaktır.

---

⁹¹ Sayılı, *a.g.e.*, s.146.

⁹² Gökhan, *a.g.t.*, s.138.

Hititçede “*hastalanmak, hasta olmak; ištark-, ištarkija-*”, “*irma- , irmala-, irmalant-; hasta*”, “*irmala-; hastalıklı*”, “*ištarnink-; hasta etmek*” anlamlarına gelmektedir⁹³. Hitit Devleti’nde insana herhangi bir nedenden ötürü kızmış olan her tanrı insanı hasta ederek cezalandırırdı. Özellikle ciddi, ağır veya kronik hastalıklar tanrılara ve cinlere atfedilirdi. Hititlere ait bir fal metninde “*Eğer Tanrı bir insana kızarsa, onu hastalandırır*”⁹⁴ diyerek hastalık sebebini tanrıların öfkelenmesine bağlamışlardır.

Kantuzili kendisine tanrılar tarafından hastalık verildiğini anlattığı metinde, “*Bana bu hastalığı hangi tanrı verdi? Ey Güneş Tanrısı, o tanrı ister gökte ister yerde olsun, sen ona git ve sor! Ey tanrım ben sana ne yaptım, ne günah işledim? Beni yaratan tanrım! Kara toprağı yaratan(?) tanrı! Şimdi ben sana ne yaptım (da bana bu hastalığı verdin?)*”⁹⁵ diyerek başına gelen hastalıktan Tanrıya şikâyette bulunmuş ve sebebini sormaktan çekinmemiştir.

Hitit Devleti’nde her tanrının özel bir görevi ve her şehrin özel bir tanrısı vardı. Hastalık veren tanrılar olduğu gibi sağlık, şifa veren tanrılar da vardı. Mesela tanrıça “İshara” hastalık ve şifa verirdi. “Kamrušepa” sağlık tanrıçası, “İštamanašša” işitme tanrısı, “Šakuvašša” ise göz tanrısı idi. “Nergal” Güneş tanrısı, “Lelwani” ve “Jarri” hastalık ve vebalardan sorumlu tutulan tanrılardı⁹⁶.

Hitit insanı tanrılara olan görevlerini yerine getirirse kötülüklerden, düşman saldırılarından, kıtlıktan ve her türlü hastalıktan kurtulacağına inanmıştır. Görevlerini yerine getirmemeleri halinde ise tanrılar insanları hatta ülkeyi en ağır şekilde cezalandırmıştır.

2.2.1. Hastalık Sebepleri

Hititler, hastalıkların doğüstü güçler olan tanrılar tarafından verildiğine inanmışlardır. Kendilerini “*Bin Tanrılı*” olarak adlandıran Hititler tanrılara önem

---

⁹³ Gökhan, a.g.t., s.14.

⁹⁴ Ünal, a.g.e., s.79.

⁹⁵ Ünal, a.g.m., s.478-479.

⁹⁶ Gökhan, a.g.t., s.67.

vermelerinden dolayı hastalık sebeplerinin en önemli noktası tanrılardır. Hititler başlarına gelen hastalıkların nedenini bulmak ve tanrı veya tanrıçaların neden öfkelenmiş olduğunu anlayabilmek için fala veya kehanete başvurmuşlardır. Buldukları sonuca göre ise önlemlerini almaya çalışmışlardır.

Hitit inancına göre hastalık sebepleri şunlardır;

1-Tanrıların öfkelenmesi, ihmal edilmesi veya onlara karşı suç veya günah işlenmesi;

Tanrıların insanlara ve ülkeye hastalık vermesinde; tanrılara karşı işlenen suçlar, bayramların, kurban adaklarının, ritüellerin zamanında yapılmaması, tanrıların neşeli tutulmaması, tapınakların temiz tutulmaması vb. nedenlerin etkili olduğuna inanmışlardır.

Tanrıların insanları cezalandırmak için hastalık verdiğini gösteren bir dua metni şöyledir;

CTH 374 Vs. II⁹⁷

9 ku-iš-mu [(DİNGİR^{LUM} ki-i i)]na- an pa-iš nu-uš-sā [(an DİNGİR^{LUM})]

10 a-pa-a-aš ma [(a-an n)]e-pi-ši ma-a-na –a š tak-ni-i

11 zi-ga^D U[(TU-uš)] kat-ti-iš-ši pa-i-ši

12 nu l-lt A-N [(A DİNGİR)]^{UM} a pe-e-da-ni me-mi u-uk-[(za)]

13 ne-ku DİNGİR-IA [(tu-u)]k ku-lt l-la-nu-un

14 nu ku-lt w[(a-aš-t)]a-ah-hu-un

15 DİNGİR-IA š a-am-[(na-a-eš-m)]u zi-ik da-an-du-k[(i-iš-na

16 zi-ik i-i[(a-aš u-g)] a-at-ta ki-nu-un

---

⁹⁷ Leyla Murat - Fehmi Katırcıoğlu; “XXIV Gevher Nesibe Tıp Günleri”, *IX Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, Kayseri, 24-27 Mayıs 2006, s. 74.

17 ku-it i-la-[(nu-)] un

9 Bana bu inan hastalığını hangi tanrı verdi? O tanrı

10 İster gökte, ister yerde olsun

11 Ey güneş tanrısı sen de onun yanına git,

12 Git, tanrıya ona şöyle(sor)

13 Ey tanrım sana ne yaptım

14 Ne günah işledim?

15 Beni yaratan tanrım! Sen ölümü

16-17 Yaratan (veren), şimdi ben sana ne yaptım (ki sen bana bu “ inan” hastalığını verdin?) .

Tanrılar insanlar tarafından kızdırıldığında bazen sadece suçluları cezalandırmayıp tüm ülkeyi cezalandırmıştır. II. Murşili Veba Duaları’nda vebanın nedeni olarak babası I.Şuppiluliuma’nın işlediği günahı göstermiştir. Ama tanrılar bu günahıktan ötürü tüm ülkeyi veba salgını ile cezalandırmıştır.

2-Bedeni ve ruhi kirlilik;

Hititlerde ruhsal ve fiziksel iki tür kirlilik vardır. Hitit insanı temizliğe dikkat etmediği takdirde tanrıların kızmasına ve hastalıklar ile insanları cezalandırmasına neden olmaktadır.

Hititler temizlik konusuna çok özen göstermişlerdir. Hititlerin tanrıyla olan ilişkilerinin iyi olması için temizliğe dikkat etmeleri gerekmekte idi ki tanrılar öfkelenip de onlara bir hastalık bir bela vermesinler. Bu yüzden ritüellerin yapıldığı yer her zaman temiz olmalıydı. Aynı zamanda başrahip olan kral ülkesindeki temizlik konusunda da temkinli olmalıydı. Temizlik için sadece fiziksel temizlik yeterli değildi. İnsanın iç dünyasının da temiz olması gerekli idi. Su ile yıkanma sembolikti. Temizliğin aksi kavramı olan ve Hititlerin en çok korktuğu şey “*kirlilik, pislik, murdarlık*” idi. Pislik bulaştığı zaman insanın hem bedenini hem de ruhunu

tamamen kirletmekte idi. Tunnavi ayininden alınan bir örnekle kirliliğin insanı hangi boyutlarda etkilediğini görmek mümkündür.

“Eğer bir erkek veya kadın pisliğe bulaşmış veya başka bir insan onu pisliğin içine sokmuşsa ve (bundan ötürü) kadının çocukları peş peşe ölürse veya kadın çocuk düşürürse veya erkek ve kadının uzuvları pislik sonucu çatlamışsa, o insan pislik olmuş demektir ve (mutlaka) pislik ayinini yapması gerekir.”⁹⁸”

Hititlerde hastalık ile pislik arasındaki ilişki daha çok majikti. Hijyenik önlem almak yerine pisliği yok etmek için günah keçisi hayvana (keçi, koyun, eşek, boğa, fare ve tutsak insanlar) büyü yöntemiyle yüklemişler ve düşman ülkesine kovalamışlardır⁹⁹. Hititler, günlük banyo yapma, temiz giysiler giyme, yiyeceklerin temiz olmasına özen göstermişlerdir¹⁰⁰.

Ancak bazı belli tip hastalıklara (daha çok mide, bağırsak hastalıkları) gerçek anlamda kirliliğin neden olduğu yönünde de örnekler metinlerde geçmektedir. Mutfak çalışanlarının ve mutfağın temizliğine dikkat edilmiştir. Bu nedenle tapınak görevlileri için hijyen kuralları ile ilgili talimatlar çıkarılmıştır. Kralın fiziksel ihtiyacını karşılayan ve onu hastalığın bulaşmasından uzak tutmakla görevli kişiler için de bu kurallar geçerli olmuştur. Krala sunulan suyun temiz olması gerekiyordu aksi takdirde verilecek cezaya ilişkin not buna iyi bir örnektir¹⁰¹.

“Ayrıca, siz, su taşıyıcıları, suya çok dikkat edin! Suyu bir süzgeçle süzün! Bir keresinde, Ben, Kral, Sanahuitta’daki su kabında bir saç teli buldum. Kral kızdı ve kızgınlığımı su taşıyıcısına şöyle dile getirdim: ‘Bu rezalet!’ O zaman Arnili (dedi ki): ‘Zuliya dikkatsizdi.’ Kral dedi ki: ‘Zuliya (...) (bir tür sınava) gitsin. Masum olduğunu kanıtlarsa kendini temizlesin! Suçlu bulunursa, öldürülsün!’”

Yine tapınak görevlilerine yönelik bir direktif metninde hijyene verilen önem en iyi şekilde belirtilmiştir. Bu metinde tapınakta görevli mutfak beylerinin saç, sakal, tırnaklarını kesmesi, giyeceklerinin de temiz olması istenmektedir. Buradaki amaç, tanrılara sunulan ekmeğin kirlenmesini engellemek olmalıdır. Ayrıca burada mutfak eşyalarının da temiz olması istenmektedir. Çünkü eğer bir domuz veya köpek

⁹⁸ Ünal, a.g.e., s.80.

⁹⁹ Ünal, a.g.e., s.80.

¹⁰⁰ Dinçol, a.g.m., s.7.

¹⁰¹ Bryce, a.g.e., s.186-187.

mutfak kaplarına yaklaşırsa onlar mutfak kaplarını hem maddi hem de manevi olarak kirletmiş oluyordu. Bu dinsel kirlilik ise hastalığa neden olmaktadır. Yani pislik ve hastalık arasındaki ilişki majik bir ilişkidir. Bütün Eski Önasya toplumlarında olduğu gibi Hititlerde de pislğin bu manevi ve sihri anlamı, gerçek pislik kavramından daha ağır basmıştır¹⁰².

Hititlerde kirlilik durumu insanlar kadar tanrılar tarafından da istenmeyen bir durumdu. Bu yüzden tapınağa girmek, kurban sunmak, dua etmek, tapınmak için ilk şart temiz olmak idi¹⁰³.

Eğer tanrılara yapılan sunular temiz olmaz, sunu yapanlar bedenen ve ruhen kirli olurlarsa kutsal maddeleri ve yeri kirletmiş sayılırlardı. Bu durum da tanrıların öfkelenmesine sebep olurdu ve ağır cezalar vermelerine neden olabilirdi. Bu sebeple tapınaklar her gün temiz su ile temizlenip güzel kokan bitkilerle tütsülenmiştir.

3-Ölü ruhların rahatsız edilmesi;

Gerekli kurbanların sunulmadığı ve öfkelerinin yatıştırılmadığı durumlarda yaşayan insanların dünyasına girerek onları rahatsız ve hasta edebileceğine inanıyorlardı. Ayrıca haksız yere öldürülmüş insanların ruhlarından da korkmaktadırlar. Çünkü bu ruhların haksız yere ölmelerine karşı bir kefarete elde etmek istediklerine de inanmışlardır.

4-Kara büyü;

Hititlere büyü kavramı öncelikle Anadolu'nun güneyinde ve güneydoğusundaki Hurrice ve Luwice konuşulan bölgelerden, özellikle de Kizzuwatna'dan girmiştir¹⁰⁴. Hitit metinlerinden büyü kavramının ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır.

---

¹⁰² Murat, a.g.m., s.94.

¹⁰³ Gökhan, a.g.t., s.19.

¹⁰⁴ Esmâ Reyhan, "Eski Anadolu Kültüründe Büyü ve Büyücülük", *Akademik Bakış*, C. II, 2008, s.228.

Hititlerde, hastalık yaratan nedenler arasında kara büyü (kötüleştirci-olumsuz) önemli yer tutar. Prensip olarak kara büyüünün yöntemiyle ak büyüünün yöntemi aynıdır. Aradaki fark kara büyüünün başkalarını hedef alması, ak büyüünün ise insanın kendisine yöneltilmiş olmasıdır. Büyü, sözlü olarak lanet okuyarak pek çok eylemle yapılır. Büyünün etkili olmasında, büyü yapılan kişinin kendisine büyü yapıldığını bilmesi ve evhama kapılmasıdır. Yani büyü insanı psikolojik olarak etkiler, ruh salığını bozar¹⁰⁵. Kara büyü yasaktır ve bu büyü yapanlar ölümle cezalandırılmıştır.

Ölümle cezalandırılan kara büyüünün ne olduğu, nasıl yapıldığı ile ilgili Hitit Kanunlarındaki metinde şu ifadeler geçmektedir:

"Eğer özgür bir adam bir yılan öldürürse ve (öldürürken) başka bir <adamın> ismini söylerse, 1 mina gümüş versin; eğer (bu işi yapan) bir erkek köle <ise> , işte o ölsün".¹⁰⁶

5-Askeri sefer dönüşü, askerlerin ya da beraberinde getirilen tutsakların taşıdıkları bulaşıcı hastalıklar ve ayrıca hasta hayvanların bulaşıcı hastalıkları;

6-Mezopotamya kavimlerinde olduğu gibi temiz olan gök ve kirli olan yer tarafından etkilenme;

İnsanın sürekli olarak üzerinde oturmak, yaşamak zorunda olduğu toprağın kötü kullanımı sebebiyle yaşam için gerekli düzenin bozulması. Yer ve gök arasında mağara, yer çatlağı, düdenler v.s. gibi boşluklar vardır ve bu boşluklardan her an yeraltı ruhları çıkabilmekte ve insanları kötü yönde etkilemektedirler. Bundan dolayı Hitit insanının da asıl çabası, bu kötü ruhları yeryüzüne çıkarmamak, çıkmış olanları ise, kovalamaktır, çünkü bunlar diğer her türlü musibet yanında, hastalıklara da neden olabilmişlerdir. Bunları yeraltından çıkarmamak için tıpkı gök tanrılarına

---

¹⁰⁵ Ünal, a.g.e., s.81.

¹⁰⁶ Murat, a.g.m., s.95.

olduğu gibi kurbanlar sunmak ve hallerinden hoşnut etmek ayrıca yeraltına çatlak, mağara ve yarıklardan sızan kurban kanı dökmek gerektiğine inanmışlardır¹⁰⁷.

2.2.2. Hastalıkların Tedavi Yöntemleri

Hititler başlarına gelen hastalıklardan kurtulup tedavi olmak için çeşitli yöntemler denemişlerdir. Metinlerde geçen tedavi yöntemleri şunlardır;

1-Din ile tedavi

2-Büyü ile tedavi

3-İlaç ile tedavi

2.2.2.1-Din İle Tedavi

Dinin ağır bastığı toplumda kullanılması muhtemel tedavi yöntemidir. Hastalık sebepleri olarak tanrıların öfkelenmesi, ölü ruhların rahatsız edilmesi, ruhsal ve bedensel kirlilik gibi birçok durum görülmüştür. Bu hastalık durumlarında daha çok dini tedaviye başvurmuşlardır. Dualar edilir, ritüeller ve törenler düzenlenir, kurbanlar sunularak hastalıklar tedavi edilmeye çalışılmıştır.

Hititler tanrıların sebep olduğu hastalıklardan kurtulmak için yine tanrılara ihtiyaç duymuşlardır. Hattuşili'nin karısı Puduhepa, doktorların ve büyücü rahiplerin hastalığı tedavi etmede yetersiz kaldıkları durumlarda, dualarla ilahi yardıma başvurmuştur. Puduhepa kocasını bazı hastalıklardan kurtarmak için başta tanrı Lelwani olmak üzere diğer tanrılara da dua etmiş ve yalvarmıştır:

“Eğer kocam lanetlendiyse ve sizin tanrıların gözünde nefret edilen biriysen veya üstte ya da alttaki tanrılardan herhangi biri ona kızdıysa ya da birisi kötülüklerin Hattuşili'nin üzerine olması için tanrılara armağan verdiyse, bu kötü sözleri kabul etme Ey tanrıçam! Hanımefendim; Hattuşili kuluna kötülük gelmesin!”¹⁰⁸.

2.2.2.2-Büyü İle Tedavi

İnsanlığın tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan büyü, tarihsel süreç içerisinde hemen hemen her dönem ve toplumda yaygın bir uğraşı ve güçlü bir

---

¹⁰⁷ Ünal, a.g.e., s.78.

¹⁰⁸ Leyla Murat - Fehmi Katircioğlu, “Hititlerde Tıp”, *Bilim ve Ütopya*, C LXX, Ağustos 2008, s.55.

toplumsal olgudur¹⁰⁹. A. Ünal, büyüyü, insanın çevresine uyum sağlama ve yaşamını her türlü iyi ve kötü şartlar altında sürdürebilmek için vermiş olduğu çabaların bir yan ürünü olarak algılamakta, kendine has kuralları olan ve antropolojik açıdan bakıldığında insanlık tarihinde çok özel bir yer tutan bir yarı bilim olarak tanımlamaktadır¹¹⁰. Hitit Devlet Arşivi'nde büyü ile ilgili ritüel metinler oldukça fazladır. Hititlerde; baş ağrısı, öksürük, ses kısıklığı, göz hastalıkları, yaralanma, sarılık, ağız hastalıkları, kalp krizi, depresyon, kısırlık, kâbus görme, endişe hali, mezarların kirletilmesi, doğum-hamilelik sorunları, salgın hastalıklar, kraliyet ailesinden birisinin ölümü, cinayet, şiddet uygulaması, lanet, dedikodu, kral ve kraliçeyi arındırma, arkadaşlar arasında kavga, aile bireyleri arasında çekişme, tanrıları çağırma, ağız yıkama, üzüm bağlarının verimsizliği, orduda salgın ve bunlara benzer hemen her bireysel, toplumsal, ruhsal ve tıbbi konuda büyüye başvurulmuştur¹¹¹. Kara büyü hastalık sebebi olmuş, ak büyü ise hastalıkları tedavi amaçlı yapılmıştır.

Hititler hastalıkları tedavi etmek için çok sayıda büyüsel yöntemlere başvurmuşlardır. Bu yöntemlerden bazıları şunlardır:

- Hastalık v.s. gibi kötülüklerin, "günah keçisi" dediğimiz keçi, koyun, fare, boğa, eşek, insanlar ve oklara majik olarak aktarılması ve bunların düşman ülkesine kovalanması veya atılması¹¹²,
- Hasta olan uzuvların köpeğe yalatılması¹¹³,
- Hasta üzerinde psikolojik etki yaratmak. Hastayı iyi etmede rahip hastadan gizli tuttuğu partuni-kuşlarını aniden salıverilmesi ile hastalığın uzaklaştırılması¹¹⁴.
- Hastalığın kraliyet çiftinden alınıp toprağa gömülmesi¹¹⁵,

---

¹⁰⁹ Reyhan, a.g.m., s.227.

¹¹⁰ Ünal, a.g.e., s.110.

¹¹¹ Reyhan, a.g.m., s.230-231.

¹¹² Ünal, a.g.m., s.486.

¹¹³ Ünal, a.g.m., s.486.

¹¹⁴ Ünal, a.g.m., s.486.

- Büyü veya çeşitli yaralara karşı köpek pisliği ve çeşitli bitkilerin karıştırılması ile elde edilen karışımın hastanın rahatsız olan bölgesine sürülmesi¹¹⁶,
- Hayvanların uzuvları baş, kulak, boğaz, kol, el, tırnak, kaburga, cinsiyet uzuvları, ayak vs. hasta olan bölgelere konulması¹¹⁷,
- Yıkama, merhem sürme, tarama, su serpmeye, suni bir kapıdan geçme, renkleri yün iplerle bağlama, kuş uçurma, kulakları yün ile tıkama, giydirilen elbiseleri yırtma, kurban sunma¹¹⁸,
- Doğada var olan ya da yapmacık olarak yapılan sembolik analogi büyüler: Yıkanan bez nasıl beyazlaşırsa, eritilen mum, yağ, yakılan tuz v.s. nasıl nitelik değiştirirse, atılan ok nasıl tekrar yatağını bulamazsa, ateşte kızartılan tohumlar nasıl filiz vermezse, nehirde akıp giden su nasıl geri dönmezse ve daha nice benzetmeler vardır¹¹⁹,
- Hasta kişiye sonu olumlu biten masal ya da efsaneler anlatarak ona iyileşmesi yolunda telkinlerde bulunması¹²⁰.

Büyüsel tedavi yönteminin uygulandığı Ammihatna Ritüeli'nde hastalığı tedavi etmek için büyücünün yaptığı ritüelde kurban malzemelerini parçalama ve nehre atma işlemi metinlerde şu şekilde ifade edilmiştir:

KBo V 2 Öy. I 42-51¹²¹

“Güneş henüz batmadan önce

büyücü 2 su kabı, 2 kişri yünü, 2 yumak kırmızı yün,

2 yumak mavi yün, 2 şekel gümüş, 2 kap ince yağ

2 kazzarnul kumaşı, 2 ince ekmek, 2 KUKUB kabı şarabı alır.

¹¹⁵ Ünal, a.g.m., s.486.

¹¹⁶ Ünal,a.g.m., s.486.

¹¹⁷ Ünal, a.g.m., s.486.

¹¹⁸ Ünal, a.g.m., s.487.

¹¹⁹ Ünal, a.g.m., s.488.

¹²⁰ Murat - Katırcioğlu, a.g.m., s.57.

¹²¹ Gökhan, a.g.t., s.89.

*Ve bunları büyücü alır ve o nehre gider.
Ve 2 ince ekmeği parçalar ve onları nehrin içine atar
Ve 2 KUKUB kabı şarabı alır,
Ve 2 KUKUB kabından şarabı nehre döker
Ayrıca 2 kap ince yağ alır, sonra nehre bira bırakır”*

2.2.2.3-İlaç İle Tedavi

Metinlerden anlaşıldığı üzere, Hititler bir diğer tedavi yöntemi olarak ilaç yapmayı da biliyorlardı. Anadolu coğrafyası bitki çeşitliliği yönünden zengin olduğu için bu bitkileri ilaç yapımı için kullanmışlardır. Bitkilerin yanı sıra maden ve hayvansal maddelerden de faydalanmışlardır.

KUB XLIV 61¹²²

- 1(a)n-dur-za i-na-na-aš sā-a-d-[a-
2( ]x-ti nu NINDA-an Ú-UL e-ez-za-zi x[
3( ] ke-e Ú^{HLA} da-a-l NUMUN ZAG.AH.LI^{SAR} ku[-it-ki?
4( ]x NU.LUH.HA^{SAR} AN.TAH.ŠUM^{SAR} la-me-ek-ki[
5[^{1/2}Ú har-k]]? la-me-na-ah-ha-an-da da-a-i na-at-ši l-NA UD Vi^{KA(M)}
6 (pé-eš-ki)-iz-zi UD^{KAM} - ma-kán iš-tar-na i-la-at-ta-ri n(a
7(pé-eš-)-ki-iz-zi ku-lt-ma-an-ma-aš-šl ke-e Ú^{HLA} I.NA UD Vii^{KA(M)}
8 pé-eš-ki-iz-zi ^{1/2} Ú har-ki-ma me-na-ah-ha-an-da-pát da-a-i (
9 nam-ma la-la-a-l kat-ta-ia-an-za-kán tar-na-i n(a-aš SI G₅ ri)
-
- 10 a-a-an-ma-aš a-pí-iz Ú-UL SiG₅-ri nu-uš-ši GEŠ(TIN)?
11 pa-a-l SUM^{SAR} GA-PA-NU GA.RAŠ^{SAR} GA-PA-NU šu (-
12 šu-ul-li-it-ti-ti-in-ni-iš^{SAR} GA-PA-NU (
13 da-a-i na-at an-da tar-na-i na-at-ki (-
14 ^{1/2} Ú har-ki da-a-i na-at IŠ-TU GEŠTIN A(-

¹²² Murat - Katircioğlu, a.g.m., s.78.

Tercüme:

- 1 (dığında ...i)çinde (hastalık) İnan'dan (ve) şalar'dan (
- 2 (...) ve o yemek yiyemiyorsa(
- 3 (o zaman) o bu otları alır; biraz tere tohumu(
- 4( ) şeytan tersi ve yeteri kadar ANTAHŞUM
- 5 ½ “beyaz ot” da ilave eder ve ona 7 gün
- 6 verir. Fakat gün geçer ve (ona bunu)
- 7 yine verir. Ve 7 gün boyunca ona bu otları
- 8 yine verdiğiğinde, her defasında ½ “beyaz ot” u ilave eder.
- 9 sonra o.... ve onu aşağı sallanır vaziyette bırakır ve (aynı kişi iyileşir)
- 10 Ama o bunula iyileşmezse, o zaman ona şarap?
- 11 verir, sarımsak, pırasa ve soğan? (kökleri)
- 12 şulluttini -otu-kökü (
- 13 alır ve içeri bırakır ve onu böylece
- 14 ½ “beyaz ot” alır ve şarapla (içmek üzere verir)
- 15 ona 7 gün boyunca verir.

Bu metinde hastayı iyileştirmek için tere tohumu (ZAG.AH.LI^{SAR}), şeytan tersi (NU.LUH.HA^{SAR}), AN.TAH.ŞUM^{SAR} bitkisi ve beyaz otun (U harki) 7 gün süreyle hastaya verilmesi istenmiş ve eğer hasta iyileşmezse, şarap (GEŞTİN), sarımsak kökü (SUM^{SAR} GAPANU), pırasa kökü (GA.RAŞ^{SAR} GAPANU), soğan (šu (-up-pi-wa-aş-har ?), şullittini bitkisi ve beyaz ot (U harki) verilmesi tavsiye edilmiştir.

Hititler hastalıklardan kurtulmak için çeşitli bitkileri kullanmışlardır. Bazı araştırmacılara göre Hitit tıbbı olmadığı yönünde görüşler olsa da hastalıkları tedavi etmek için yaptıkları uygulamalar göz ardı edilmemelidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SALGIN HASTALIK ZAMANINDA HİTİT DEVLETİ'NİN SİYASİ DURUMU, VEBA SALGINININ ORTAYA ÇIKIŞI VE HİTİT DEVLETİ'NE ETKİLERİ

1. SALGIN HASTALIK ZAMANINDA HİTİT DEVLETİ'NİN SİYASİ DURUMU

Hitit Krallığı döneminde Anadolu toprakları üzerinde Hurri-Mitanni Krallığı, Kizzuwatna Krallığı, İsuva Ülkesi, Azzi-Hayaşa Ülkesi ve Arzawa Ülkeleri (Şeha Nehri Ülkesi, Hapalla, Wiluša, Mira-Kuwwaliya) Krallıkları yer almıştır. Anadolu sınırları dışında ise Kargamiş, Halep, Ugarit, Amurru, Nuhaşşe ve Kinza merkezleri oluşmuştur¹²³.

1.1. I. ŞUPİLULİUMA DÖNEMİ

1.1.1. I. Şuppiluliuma'nın Tahta Çıkışı Ve Dönemin Siyasi Olaylarına Genel Bir Bakış

Hitit Devleti'ne ait kaynaklardan anlaşıldığı üzere veba salgınının I.Şuppiluliuma zamanında ortaya çıktığı ve II. Murşili zamanında da devam ettiği için I.Şuppiluliuma ve II. Murşili dönemleri hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

I.Şuppiluliuma (MÖ. 1380-1345) Hitit İmparatorluğu'nun en güçlü ordu komutanı ve en başarılı devlet adamıdır¹²⁴. I. Şuppiluliuma, babası III.Tuthaliya ile beraber savaflara katılmış ve başarılar elde etmiştir. E. Akurgal, III. Tuthaliya'nın zor durumlarda küçük oğlu I.Şuppiluliuma'yı yardıma çağırdığını belirterek kardeşi Genç Tuthaliya'nın böyle kötü durumlar için çağrılmamasının nedeni olarak dirayetli

---

¹²³ Akurgal, *a.g.e.*, s.42.

¹²⁴ Akurgal, *a.g.e.*, s.79.

olmadığını belirlemiştir¹²⁵. I.Şuppiluliuma babası tarafından veliaht olarak atanmamıştı. Çünkü büyük kardeşi Genç Tuthaliya, Telipinu yasasına göre tahtın varisiydi. Babası III. Tuthaliya ölünce yerine Telipinu yasası gereğince Genç Tuthaliya (MÖ.1381-1380) geçmiştir. Bu nedenle tahta çıkabilmek için kardeşi Tuthaliya'yı bertaraf etmesi gerekiyordu¹²⁶. Bu yüzden I.Şuppiluliuma Telipinu yasasına uymayarak bağlılık yemini ettiği kardeşi Tuthaliya'yı öldürerek tahta çıkmıştır. Bu durum II. Mursili'nin 1. Veba Duası'nda Hitit Devleti'ndeki veba salgınının nedenleri arasında gösterilmiş olup metin aşağıda verilmiştir:

“Tuthaliya'nın oğlu Genç Tuthaliya Hatti Ülkesi'nde egemen olduğu için ona kral çocukları, devlet yöneticileri, Hatti Ülkesi'nin büyükleri, büyük ve küçük subaylar, savaş birlikleri, araba savaşçıları yemin ettiler. Babam da ona yemin etti. Ancak babam Tuthaliya'yı ... edince kral çocukları, beyler, Hatti Ülkesi'nin büyükleri ve Hattuşa'nın yüksek subayları babamın yanına geçtiler ve bunlar Tuthaliya'yı öldürdüler.”¹²⁷

Bugün önemli bir yazıcı olarak kabul edilen II. Mursili, babasının yaptığı işleri I.Şuppiluliuma'nın İcraatları (CTH 40) adı altında tabletlere kaydettirmiştir¹²⁸. I.Şuppiluliuma'nın icraatlarını bu tabletlerden öğrenebiliyoruz. I.Şuppiluliuma daha kral olmadan önce babası zamanında kumandan olup önemli askeri başarılar kazanmıştır. Hitit Devleti'nin kaybettiği toprakları tekrar almak için düşman ülkeleriyle savaşmıştır. Kral olduktan sonra babası III. Tuthaliya ve kardeşi Genç Tuthaliya dönemlerinde Hitit Ülkesi'nin sarsılmış olan gücünü toparlamıştır. I. Şuppiluliuma daha kral olmadan evvel kuzeyde Kaşkalar'la savaşlar yapmıştır. Kral olduktan sonra da kuzey sınırında yine Kaşkalar'la uğraşmış ve onları yenerek kuzey sınırlarını güvence altına almıştır¹²⁹.

I.Şuppiluliuma kısa sürede Suriye'de ve Filistin sınırlarında kendisine tabi devletler oluşturmuştur. Güney batıdaki Arzava devletçığının kralını kendisine damat yaparak bu bölgeyi egemenliği altına almıştır. Kargamış ve Halpa'yı (Halep) alarak

¹²⁵ Akurgal, a.g.e., s.71.

¹²⁶ Alparslan, a.g.t.,s.41.

¹²⁷ Akurgal, a.g.e., s.77.

¹²⁸ Alparslan, a.g.t., s.109.

¹²⁹ Akurgal, a.g.e., s.81.

oğullarının idaresine bırakmıştır¹³⁰. Yine Suriye’de Ugarit (Ras Şamra) kralı ile antlaşma yapmış, Kuzeydoğuda Hayaşa, güneyde Kizzuvatna ve Suriye’nin güneyindeki Amurru krallıklarını Hitit Devleti’ne bağlamıştır.

I.Şuppiluliuma Mitanni kralı Tuşratta’yı yenerek Hurri ülkesini ele geçirdi. I.Şuppiluliuma akıllı bir siyaset yürüterek Mitanni Devleti’nin başına Tuşratta’nın oğlu Mattivaza’yı getirmiştir. Bu ülkeyi Asurlulara karşı korunma bölgesi olarak kullanmıştır.

Bu defa hedefi Mittanni Devleti’nin Suriye’deki kalesini kuşatan Kargamış idi. Bununla beraber Kadeş’e yapılan Mısır saldırılarının öcünü almak amacıyla, ordunun bir bölümünü Mısır bölgesi olan Amka’ya gönderir. I. Şuppiluliuma Kargamış’ı yedi gün kuşatmadan sonra ele geçirir. Bu önemli kent ile Kuzey Suriye artık Hitit Kralı’nın hâkimiyetine girmiştir. Kentin kontrolünü ise, oğlu Piyaşili/Şarri-Kuşuh’a vermiştir. Bu sırada Mısır kralı IV.Amenophis ölmüş ve dul kalan kraliçe I.Şuppiluliuma’ ya mektup yazarak oğullarından bir tanesini eş olarak istemiştir. Böyle bir istek üzerine I.Şuppiluliuma yaşlılar meclisini toplamış ve durum değerlendirmesi yapmıştır. Güvenilir dostu Hattuşaziti’yi olayın doğruluğunu araştırmak üzere Mısır’a göndermiştir. Mısır’dan bir elçi ile dönen Hattuşaziti kraliçenin kararlılığından bahsetmiş, bu durum sonrası, I. Şuppiluliuma oğlu Zannanza’yı Mısır’a damat olması için göndermiştir¹³¹. Ancak Zannanza Mısır’a varamadan yolda öldürülmüştür. I.Şuppiluliuma bunun üzerine Mısır’a savaş açmıştır. Bu savaş sonunda ülkesine dönerken Mısır’dan getirdiği esirlerle birlikte veba hastalığının ülkeye yayılmasına neden olmuştur.

Suriye’de hâkimiyetini sağlamlaştırmış olan I.Şuppiluliuma, eski Mittanni kralı Tuşratta’nın oğlu Şattivaza’yı kendi tarafına çekmiş, Kargamış kralı Piyaşili/Şarri-Kuşuh, bu Şattivaza ile beraber Mittanni Devleti’ni ele geçirmiştir. Mittanni tahtına oturtulan Şattivaza ise, bir antlaşma ile Hitit Devleti’ne bağlanmış

---

¹³⁰ Akurgal, *a.g.e.*, s.80.

¹³¹ Ünal, *a.g.e.*, s.77.

ve Şuppiluliuma'nın kızı ile evlendirilmiştir. Böylece Hitit Devleti'nin güneydoğusu takviye edilerek güçlenmekte olan Asur Devleti ile sınırdış olunmuştur. Halep tahtına bir diğerk oğlunu, yani Telipinu'yu görevlendiren I.Şuppiluliuma, bu şekilde başkenti Hattuşa'dan oldukça uzak ve sorunlu olan bu bölgeyi güvенеbileceđi insanların idaresine bırakmıştır.

Hitit İmparatorluğu, I.Şuppiluliuma zamanında Mısır ve Babil gibi Yakındoğu'nun güçlü devletlerinden olmuştur¹³².

I.Şuppiluliuma hayatının savaşlarla geçmesi sebebiyle Hitit dini ayinlerini ihmal etmiş ve tanrıların öfkeline neden olmuştur. Tanrılar ceza için Mısırlı tutsaklar aracılığıyla Hatti ülkesine veba salgını vermişlerdir¹³³. Ülkede ortaya çıkan veba salgını nedeniyle I. Şuppiluliuma'nın da aralarında olduğu birçok kişi hayatını kaybetmiştir.

I.Şuppiluliuma'nın yerine oğlu II. Arnuvanda (MÖ.1346-1345) geçmiştir. Bu kral hakkında pek bilgi yoktur ancak; düşmanları tarafından saygı duyulan bir komutan olduğu bilinmektedir. II. Arnuvanda da veba salgınından dolayı hayatını kaybetmiştir¹³⁴. Bu konu ile ilgili aşığıdaki metinde şöyle belirtilmiştir:

KBo3.4¹³⁵

Öy.I

10 me-mi-ir A-BU-ŞU-ya-aş-şi ku-iş LUGAL KUR Hat-ti e-eş-ta nu-ya-ra-aş

UR.SAG-iş LUGAL-uş e-eş-ta

11 nu-ya-za KUR.KUR^{MEŞ} LU^{LU}KUR tar-ah-ha-an har-ta nu-ya-ra-aş-za

DINGIR^{LÍ}-iş DÜ-at DUMU-ŞU-ma-ya-aş-şi-za-kán

12 ku-iş A-NA^{GIŞ}GU.ZA A-BI-ŞU e-ša-at nu-ya a-pa-a-aş-ša ka-ru-ú

LU^{LU}KALA-an-za e-eş-ta

¹³² Akurgal, *a.g.e.*, s.81.

¹³³ Ünal, *a.g.e.*, s.78.

¹³⁴ Akurgal, *a.g.e.*, s.83.

¹³⁵ Kaynar, *a.g.t.*, s.5-6.

13 nu-ya-ra-an ir-ma-li-at-ta-at nu-ya-za a-pa-a-aš-ša DINGIR^{L1}-iš ki-ša-at
14 ki-nu-un-ma-ya-za-kán ku-iš A-NA ^{GIŠ}GU.ZA A-BI-ŠU e-ša-at nu-ya-ra-
aš
DUMU-la-aš

KBo3.4 Tercüme:

Öy. I

10 (şöyle) dediler: “onun babası Hatti ülkesi kralı idi ve o kahraman (bir) kraldı.
11 ve düşman ülkeleri yenmişti. O tanrı oldu.
12 Babasının tahtına oturan oğlu (eskiden) güçlü idi.
13 ve o hastalandı. O da tanrı oldu.
14 Şimdi ise babasının tahtında oturan (bir) çocuk(tur).

Bu metinde II. Arnuvanda'nın güçlü bir kral olduğunu ve vebadan dolayı hastalanarak tanrı olduğunu yani öldüğünü anlıyoruz.

1.2. II. MURŞİLİ DÖNEMİ

1.2.1. II. Murşili'nin Tahta Çıkışı, Kişiliği ve Dönemin Siyasi Olaylarına Genel Bir Bakış

II. Arnuvanda'nın ölümünün ardından tahta henüz çocuk yaşta olan kardeşi II. Murşili (MÖ. 1345-1315) çıkmıştır¹³⁶. II. Murşili, Hitit kralı I. Šuppiluliuma ve ilk karısı Henti'nin en küçük oğludur. II. Murşili altı kardeş olup dördü erkektir. Bu nedenle II. Murşili'nin tahta çıkma ihtimali çok azdır. Ancak, ağabeyi Zannanza Mısır Kraliçesiyle evlenmek üzere Mısır'a varmadan öldürülmüştür. Diğer iki ağabeyinin de Suriye Bölgesi'nde görevlendirilmesi ve taht varisi olarak ilan edilen ağabeyi Arnuvanda'nın da babasından hemen sonra veba salgınından dolayı ölmesi sonucunda II. Murşili çocuk denilecek bir yaşta muhtemelen 16 yaşında iken tahta çıkmıştır¹³⁷.

¹³⁶ Akurgal, *a.g.e.*, s.83.

¹³⁷ Alparslan, *a.g.t.*, s.111.

II.Muršili tahta çıktıktan sonra çevre ülkeler tarafından hor görülmüş ve küçük düşürülmüştür. Düşmanları, çocuk yaşta birinin tahta çıkmasından dolayı alay dahi ediyorlardı. II. Muršili bu durumu şöyle anlatmıştır:

KUB 19.29¹³⁸

IV

16 zi-ik-ma-ya-za DUMU-aš nu-ya *Ú-UL* ku-it-ki ša-ak-ti na-ah-š[ar-nu-ši-
ma-mu *Ú-UL*]

17 ki-e-iz-ma-ya-at-ta KUR-KA ar-ha har-kán nu-ya-at-ta ERÍN^{MEŠ}-KA
ANŠE.KUR.RA^{MEŠ}-KA]

18 te-pa-u-e-eš-ša-an-za nu-ya-kán A-NA ERÍN^{MEŠ}-KA ERÍN^{MEŠ}-YA me-i[k-ki]

19 A-NA ANŠE.KUR.RA^{MEŠ} -ma-ya-at-ta ANŠE.KUR.RA^{MEŠ}-YA me-ik-ki [A-NA
A-BI-KA-ma-ya]

20 ERÍN^{MEŠ} ANŠE.KUR.RA^{MEŠ} me-ik-ki-pít nu-ya-za DUMU-aš ku-i[š zi-ik]

21 [nu-ya]a-ra-an-kán ta-pa-ru-na ku-ya-pí pa-iš-ši nu-mu-za te-i[p-nu-uš-ki-ir]

IV

16 “sen ise çocuksun ve hiçbir şey bilmiyorsun. Beni korkutmuyorsun,

17 şimdi ise, senin ülken mahvoldu ve yaya[ların askerlerin (ve) arabalı askerlerin]

18 azalmış(tır). Ordularına karşı benim ordularım daha çoktur,

19 arabalı askerlerine (göre), benim arabalı askerlerim çoktur. [Babanın ise,]

20 yayaları (ve) arabalı askerleri çoktu. (Daha bir) çocuk olan [sen]

21 onu yönetmeye nasıl girişirsin?” ve beni küçümsediler.

Bu metinde düşmanları, II.Muršili'nin çocuk yaşta olduğundan korkmadıklarını ve ülkeyi yönetemeyeceğini düşünerek onu küçümsemişlerdir.

¹³⁸ Kaynar, a.g.t., s.7.

Ancak Bryce göre, Murşili çocuk yaşta olsaydı başka bir düzenleme yapılacağından bahsetmiştir¹³⁹.

II. Murşili, Hitit kralı olarak tahta çıktığı zaman bağımlı devletler düşman halini almış ve ayaklanmışlar yâda diğer devletler de saldırıda bulunmuşlardır. Ayrıca babası zamanında başlayan veba salgını da ülke de artarak devam etmiştir. Diğer yandan II.Murşili'nin üvey annesi olan Tavananna, II.Murşili'nin yerine kendi oğlunu getirmeye çalışmıştır. Son olarak, tahta geçen II.Murşili'nin, bir tür "konuşma bozukluğu" da çekmektedir. II. Murşili çok dindar, imanlı ve yabancı örf ve adetlerine saygılı, iyi bir asker ve devlet adamıdır. Babasının Babilli eşi, II. Murşili'nin eşine büyü yaparak öldürmüştür. Murşili'nin içinde bulunduğu tüm bu olumsuzluklar, onun tarihçilik yönünü teşvik etmiş ve Hitit tarihinin en büyük tarih yazıcısı olarak anılmasını sağlamıştır. II. Murşili'ye ait çok sayıda belge bulunmaktadır. Bunların içinde annal, antlaşma, dua, ferman ve yargı-karar metinleri yer almaktadır. Murşili'nin Onyıl Annalleri (CTH61.1), Ayrıntılı Annalleri (CTH 61.2) ve yine Murşili tarafından hazırlatılan ve babasının yaptıklarını ele alan I.Şuppiluliuma'nın İcraatları (CTH 40) farklı üslup ve kapsamda olduğundan ayrı bir öneme sahiptir.

II. Murşili, Hitit tahtının yasal varisi olduğunu ve ülkeyi yönetecek kabiliyete sahip olduğunu sürekli olarak ispatlamak zorunda kalmıştır. Tahta çıktığı zaman da ülkenin pek çok yerinde isyanlar çıkmıştır. Aslında daha II. Arnuvanda zamanında başlayan bu isyanlar tahta çocuk yaşta birinin çıkmasını fırsat bilen düşmanları tarafından desteklenmiştir. II. Murşili tahta çıkınca gerçekleştirdiği ilk icraatlarından biri babası I. Şuppiluliuma zamanında ihmal edilen Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın düzenli olarak bayramını kutlamak olmuştur.

---

¹³⁹ Bryce, *a.g.e.*, s.192.

KBo 3.4 III¹⁴⁰ (OA)

---

16 A-BU-YA-ma-kán *I-NA* KUR^{URU} Mi-it-ta-an-ni ku-it an-da a-ša-an-du-li-eš-ki-it
17 na-aš-kán a-ša-an-du-li an-da iš-ta-an-da-a-it ŠA^{DUTU} URU^{URU} A-ri-in-na-ma-kán
GAŠAN-YA

18 EZEN^{HLA} ša-ku-wa-an-da-ri-eš-ki-ir

---

19 ma-ah-ha-an-ma-za-kán^{DUTU} ŠI^{ŠI} A-NA^{GIS} GU.ZA A-BI-YA e-eš-ha-at nu-mu
ara-ah-zé-na-aš KUR.KUR^{LÚ} KÚR

20 ku-i-e-eš ku-u-ri-ya-ah-hi-ir nu A-NA KUR^{LÚ} KÚR na-wi ku-it-ma-an
ku-e-da-ni-ik-ki

21 pa-a-un nu A-NA ŠA^{DUTU} URU^{URU} A-ri-in-na-pít GAŠAN-YA SAG.UŠ-aš A-NA
EZEN^{HLA} EGİR-an ti-ya-nu-un

22 na-aš-za i-ya-nu-un nu A-NA^{DUTU} URU^{URU} A-ri-in-na GAŠAN-YA ŠU-an ša-ra-a
e-íp-pu-un

23 nu ki-iš-ša-an AQ-BI^{DUTU} URU^{URU} A-ri-in-na GAŠAN-YA ...

---

16 Babam ise, Mittanni Devleti'nin içinde sürekli (toprak) işgal ettiğiinden
17 garnizonda kaldı (ve) beyçem Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın
18 bayramları kutlanmadı.

---

19 Ben, Güneşim; babamın tahtına oturduğum zaman, bana düşmanlık
20 eden çevredeki düşman ülkelerinden hiçbirine
21 gitmeden evvel; beyçem, Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın düzenli bayramları ile
ilgilendim
22 ve onları kutladım. Beyçem, Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na elimi kaldırdım
23 ve şöyle dedim: " Arinna'nın Güneş Tanrıçası, beyçem!..

---

¹⁴⁰ Alparslan, a.g.t., s.49-50.

Bu metinde II.Murşili tahta çıkar çıkmaz ilk işinin Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın bayramını kutladığını belirtmiştir. Çünkü babası I.Šuppiliuma Mitanni Devleti'ni sürekli işgal ettiğinden Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın bayramınlarını kutlamayı ihmal etmiştir. Arinna'nın Güneş Tanrıçası Hititler için önemliydi. Hititlerin Baş Tanrıçası olan Arinna'nın Güneş Tanrıçası (^DUTU ^{URU} Arinna /^P UTU ^{URU} PÚ-na), Hitit metinlerinde, “Hitit Ülkesi'nin Kraliçesi”, “Yerin ve göklerin Kraliçesi”, “Hatti Ülkesi'nin kral ve kraliçelerinin hanımefendisi”¹⁴¹ olarak geçmektedir. Arinna'nın Güneş Tanrıçası, Hitit ülkesinin sahibidir. Krallar düşmanlarla savaşa çıkmadan önce dua ederek savaşı kazanmak için Güneş Tanrıçasının yardımını alabilmek ve yanlarında olmasını sağlamak için dua etmişlerdir.

Boğazköy'de yapılan kazılarda çıkarılan CTH 376 metninde II. Murşili'nin Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na dua ettiği kaydedilmiştir.

CTH 376¹⁴²

KUB 24.3 Öy. II

24 nu DINGIR^{MEŠ} A-NA KUR^{URU} KÙ.BABBAR-TI gi-en-z[(u nam-ma da)-at-ten]
25 ki-e-iz-za-at hi-in-ga-na-an-za ta-m[a (-a-aš-ta ki-e-iz-)za-at]
26 ku-ru-ra-an-za ta-ma-aš-ta nu ku-ri-wa-na[(-aš KUR.KUR-TIM k)u[?]-(e[?])]
27 a-ra-ah-za-an-da KUR^{URU} Mi-it-ta-an-ni KUR^{URU} [(Ar-za-u-wa)]
28 nu hu-u-ma-an-za šu-ul-li-e-it nu-za-kán DI[(NGIR^{MEŠ} ša-ra-a)]
29 Ú-UL i-ya-an-zi na-aš-ta NI-EŠ DINGIR^{MEŠ} šar-r[i-ir]

Öy. II

24 Tanrılar, Hatti Ülkesi'ni [tekrar] merhamet (ile) alın, (ki o)
25 bir yandan veba (tarafından) ezildi, di[ğer yan]dan

141 Özlem Sir Gavaz, “Hitit Metinlerinde Arinna'nın Güneş Tanrıçası”, *Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, C I, S.1, 2010/1, s.91.

142 Alparslan, a.g.t., s.51. Ayrıca Bakınız; <http://www.hethport.uni-weurzburg.de/hetkonk/> (Erişim Tarihi:15.04.2019)

- 26 düşman (tarafından) sıkıştırıldı. Çevrede bulunan bağımsız
27 düşma[n ülkeler] Mitanni (ve) [Arzava]
28 tümü mücadele ediyor ve tan[rıları]
29 yüceltmiyorlar. Onlar yeminleri(ni) bozd[ular].

Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na yapılan bu duada, tanrılar tarafından ceza olarak verilen veba salgınının ülkeyi perişan ettiği belirtilmiştir.

II.Murşili tahta çıktığı ilk yıllarda kuzeyde Kaşka bölgesine sefer düzenlemiştir. Kaşka tehlikesi II.Tuthaliya zamanından beri ülkeyi uğraştırmıştır. II.Murşili Kaşkalar'ı daha sonraki savaşlarında Hitit Devleti'ne bağlamayı başarmıştır.

II.Murşili tahta çıktığı zaman güney sınırı güven içindeydi. Çünkü babası I.Şuppiluliuma döneminde Halep ve Kargamış'a kardeşleri Piyassili ve Telipinu'yu görevlendirmişti¹⁴³. II.Murşili 9. krallık yıllarında buralara yeni atamalar yaparak kardeşi Şarri-Kuşuh'e Kargamış Krallığının yönetimini vermiştir. Halep'e ise yeğeni Rimişarma'yı görevlendirmiştir. Geri kalan sınır boyu devletçiklerini sıkı sıkıya Büyük Krallığa bağlamıştır. Güneyde Amurru Krallığı ile antlaşma yapılarak I. Şuppiluliuma zamanında Mısır'a karşı kurulmuş olan tampon devletçiklerin Hatti Ülkesi ile olan ilişkileri pekiştirilmiştir.

Batıda Arzava Ülkesi, Batı Anadolu'nun büyük kısmında söz sahibi olarak güçlenmeye başlamıştı. Arzava Ülkesi yanında Ahhiyava Ülkesi de Batı Anadolu kıyılarını kontrol altında tutmaya çalışıyordu. II.Murşili krallığının 3. ve 4. yıllarında Batı Anadolu ile uğraşmıştır¹⁴⁴. II. Murşili'nin anallerinden öğrendiğimize göre, Hitit Kralı, Arzava'ya geçen Hitit vatandaşlarını Arzava kralı Uhhaziti'e mektup yazarak geri istemiştir. Ancak Arzava kralı Uhhaziti'nin yanıtı olumsuz olmuş ve hatta hakaretlerde bulunmuştur. Bunun üzerine Hitit kralı II.Murşili ordusunu alarak

---

¹⁴³ Akurgal, *a.g.e.*, s.75.

¹⁴⁴ Akurgal, *a.g.e.*, s.75.

Arzava Ülkesi 'ne savaş açılmış oldu. Yapılan savaşta Arzava ordusu Hitit ordusuna yenilmiştir¹⁴⁵.

II. Murşili doğu ve doğu güneyde olduğu gibi, güney Batı Anadolu'da da egemenliğini sağlamıştır. II. Murşili Anadolu'da büyük ölçüde siyasi birliği sağlayarak başarılı bir devlet adamı olduğunu kanıtlamıştır. Kaldı ki aynı zamanda ülkede büyük bir veba salgını varken bu denli başarılı olması takdire şayandır.

2.HİTİT DEVLETİ'NDE VEBA SALGINININ ORTAYA ÇIKIŞI

Salgın, kısa zamanda çevredeki, hayvan veya bitkilerin büyük bölümüne bulaşan, etkisi altına alan hastalıktır¹⁴⁶. Salgın hastalıklar arasında kitleler halinde ölümlere neden olan, insanlar arasında korku, kargaşa yaratan veba hastalığıdır. Eskiçağ'dan beri uzanan süreçte birçok salgın hastalık veba veya taún olarak adlandırılmıştır. Bazen verem ve çiçek hastalığı gibi veya toplu ölümlere yol açan her türlü salgın hastalık veba olarak tanımlanmıştır. Bu sebeple aslında veba olmayan ancak toplu ölümlere yol açan bazı salgın hastalıkların da veba olarak adlandırılmıştır¹⁴⁷.

Hitit Devleti zamanında da Anadolu'da salgın hastalıklar ortaya çıkmıştır. Hititler, salgın hastalıkların tanrılar tarafından insanlara hatta tüm ülkeye verilen en büyük ceza olduğuna inanmışlardır.

Hititlerin *henkan* (ÚŠ-an,ÚŠ-kán) dedikleri, ancak septomları sayılmadığı için kesin olarak bilinmeyen salgın hastalıklar zaman zaman ortaya çıkmıştır. Bu salgınlardan en şiddetlisi II.Murşili'nin Veba Duaları'na neden olmuştur. Veba salgını, kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla I. Şuppiluliuma zamanında başlamıştır. Öyle ki bu salgın I. Şuppiluliuma, II. Arnuwanda ve belki de Kargamis kralı Şarri - Kuşuh'un ölümlerine neden olmuştur¹⁴⁸. Vebanın etkilerini, ne kadar sürdüğünü ve

---

¹⁴⁵ Alparslan, a.g.t., s. 60 vd.

¹⁴⁶ www.tdk.gov.tr.

¹⁴⁷ Kılıç, a.g.e., s.13.

¹⁴⁸ Dinçol,a.g.m., s.10.

ne kadar yıkıcı olduğunu II. Murişili'nin Veba Dua'larından öğrenmekteyiz. Ülkede veba salgını baş gösterdiğinde II. Murşili bütün tanrılara şöyle dua etmiştir:

“(Siz Hatti ’nin) bütün erkek tanrıları, bütün kadın tanrıları.....[.....], siz bütün erkek(yemin tanrıları), bütün kadın yemin tanrıları [..][...] bütün (e)ski (erkek) tanrıları bütün eski kadın tanrıları, siz ki toplantıda yemine tanıklık etmeye çağrıldınız, (siz) dağlar, ırmaklar, pınarlar, yer altı suları, işte ben rahibeniz (Büyük Kral) Murşili dua ediyorum. Duami hangi konuda ediyorsam, efendilerim tanrılar sözümü (işitin)! (Siz) tanrılar, efendilerim Hatti ülkesinde salgın oldu. Hatti ülkesi salgın yüzünden baskı altında tutuldu. O, çok sıkıştırıldı. Yirmi yıldan beri Hatti ülkesi çok (sayıda kayıplar) ölüme sürüklendiğinden aklıma Tuthaliya ’nın oğlu genç Tuthaliya konusu geldi. Tanrıdan fal yoluyla öğrenmeye çalıştım.”¹⁴⁹.

Kral II. Murşili, tüm tanrılara ettiği dua metninde Hatti ülkesinde salgın hastalığın yirmi yıldan fazla sürdüğünü, çok şiddetli olduğunu ve ölümlere neden olduğu ve salgının nedenini fal yoluyla öğrenmeye çalıştığını belirtmiştir.

2.1. VEBA SALGINININ NEDENLERİ

Hititler, kaderlerini tanrılarının yönettiğine ve başlarına gelen tüm iyi ve kötü olayların, hastalık ve sağlığın onlar tarafından verildiğine inanmakta idi. Bu nedenle tanrıları hoşnut etmek için düzenli olarak adak adama, kurban kesme, bayram törenlerini, ritüellerini ve dualarını vaktinde ve özenli olarak yapmaya çok dikkat etmişlerdir. İnsanlar tarafından yapılan hatalar ve işlenen çeşitli suçlar tanrıları öfkeliendireceğinden insanlar için kötü sonuçlara neden olmaması için tanrıların isteklerini öğrenmek ve kızmışlar ise, nedenlerini araştırıp, bularak öfkelerini gidermek, Hititler açısından çok önemliydi. Tanrıların öfkelerinin nedenlerini

---

¹⁴⁹ Gökhan, a.g.t., s.72.

öğrenmek, kendileri ile ilgili somut sorulara yanıt bulabilmek için bir takım teknikler aracılığı ile fala başvurmuşlardır¹⁵⁰.

II. Murşili, Hitit Devleti'ni kırıp geçiren veba salgınının nedenini fal yoluyla bulmaya çalışmış ve aşağıdaki nedenleri belirlemiştir¹⁵¹.

- 1-Tanrıya sunulan kurbanların ihmal edilmesi,
- 2-Genç Tutḫaliya'nın I.Šuppiluliuma tarafından öldürülmesi,
- 3-Mısır ile yapılmış antlaşmanın hükümlerine uyulmaması,
- 4-Mala (Fırat) nehrine sunulan kurbanların ihmali,
- 5-Mısır ve Kuzey Suriye ile olan savaşlardan sonra I.Šuppiluliuma'nın Hitit Devletine getirdiği savaş tutsaklarının hastalığı beraberinde getirmiş olma ihtimalleri.

Hitit Devleti'ne getirilen esirlerin buldukları ortam koşullarının iyi olmaması muhtemelen hastalığın daha da yaygınlaşmasına neden olmuştur. I.Šuppiluliuma'nın günahları, anlaşma hükümlerini çiğnemek, tanrılara sunulan kurbanların ihmal edilmesi vs. batıl inançlarla ilgilidir. Ama vebanın asıl sebebi ise Mısırlı savaş tutsaklarının bu bulaşıcı hastalığı o zaman Mısır'a ait olan Filistin ve Lübnan'dan Hitit Devletine getirmiş olmalarıdır. Hititler bunu fal soruları aracılığı ile ortaya çıkarmışlardır¹⁵².

2.2. VEBA SALGININDAN KURTULMAK İÇİN UYGULANAN TEDAVİ YÖNTEMLERİ

Hititler tanrıları memnun ederek kötü olaylardan kurtulacaklarına inandıkları için salgını veren tanrılara kurban kesme, ritüel düzenleme ve dua etme v.s. işlemleri yapmışlardır. Veba salgınından kurtulmak için dini tedavi yöntemini uygulamışlardır.

---

¹⁵⁰ Murat Orhun; "Hititler'de Karaciğer Falı, Kuş Uçuşu Falı ve Bunların Etrüskler'deki Uzantısı", *Akademik Bakış*, C.III, S.5, Kış 2009, s.234.

¹⁵¹ Ünal , *a.g.e.*, s.81.

¹⁵² Ünal , *a.g.e.*, s.81-82.

2.2.1. Dualar Ve Ritüeller

2.2.1.1. II. Murşili'nin Veba Duaları

Hititlerin Boğazköy Devlet Arşivi'nde bulunan çok sayıdaki dini metinler içerisinde dua metinleri önemli yer almaktadır. Günümüze ulaşan dua metinleri arasında dua edenler kral ve ailesi olduğu için halka ait dua metinleri yoktur¹⁵³. Ülkede durum kötüye gittiğinde, salgın hastalık olduğunda v.s. durumlarda kral ya da kraliyet ailesi tarafından dualar yapılmıştır. İnsanları ya da ülkeyi tehdit eden felaketler karşısında tanrılara övgü dolu sözlerle yalvararak onları etkilemeyi amaçlamışlardır. Dua, tüm tanrılara ya da geniş bir tanrılar topluluğuna yöneltilmediği zaman Hitit panteonunun önde gelen tanrılarında Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na ya da Hatti'nin Fırtına Tanrısı'na hitap etmiştir¹⁵⁴. II.Murşili tanrılar tarafından ülkesine verilen veba salgınına ülkeden göndermek için tanrılara yalvarırcasına dualar etmiştir. II.Murşili'nin bu duaları Veba Duaları adıyla anılmıştır.

II. Murşili'nin Veba Duaları'ndan bahseden metin CTH 378 metnidir. II.Murşili'ye ait 4 adet dua metni vardır. Bunlar; CTH 378.1, CTH 378.2, CTH 378.3 ve CTH 378.4 metinleridir. Bu metinler şöyle ifade edilebilir.

1.Veba Duası (CTH 378.1)

CTH 378.1'in metinlerinin çoğu I.Dünya Savaşı'ndan önce Boğazköy'de yapılan kazılarda bulunmuştur. CTH 378.1= A: KUB 14.14, KUB 19.1, KUB 19.2, KBo 58,8, KBo 5436, KBo 53,303, KBo 50.184, KBo 3,47, KBo 66,276, B: KBo 55,24, KBo 51,19, C: KUB 23.3 metinlerinden oluşmaktadır¹⁵⁵. Metin A. Goetze tarafından 1930 yılında, R. Lebrun tarafından 1980 yılında ve Y.Arıkan ise 1994 yılında yayınlamışlardır. Metnin çevirisi Furlani, (1936: 267-275); Christmann-Franck, (1989: 51-53); Ünal, (1991: 808-811); Beckman, (1997: 156-157); Singer,

¹⁵³ Yasemin Arıkan, "Hitit Dualarında Geçen Bazı Tanrı Adları", *III. Uluslararası Hititoloji Kongreleri Bildirileri*, Çorum 16-22 Eylül 1996, Ankara 1988, s.45.

¹⁵⁴ Arıkan, a.g.b., s.45.

¹⁵⁵ <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hotkonk/> (Erişim Tarihi:01.03.2019)

(2002: 61-64); Hout Th. PJ van den, (2006: 259-263); Klinger, (2013: 115-117.)¹⁵⁶
tarafından yapılmıştır.

CTH 378.I¹⁵⁷ (II. Murşili'nin 1.Veba Duası)

IV

- 33 a-pu-un A-UA-AT ^mTu-ut-ha-li-ya TUR^{RI} A-NA A-BI-YA ki-nu-un ap-pí-iz-
z[i- ya-az]
- 34 an-da ša-an-ha-at-tén nu-kán A-BU-YA I[Š-T]U ŠA ^mTu-ut-ha-li-ya iš-ha-na-
[az ak-ta A-NA A-BI-YA-ma
- 35ku-e-eš DUMU^{MEŠ}.LUGAL BE-LU^{MEŠ} UGULA LÚ.MEŠ LI-IM
LÚ.MEŠ DUGUD an-da ki-ša-an-da-at nu a-[pu-uš-ša a-pí-e-iz
- 36 me-mi-ya-na-na-az e-kir A-NA KUR ^{URU}hat-tı-ya-kán a-pa-a-aš-pát memi-
aš a-ar-aš nu KUR ^U[^{RU}Ha-at-ti-ya a-pí-e-iz
- 37 me-mi-ya-na-az ak-ki-iš-ki-u-an ti-ı[y-a]t nu KUR ^{URU}HAT-TI du-ya-a-an
pa-ra-[a ta-ma-aš-ta-at
- 38 ki-nu-na hi-in-kán pa-ra-a nam-ma d[a-aš-ša-u-e]š-ta KUR ^{URU}hat-ti hiin-
ga-na-až [me-ik-ki]
- 39 dam-me-eš-ha-it-ta-at na-at te-pa-u-[e-eš-ta am-]mü-ük-ma-za ^mMur-ši-li-iš
ı[R-KU-NU ŠÀ-az]
- 40 la-ah-la-ah-hi-ma-an Ú-[UL tar-ah-mi] NÍ.TE-az-ma-za pít-tu-li-ya-an Ú-UL
[tar-ah-mi]

IV

33 Genç Tuthaliya meselesinin intikamını babamın (zamanında alacakken) şimdi,
sonradan

34 aldınız. Babam Tuthaliya'nın katli yüzünden [öldü. Babamın

¹⁵⁶ <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hotkonk/> (Erişim Tarihi:01.03.2019)

¹⁵⁷ Fatma Kaynar, *Hitit Kralı II.Murşili'nin Dil Felci Metninin (Cth 486) Filolojik Ve Sosyokültürel Değerlendirilmesi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s.23-24.

35 tarafını tutan prensler, beyler, binbaşılar (ve) yüksek rütbeli subaylar da b[u
36 mesele yüzünden öldüler. Hatti ülkesine de adı geçen bu mesele (sorun olarak)
ulaştı ve [Hatti] ülkesi de [bu]
37 mesele yüzünden ölmeye başladı. Hatti ülkesi şimdiye kada[r çok acı çekti.
38 Şimdi veba (salgını) daha da kötüleşti. Hatti ülkesi veba (salgını) yüzünden [çok]
39 acıya maruz kaldı ve azal[dı. B]en, Murşili [sizin] hiz[met]kârınız [kalb(im)deki]
40 heyecanı [yenemiyorum], vücud(um)da da korkuyu yenemiyorum.

1.Veba Duası'ndan alınan bu bölümde Tuthaliya'nın öldürülmesi salgının nedeni olarak gösterilmiştir. Ülkede çok kişinin bu salgından dolayı çok acı çektiğini ve veba salgınının giderek arttığını ve insanların ölmeye başladığını anlıyoruz. II.Murşili ayrıca tanrılara kurban ekmeği ve içki sunanların da salgından dolayı zarar gördüğünü ve az sayıda kaldıklarını belirtmiştir. Eğer salgın devam ederse tanrılara kurban ekmeği ve içki sunacak kimsenin kalmayacağını söyleyerek tanrılara şantaja varan ifadeler kullanmıştır¹⁵⁸.

2. Veba Duası (CTH 378.2)

1.Dünya savaşından önce Boğazköy'de yapılan arkeolojik kazılarda bulunmuştur. KUB 14.18, KUB 14.11, KBo 55.25, KUB 14.10, ABoT 2.22, KUB 26.86, KBo 57,21 metinlerinden meydana gelmektedir. Tüm metin olarak ilk defa 1930 yılında A.Goetze tarafından yayınlanmıştır. Yine 1980 yılında R.Lebrun ve 2002 yılında ise Garcia Trabazo JV tarafından yayınlanmıştır. Metnin çevirisi de Furlani G. (1936: 267-275); Goetze A. (1955: 394-396); Kühne C. (1975: 191-196); Bernabé A. (1987: 279-284); Christmann-Franck (1989: 53-56); Beckman (1997: 157-159); Singer (2002: 57-61); Klinger J. (2013: 117-120) gibi araştırmacılar tarafından çevirisi yapılmıştır¹⁵⁹.

---

¹⁵⁸ Kaynar, a.g.t.,s.24. Ayrıca bkz; <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/> (Erişim Tarihi 01.03.2019)

¹⁵⁹ <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/> (Erişim Tarihi:01.03.2019)

CTH 378.2¹⁶⁰ (II. Murşili'nin 2. Veba Duası)

KUB 14.8

- 25 nu a-pí-ya-ya ^DIM ^{URU}HA-AT-TI BE-LI-YA A-BA-Y[A] ha-an-ne-eš-ni-it
šar-la-a-[(it)]
- 26 nu-za ÉRIN ^{MEŠ}ANŠE.KUR.RA ^{MEŠ}ŠA KUR ^{URU}Mi-iz-ri tar-ah-ta [(na-a)]t-kán
ku-en-ta nu ^{LÚ.}MEŠ [(ap-pa-a)n-ta-an]
- 27 ku-in e-ip-pir na-an ma-ah-ha-an I-NA KUR ^{URU}HA-AT-[(TI)] EGIR-an
ú-wa-te-e-[(ir)]
- 28 nu-kán I-NA ŠA ^{BI}LÚ.MEŠ ŠU.DIB.BI ^{HIA}hi-in-kán ki-š[(a-a)]t na-aš ak-ki-iš-ki-u-an
d[a-a-iš]
- 29 ma-ah-ha-an-ma ^{LÚ.MEŠ}ŠU.DIB.BI ^{HIA}I-NA ŠA ^{BI}KUR ^{URU}HA-AT-TI ar-nu-e-ir
nu-kán hi-in-ga-an
- 30 I-NA ŠA ^{BI}KUR ^{URU}HA-AT-[(TI)] ^{LÚ.MEŠ}SA-AB-TU₄-TUM ú-te-e-ir nu-kán I-NA
ŠA KUR ^{URU}HA-AT-TI
- 31 a-pí-e-iz-za UD ^{KAM}-az [ak-ki]-iš-ki-it-ta-ri ...

- 25 O zaman, Hatti'nin Fırtına Tanrısı, beyim, babam[ı] davasında haklı görd[(ü)]
26 ve Mısır Ülkesi'nin yaya (ve) arabalı savaşçılarını yendi. Onları öldürdü.
27 Yakaladıkları esirleri Hatti Ülkesi'ne geri getirdikleri zaman,
28 tutsakların arasında ölüm (veba salgını) ol[(d)]u ve onlar ölmeye başladı(lar).
29 Fakat esirleri Hatti Ülkesi'nin içine getirdikleri zaman ölümü (veba salgını)
30 (bu) esirler Hat[(ti)] Ülkesi'nin içine getirdiler. Hatti Ülkesi'nin içinde
31 o günden beri ölüm hüküm sürüyor...

Bu metinde, II.Murşili hastalığın ülkesine nasıl ulaştığını anlatmıştır. Babası zamanında Mısır ülkesinden Hatti ülkesine getirilen esirlerin veba salgını yaydığını söylemiştir. Bu sebeple veba hastalığının nedenleri arasındaki en akla uygun olanıdır.

¹⁶⁰ Metin Alparşlan, *II.Murşili ve Dönemi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s.127-128.

Şunu belirtmek gerekir ki; esirler arasında meydana gelen salgın veba mikrobu ile yayılmamış, Fırtına Tanrısı'nın öfkesi sonucu ortaya çıktığına inanmışlardır¹⁶¹.

2. Veba Duası'nda Hitit kralı hastalığının nedenini fal yolu ile araştırarak şu sonuca ulaşmıştır. Fal sonucunda iki tablet bulunduğunu ifade ederek ilk tablette II.Murşili, Mala Nehri'nin kurbanlarını ihmal edildiğini, ikinci tablet ise Kuruştama kenti ile I. Şuppiluliuma'nın Mısır seferi ve bu bağlamda bozulmuş yeminlerle ilgili olduğunu söylemiştir. II. Murşili, bu sorunu çözeceğini, telafi edeceğini belirtmiştir¹⁶².

3.Veba Duası (CTH 378.3)¹⁶³

3.Veba Duası oldukça kırık şekilde kazılarda bulunmuştur. Bu nedenle salgının nedeni hakkında bir bilgi yoktur. Ancak vebanın ülkede 20 yıldır devam ettiği ve Hatti ülkesinin vebadan çok zarar gördüğü kaydedilmiştir.

4.Veba Duası (CTH 378.4)¹⁶⁴

CTH 378.4'ün tüm ön metinlerinin buluntu yeri ve zamanı kesin olarak belirtilmemiştir. Bo 2050, 1926'da Albrecht Goetze tarafından KUB 14.13 olarak yayınlanmıştır. Bo 4245 ise, üç yıl sonra, 1929, KUB 23.124 olarak yayınlanmıştır. Bo 69/832 ilk metni 1969 yılında bulunmuş olup, Heinrich Otten ve Christel Rüster bu parçayı 1974 yılında KBo 22.71 olarak yayınlamıştır. A=KUB 13.14+KUB 23.124, B=KBo 22.71 metinleri vardır. Yine 1930 yılında A.Goetze ve 1980 yılında da R.Lebrun tarafından yayınlanmıştır. Çevirisi ise G. Furlani, (1936; 267-275), GM. Beckman (1997; 159-160), Singer (2002, 64-66.) tarafından yapılmıştır.

---

¹⁶¹ Kaynar,a.g.t., s.27.

¹⁶² Alparslan, a.g.t., s.129.

¹⁶³ CTH 378.3 = KUB 14.12; <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/> (Erişim Tarihi 24.01.2019)

¹⁶⁴CTH 378.4.A=KUB 14.13, KUB23.124, CTH 378.4.B.=KBo 22.71; <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/>(Erişim Tarihi:24.01.2019)

4.Veba Duası'nın da büyük bir bölümü kırıktır. II.Murşili babasının Mısır seferinden beri ülkede salgının devam ettiğini belirtmiştir. Murşili veba salgını tanrılar tarafından yapılan uyarı olduğunu düşünerek tanrılar için tapınak inşa edeceğini belirtmiştir¹⁶⁵.

II. Murşili salgın hastalığın nedenini öğrenmek için fala başvurmuştur. Bu salgın cezasını hangi tanrının verdiğini sormakta, tanrılara kurbanlar sunacağını söylemekte, babasının işlemiş olduğu günahları kabul etmekte ve kefareтини ödeyeceğini ifade etmekte ve ayrıca tapınak inşa edeceğini de belirterek tanrılara hastalığı ülkesinden almaları için yakarmaktadır. Veba Duaları'ndan salgının 20 yılı aşkın süredir devam ettiğini anlayabiliyoruz. 1. ve 3. Veba Dualarında vebanın süresi "20 yıldan fazla" şeklinde belirtilirken, 2. Veba Duasında "20 yıl" ifadesi yer almaktadır. Her bir Veba Duası'nda salgının nedeni ve çözümü farklı verilmiştir.

Ayrıca CTH 379 metni de bazı araştırmacılar tarafından dua metni olarak değerlendirilmek istenmiştir. Buna karşın Sürenhagen metni, temizlenme ritüeli olarak görmektedir. I.Şuppiluliuma'nın Mısır seferinden bahsedilmiş olup veba "henkan" kelimesi geçmemektedir. Metin oldukça kırıktır. Dua tüm tanrılara yöneltilmektedir¹⁶⁶.

Veba Dua'larından CTH 378.1 tüm metin tercümesi¹⁶⁷;

Murşili'nin bütün tanrılara duası:

(Siz Hatti'nin) bütün erkek, tanrıları, bütün kadın tanrıları,..[.....], siz bütün erkek (yemin tanrıları), bütün kadın yemin tanrıları [.]. [...] bütün (e)ski (erkek) tanrılar, bütün eski kadın tanrılar, siz ki toplantıda yemine tanıklık etmeye çağrıldınız, (siz) dağlar, ırmaklar, pınarlar, yeraltı suları, işte ben rahibiniz (Büyük Kral) Murşili dua ediyorum. Duamı hangi konuda ediyorsam, efendilerim tanrılar sözümü (işitin)!

(Siz) tanrılar, efendilerim Hatti ülkesinde salgın oldu. Hatti ülkesi salgın yüzünden baskı altında tutuldu. O, çok sıkıştırıldı. Yirmi yıldan beri Hatti ülkesi çok (sayıda kayıplarla) ölüme sürüklendiğinden aklıma Tuthaliya'nın oğlu genç Tuthaliya konusu geldi. Tanrıdan fal yoluyla gerçeği öğrenmeye çalıştım. Tanrı tarafından (falda) genç Tuthaliya konusu saptandı. Genç Tuthaliya Hatti ülkesinin efendisi iken ona Hattuša'nın prensleri,

¹⁶⁵<http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/> (Erişim Tarihi:01.03.2019).

¹⁶⁶ Alparslan, a.g.t., s.129.

¹⁶⁷ Sedat Alp; *Hitit Çağında Anadolu Çivi Yazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu 2000, s.128 vd.

komutanları, binbaşılı, subayları, (önde gelenleri), askerlerinin ve araba savaşçılarının hepsi onun üstüne yemin ettiler. Babam da onun üstüne yemin etti).

Babam (genç) Tuthaliya'yı sıkıştırınca, Hattuša'nın (prensleri, komutan)ları, binbaşılar, bütün subaylar babamın yanında (oldu)lar. Tuthaliya'yı yemin tanrıları yakaladı. Onlar [Tuthaliya'yı öl]düzdüler. Ayrıca kardeşleri olanları [..... onları da] öldürdüler. [.....yakaladılar??]. Onları Alaşıya (Kıbrıs) ülkesine (sürgüne) gönderdiler.[....] olan [..]lerini [aldılar?.....]ve efendiler tanrı yeminlerini bozdula[r.....].

(Buna rağmen) siz (tanrılar efendilerim) babamı korudunuz [.....]...[.....] Hattuša düşman tarafından yakıldığı için ve düşman Hatti ülkesine [topraklarını] aldığı için (babam gitti ve düşman ülkel)erine saldırdı, onlara ölesiye vurdu, Hatti ülkesinin (topraklarını geri) aldı. Onların topraklarını da aldı ve onları yeniden (iskân etti). Ayrıca etraftaki diğer ülkeleri de krallığına (kattı). Hatti ülkesi yaşamaya devam etti. Onun için şurada ve burada (yeni) topraklar (aldı). Onun zamanında bütün Hatti ülkesi rahata kavuştu. Onun zamanında (insanlar), sığırlar ve koyunlar arttılar. Düşman ülkesinden (zorla) alıp (getirilen) göçmenlerde yaşamaya devam ettiler. Hiçbir şey mahvolmadı. Sonra geldiniz. (Siz) tanrılar, efendilerim, genç Tuthaliya'nın o konusunun intikamının şimdi arkadan babamdan aldınız. Babam, Tuthaliya'nın kanı yüzünden öldü. Babamdan yana prensler, komutanlar, binbaşılar, subaylar, onlarda o nedenle öldülür. (Hatti) ülkesi de o konudan dolayı ölmeğe başladı. Hatti ülkesi öte yana (felakete sürüklendi?) . Artık şimdi salgın (o kadar) güçlendi ki, Hatti ülkesi salgından çok baskı altında da kaldı. (Nüfusu) azaldı. Ben kulunuz Mursili (yüreğimdeki) sıkıntıyı yenemiyorum, içimdeki korkuya hakim olamıyorum!

[. . . . . dualarımı] iştım [iş olan siz tanrılar, efendil] erim, y [ardımına gelin ! . . . . . yeminde tanı] kılığa çağ[rıldığınız] için [. . . . .] herkes güçlü oldu ve [. . . . .] geldiler. H ayatta kalan yemin sahiplerinden siz tanrı lar, efendilerim, mahkemede [davacı ol] ma [dınız? . . . . . onlardan] arkadan [Tuthaliya'nın] kanının intikamını hiçbir surette alma [dınız. Şimdi benden tanrılar,] efendilerim [Tuthaliya'nın] kanı [n ı n intikamını alıyorsunuz !] . . . . . (Ha) tti (ülkesi . . . . . öl) meğe devam ediyor [. . . . .] . . [. . . . .] günah işler . . . [. . . . .] onun [. . . . .] babam. [. . . . .] . . yapsın [. . . . .] . . . . . [. . . . .] babamın [. .] . . [. . . . .] . . si (ze babamın günahını i tiraf ettim. Babam bu) Tuthaliya'yı öldürdü . . . . . (Babam arkadan kan dökmeye karşı bir kurban) yaptı. Hattusa ise hiçbir şey yapmadı.

Geldim. Kan için kurbanı ben de yaptım. Ülke hiçbir şey yapmadı. Ülke için hiçbir şey yapmadılar.

Şimdi Hatti ülkesi salgından çok baskı altında tutulduğu ve Hatti ülkesi (insanları çok sayıda) ölmeye devam ettiği (ve) Tuthaliya konusu akla geldiği ve (tanrı) tarafından da saptandığı için fala başvurdum. Ülkede salgın için size efendilerim tanrılara ve tapınaklarınıza hangi yemine ait kurban saptanmış ise, size efendilerim tanrılara yemine ait kurbanları önünüze sunuyorlar, artık sizin önünüzde temiz oluyorlar. Ben de size efendilerim tanrılara ülkede (günahın) bedeleni ve kefareti ödeyeceğim.

Efendilerim tanrılar Tuthaliya'nın kanının intikamın arkadan aldığınızdan Tutahliya'yı öldürenler, onlar kanın bedelini ödediler. Hatti ülkesi de bu cinayeti artık bitirdi. Artık Hatti ülkesi de onun bedelini ödedi. Şimdi de bana geldiği için onu ailemle birlikte bedel olarak ve kefaret olarak ödeyeceğim. Artık efendilerim tanrıların içi yumuşasın (rahat olsun)! Efendilerim tanrılar artık bana acıyın! Size görüneyim! Size dua ettiğim için beni iştin! Ben hiçbir kötü iş yapmadığımdan, günah işleyen ve kötülük yapanlardan da artık hiçbiri hayatta kalmadığından ve onlar çoktan öldüğünden, babamın meselesi benim

üzerime geldiğinden işte ülkedeki salgına karşı size efendilerim tanrılara kefarete ve bedel ödüyorum. Kefarete ve bedel ödediğinden siz tanrılar, efendilerim, bana acı [yın! .] . . . [. . .] salgın ile Hatti ülkesini baskı altında tuttuğu sürede (kurban ekmeği ve kurban içkisi verenler) efendilerim tanrılara kurban ekmeği ve kurban içkisini sunmaya devam ettiler. Hatti ülkesini salgın ile ağır baskı altında tuttuğundan ve salgından (devamlı ölümler olduğundan) eğer arkadan (salgını) kaldırmazsa ve ölümler devam ederse, zaten az kalmış olan kurban ekmeği ve kurban içkisi sunucuları da ölürlerse, artık hiç kimse size kurban ekmeği ve kurban içkisi (sunamayacak!)

(Tanrılar, efendilerim, salgına karşı? size) sunduğum kurban ekmeğini ve kurban içkisini kabul edin! Size görünüyüm! (Hatti ülkesinden) salgını kovun! Zaten az (kalmış olan) bu kurban ekmeği ve kurban içkisi sunucularınızı baskı altında tutmasınlar! Onlar artık devamlı surette ölmeyinler! Size (her zaman) (kurban ekmeği) ve kurban içkisi sunsunlar! Tanrılar, efendilerim, gelin! Salgını öte yana gönderin! Kötü olan şeyleri düşman ülkesine gönderin! Tu (thaliya yüzü) nden Hatti ülkesinde olanları (siz) tanrılar. [. . . . .] gönderin! Onları düşman ülkesine gönderin! Hatti ülkesine (tekrar) acıyın! (Salgı n) iyi olsun! Ben rahibiniz (ve) kulunuz olarak tekrar size görünmek istediğimden bana acıyın! Yüreğimden sıkıntıyı kovun! İçimden korkuyu alın!

(1. tablet): Bitti. Murşili [bütün tanrılara . . . . .] dua et(tiği) zaman.

Murşili ' nin Hatti' nin Fırtına Tanrısına ve Hatti' nin tanrılarının duası :

Hatti' nin Fırtına Tanrısı, efendim (ve Hatti' nin tanrıları, efendilerim! Sizin kulunuz (Büyük Kral) Murşi (li) beni (şu sözlerle) gönderdi: "Git! Efendim Hatti' nin Fırtına Tanrısına ve efendilerim tanrılara şöyle söyle! ": 'Sizin bu yaptığınız, Hatti ülkesi salgından çok fazla baskı altında kaldı. Babamın zamanında ve kardeşimin zamanında devamlı surette ölüm olayları oldu. Ben tanrılara rahip olduğumda şimdi de benim zamanımda ölüm olayları çok sık oluyor. Bu (başlayalı) şimdi yirminci yıl (oldu) ' . Hatti ülkesinde ölüm olayları çok sık olduğuna göre salgın ortadan toplanıp kaldırılamıyor. Ben de yüreğimde sıkıntıyı yenemiyor, içimden korkuyu atamıyorum.

Sonra (tanrılarının) bayramlarını sık sık yaptığım zaman bütün tanrılarının önünden ve arkasından gittim. (Yalnız) bir tanrının tapınağına (ayak) basmadım (koymadım). Salgın yüzünden bütün tanrılara tekrar tekrar dua ettim. (Onlara) adaklar sundum! . . . . . (Tanrılar, efendileri) m beni işitin! (Hatt) i (ülkesinden) salgını (kovun!) (Hattu)şa [. . . . .] yapamaz! (Hangi nedenle Hatti) halkı devamlı ölüyorsa, (o ya fal ile sap) tansın ya da onu (rüyada göreyim ya da tanrısal irşada ulaşmış bir ki) şî söylesin! Tanrılar beni (işitmediler.) Hatti (ülkesi içinde) salgın iyileşme (di. Hatti ülkesi çok baskı altın) da kaldı.

Tanrılarının kurban ekmeklerini (ini ve kurban içkilerini sunanlar az sayıda) kaldılar, onlar (da) öldü[ler! . . . . . kon] u tekrar ağırlaştı ve tan[rılar yanında . . . . . fala başvurdu.]

Böylece çok eski iki tablet (buldum). Bir tablet (Mala) Fırat (Nehrine sunulan kurban . .) . . ile ilgili idi. Eski krallar Mala ırmağına kurbanını sunarlardı. (Şimdi) babamın gününden beri Hatti ülkesinde (insanlar) devamlı olarak ölüyorlar ve biz Mala nehrinin (kurbanını) kurban törenini ( ) hiçbir zaman yapmadık.

İkinci tablet Kuruştamma üzerinedir: Hatti ' nin Fırtına Tanrısı, Kuruştamma adamlarını Mısır ülkesine getirdiği ve Hatti' nin Fırtına Tanrısı onlarla Hatti adamlarının karşısında bir antlaşma yaptığı zaman onlar Hatti'nin Fırtına Tanrısı tarafından yemin ettirildikleri için ve Hatti adamları ile Mısırlılar da Hatti 'nin Fırtına Tanrısı tarafından yemin ettirildikleri halde geldiler ve Hatti adamları (antlaşmayı) bozdular ve Hatti adamları hemen tanrı yeminini çiğnediler. Babam askerleri ve araba savaşçılarını göndereli. Mısır

topraklarına ve Amka ülkesine saldırdılar. Tekrar göndereli ve tekrar saldırdılar. Mısırlılar korkunca, geldiler, babamdan oğlunu (Mısır'da) krallık için ısrarla istediler. Babam onlara oğlunu verince, onlar ela onu (Mısır' a) götürünce, onu öldürdüler. Babam kızdı ve Mısır ülkesine (sefere) gitti ve Mısır ülkesine saldırdı. Mısır ülkesinin askerlerini ve araba savaşçıları imha etti. O zaman da efendim Hatti 'nin Fırtına Tanrısı babamı davada üste çıkardı (kazandırdı) ve Mısır ülkesinin askerlerini ve araba savaşçıları yendi ve onları imha etti. Yakaladıkları tutsakları Hatti ülkesine geri getirdikleri zaman, tutsaklar arasında Hatti ülkesinde salgın (hastalık) çıktı. Onlar devamlı olarak ölmeye başladılar.

Tutsakları Hatti ülkesinin içine getirince, tutsaklar Hatti ülkesine salgın (hastalığı) getirdiler. O günden beri Hatti ülkesinin içinde sık sık ölümler oluyor. Anılan Mısır ülkesi hakkındaki bu tableti bulunca, onun için tanrı yanında fala başvurdum: "Hatti'nin Fırtına Tanrısının etkili olduğu o konu, Mısırlılar ile Hattililer Hatti 'nin Fırtına Tanrısı tarafından yemin ettirildiklerinden, Damnaššara Tanrıları (tanık olarak) efendim Fırtına Tanrısının tapınağında bulduklarından ve Hattililer (arkasından verdikleri) sözü hemen tutmadıklarından efendim Hatti' nin Fırtına Tanrısının kızmasına neden olduğu" saptandı .

Salgın nedeniyle (Mala) (Fırat) ırmağına kurban konusunda da fala başvurdum. O konuda da benim için efendim Hatti' nin Fırtına Tanrısının önüne çıkmam gerektiği saptandı. İşte Fırtına Tanrısının önünde suçumu itiraf ettim. Böyledir. Biz onu yaptık. [. . . .] Benim zamanımda ol (ma)dığını, babamın zamanın [da olduğunu . . . . .] biliyorum [. . . . .] konu, (eğer) efendim (Hatti 'nin) Fırtına Tanrısı [. . . . .] nedeniyle kızmış ise (ve bu nedenle) Hatti ülkesinde ölümler oluyorsa, [. . . . .] efendim Fırtına Tanrısına [. . . . .] yapıyorum. Sana [. . . . .] diz çöküyorum ve acı (diye) bağıyorum. Efendim Hatti ' nin Fırtına Tanrısı beni işi (t!) Hatti ülkesi içindeki salgın toplansın! (ve alıp götürülsün!)

Fal için başvurduğum konuda salgın için hangi sorunlar saptanmış ise, onları tekrar çözeceğim. Onların bedelini ödeyeceğim. Salgın yüzünden hangi yemin konusu saptanmış ise, Hatti ' nin Fırtına Tanrısının ve tanrıların önüne yemine ait (yeminin bozulmasına ait) kurbanı tamamen sundum. [. . . . .] önüne tamen sundum. [. . . . .] sana Hatti 'nin Fırtına Tanrısına salgın yüzünden size kurbanı [. . . . .] salgın y(üzünden) saptanmış olan Mala (Fırat) ırmağının kurbanını, işte Mala nehrine gitmekte olduğumdan efendim Fırtına Tanrısı ve efendilerim tanrılar Mala (Fırat) nehri kurbanını benim için arkaya bırakın! (zaman tanıyın!) . Mala (Fırat) nehrinin kurbanını yapayım ve onu yoluna koyayım. Salgın yüzünden hangi konu varsa, onu yapacağım (halledeceğim) . Efendilerim tanrılar bana acıyın! Hatti ülkesi içinde salgın iyi olsun!

Hatti' nin Fırtına Tanrısı, efendim, tanrılar, efendilerim (böyle) oluyor. Günah işleniyor. Babam da günah işledi. Efendimin, Hatti' nin Fırtına Tanrısının sözüne uymadı. Ben ise hiçbir günah işlemedim. Böyle oluyor. Babasının günahı oğluna geçiyor. Bana da babamın günahı geçti. İşte ben onu efendim Hatti' nin Fırtına Tanrısına ve efendilerim tanrılara itiraf ettim. O oldu. Onu yaptık. Babamın suçunu itiraf ettiğimden, efendim Fırtına Tanrısının ve efendilerim tanrıların içi tekrar yumuşasın! Bana tekrar acıyın! Salgını Hatti ülkesinden tekrar kovun! Az kalan kurban ekmeği ve kurban içkisi sunucuları (artık) benim için ölmesinler!

İşte efendim Fırtına Tanrısına salgına karşı bir dua yapıyorum. Efendim Fırtına Tanrısı beni işit! Beni yaşat! Sana şöyle diyorum? : Kuş yuvasına gider. Yuvası onu korur! Ya da herhangi bir köle bir şeyin üzüntüsünü çekerse ve efendisine yalvarırsa, efendisi onu dinler, onu ne üzmüşse, o konuyu onun için düzeltir. Ya da bir köle bir suç işlemiş ise, suçunu efendisinin önünde itiraf ederse, efendisi o zaman ne yaparsa (yapmak isterse),

yapar. Efendisinin önünde suçunu itiraf ettiğinden efendisinin içi rahatlar, (efendi)si o köleyi cezalandırmaz! Ben de babamın suçunu itiraf ettim. O (öyle) oldu. Ben onu yaptım. Eğer bir bedel (tazminat) (söz konusu) ise, o salgın yüzünden, eskiden çok (şey ödenmişti?) Mısır ülkesinden getirdikleri tutsaklar ve muhacirler ve Hattuša halkının salgın için ödediği bedel (suçun) yirmi katını (buldu.) Eskiden öyle oldu. Buna rağmen efendim Hatti-'nin Fırtına tanrısının ve efendilerim tanrıların içi rahatlamıyor. Ya da eğer siz bana ayrıca bir tazminat yüklerseniz, onu bana rüyada söyleyin! Onu size vereceğim!

İşte sana efendim Hatti ' nin Fırtına Tanrısına devamlı surette dua ediyorum: Beni yaşat! Eğer bu nedenle ölümler olursa, onu ben (tekra)r düzeltinceye kadar tanrıların (arta) kalan kurban ekmeği ve kurban içkisi sunucuları artık ölmesinler!

Eğer başka bir nedenle ölümler olursa, onları ya rüyada göreyim ya da fala başvurma yoluyla saptansın! Ya ela tanrısıl irşada ulaşmış bir kişi söylesin! Ya da bütün rahiplere neyi emretmiş isem, onu temiz (yatakta) uyuyarak düşünsünler! Efendim Hatti ' nin Fırtına tanrısı beni yaşat! Efendilerim tanrılar tanrısıl adaletini göstereyin! Biri rüyada görsün! Ölümlerin neden olduğu bulunsun! Şarpa ağacından bakır (kaplı) bir broş (?) (iğne?) asacağız (?) ! Efendim Hatti' nin Fırtına Tanrısı beni yaşat! Salgın Hatti ülkesinden artık toplansın ve kovulsun!

Birinci tablet: Bitti. Murşili salgın yüzünden dua ettiği zaman.

2.2.2. Salgın Hastalığa Karşı Yapılan Ritüeller

Ritüel, kutsal varlıkları memnun etmek için bilinçli ve istekli olarak tekrar edilen ve uygun zamanlarda geleneksel bir biçimde icra edilen, kuralları belli, sembolik davranışlar olarak tanımlanabilir¹⁶⁸. Hitit dininde tanrılar ve insanlar arasında karşılıklı çıkar esasına dayalı bir dini sistem olduğunu daha önceki bölümlerde de belirttik. Bu yüzden Hitit insanı için ritüel, yeryüzü ve yeraltı tanrılarına ulaşmak ve başlarına gelen kötü olaylar, salgın hastalıklar, kara büyü v.s. kurtulmak için yapılan dini bir uygulamadır¹⁶⁹. Ritüel, yazılı kaynaklarda “SISKUR, SISKUR.SISKUR ya da SÍSKUR” Sümerogramları ile ifade edilmektedir. Hitit dini geleneğinde hem “ritüel” hem de “kurban” anlamında kullanılmaktadır. Sümerler de ise “kurban, dua, ritüel, sıvı sunumu (libasyon) ve şefaahat” gibi birden fazla anlama sahiptir. SISKUR ifadesi ile geçen eylemler ise şipand- “sunmak, kurban sunmak, adamak”, iya- “yapmak”, ešša- “yapmak, icra etmek, kutlamak, gerçekleştirmek”, ḫandai- “düzenlemek, hazırlamak”, aniya- “icra etmek, yürütmek” ve uppiya- “göndermek”tir¹⁷⁰.

¹⁶⁸ Sevgül Çilingir Cesur, “Hitit Büyü Ritüelleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih Okulu Dergisi*, C. XXXII, Aralık 2017, s.778.

¹⁶⁹ Çilingir Cesur, a.g.m., s.778.

¹⁷⁰ Çilingir Cesur, a.g.m., s.778-779.

Hitit Devleti'nde kral ve ailesi, üst düzey yetkililer ile memurlar tanrılara dua, kehanet ve ritüeller yaparak, tanrılarla iletişime geçtiklerine inanmışlardır. Bu uygulamalardan sadece büyü ritüellerinde sıradan bir Hititli tarafından uygulanabilirdi. Kâhin Dandanku'nun ordudaki salgına karşı ritüelinde “*eğer ritüel başkanlık eden fakirse o zaman (ritüel malzemelerini) kilden hazırlarım*” ifadesi, maddi durumu olmayan bir Hititlinin de tanrılarıyla iletişim kurabileceğinin en önemli göstergesidir¹⁷¹. Bu durum her ne kadar ritüellerin Hitit devlet dininin bir parçası olsa da günlük yaşamla da bağımsız olmadığına göstergesidir diyebiliriz.

Bir Hitit ritüel metni genellikle ritüeli yapan kişinin adı, mesleği, hangi kent ya da ülkeden geldiği bilgisiyle başlatılmıştır. Daha sonra ritüelin yapılış amacı ve ritüellerde kullanılacak olan malzemeler sırası ile belirtilmiştir. Ritüel yapılırken okunan dualar, adanan kurbanlar belirtilerek ritüelin icrasının gerçekleştirilme şekli ifade edilmiştir¹⁷². Ritüeller Hitit insanının sosyal yaşantısının bir parçası olup başlarına gelen her kötü olaylarda ritüel icra etmişlerdir.

2.2.2.1. Aşhella Ritüeli (CTH 394)

Hapalla'lı Aşhella ülkesinde meydana gelen salgını defetmek için ritüel düzenlemiştir. Aşhella Ritüeline ait metinler CTH 394'te şu şekilde belirtilmiştir¹⁷³:

A.KUB IX₃₂

B.KUB IX₃₁ iii 14 sgg.

C.HT 1 iii iv 43

D.KUB XLI 18 ii 2-ii

Bu metinlerden başka H.Otten (1975 s.244), A metniyle beraber Bo. 4445 metnini göstermiştir. CTH 410 ii 18'den itibaren tümü Uḫḫamuwa Ritüeline ait gibi görünen KUB XLI 17'nin iii ve iv sütunlarının (son 25 satır hariç) metnimize dahil olduğu anlaşılmaktadır. KUB XLI'nin İçindekiler kısmında, 17 no'lu metnin bir kısmınının Aşhella Ritualini içerdiği belirtilmiştir. Yine CTH'de gösterilmeyen bir

¹⁷¹ Çilingir Cesur, a.g.m., s.780.

¹⁷² Çilingir Cesur, a.g.m., s.806.

¹⁷³ Dinçol, a.g.m., s.10.

duplikat olan KBo XIII₂₁₂ ay.ün metnimize ait olduğu CDH s.v.laḥḥurnuzzi :16' da belirtilmiştir. Böylece CTH'a ek olarak aşağıda belirtilen metinler işlenmiştir.

A.KUB IX₃₂ + Bo.4445

E.KUB XLI₁₇ iii –iv 25

F.KBo XIII₂₁₂ ay.

Metinlerinin Aşhella Rituali ile birlikte işlenmesi gerekmektedir.

A metni sadece Aşhella Ritüeli'nin yazıldığı tek sütunluk bir tablettir. B,C,D,E metinleri başka ritualleri içine aldığı için derleme şeklindedir. Küçük bir parça olduğu için F metninin niteliği anlaşılmamaktadır. Aşhella Riüeli dışında ;

B. versiyonunda Zarpiya ve Uḥḥamuwa,

C. versiyonunda Zarpiya ve Uḥḥamuwa,

D. versiyonunda kırık olan i ve ii'nin baş kısmında bir başka ritüel, muhtemelen Uḥḥamuwa,

E. versiyonunda CTH 424 Ritüeli, Uḥḥamuwa ve iv sütunda, son 25 satırda bir başka ritüele ait kırık kısımlar yer almaktadır¹⁷⁴.

Aşhella Ritüeli (CTH 394) Tercüme¹⁷⁵:

A – Öy.

1.Hapalla'lı Aşhila şöyle (söyler):

Orduda kötü bir yıl olursa

3.bu kurbanı (rituali) yaparım^{a)}.

Şöyle yaparım^{b)}: Gün akşam olunca,

5.Her kim olursa olsun, bütün komutanların hepsi

(bir) koç hazırlar. Koç(lar)ın beyaz

7. ya da siyah olmaları önemli değildir.

---

¹⁷⁴ Dinçol, a.g.m., s.10 -11.

¹⁷⁵ Dinçol, a.g.m., s.23 vd.

Beyaz, kırmızı, sarı/yeşil yün ipliğini içiçe bükürüm ve onları bir örgü haline getirir ^{c)}.

9. Bir boncuk kolyeyi ve kurşunlu bir demir halkayı birleştiririm ^{d)}.

Ve onu koçların boyunlarına ve boynuzlarına bağlarım.

11. Ve geceleyin onları çadırların önüne bağlarlar.

Ve bu sırada şöyle derler: “Hangi tanrı yüz çevirirse,

13. hangi tanrı bu salgına neden olduysa, bak, bu koçları senin için bağladım. (Bunlarla) tatmin ol!”

---

15. Ertesi gün ise, onları çayıra (açık araziye) sürerim. Her bir ^{e)} koçla birlikte 1 testi şarap ^{f)}, 1 kaba somun, 1 pişmiş toprak kadeh götürürler. Kralın çadırının

17. Önüne de süslenmiş bir kadın oturur. 1 çanak bira, 3 kaba somunu kadının yanına koyar.

Sonra ordu komutanları ellerini koçların üzerine ^{g)} koyarlar

19. Ve bu sırada şöyle söylerler: “Hangi tanrı bu salgına neden oldu ise ,

Şimdi bak, koçlar duruyorlar, onlar, karaciğerleri,

21. yürekleri ve uzuvları ile çok besilidirler. Ona ^{h)}, insan etinden nefret gelsin! Artık,

23. Bu koçlarla tatmin olsun!” Ve ordu komutanları koçlara Reverans yaparlar.

Krala, süslenmiş kadına da reverans yaparlar.

25. Sonra koçları ve kadını, ekmeği ve birayı ordugâhın içinden dışarı götürürler.

Ve onları açık araziye sürerler. Giderler ve (onları) düşman ülkesi sınırı içine

27. salarlar; bizim olan yere gelmezler.

Ve bu sırada aynı şekilde söylerler: “Bak ! Bu ordunun

29. insanları, koyunları, atları, katırları

Ve eşekleri içinde kötü olan ne varsa, şimdi bak, onları

31. ordugâhtan bu koçlar ve ⁱ⁾ (bu) kadın götürdüler.

Onları kim bulursa, bu kötü salgını (da) o ülke alsın !”

33. İkinci gün, sabah erkenden hemen, 6 koç, 6 teke
12 GİR.KÁN kabı, 12 kadeh, 12 kaba somun, 1 çanak bira, 3 küçük tunc
hançer hazırlarlar.
35. Ve onları ^{j)} açık araziye, yine başka bir yere sürerler, bunların hepsini de
birlikte götürürler. Onları araziye götürdükleri zaman,
37. onları ^{l)} yerde keserler ^{m)} . Ve onları (n) sade (etlerini) pişirirler.
Yaprakları aşağıya sererler; iç yağını, somunları ve
39. küçük hançeri (üzerine) şöyle yerleştirirler. Sonra bira ile kadehleri (ve
GİR.KÁN kabını
Doldururlar. Ayrıca, bu sırada şöyle söyler[ler: “Bak, sana, tanrıya
gıdayı]
41. hemen ilk önce ge[tirdik. Sana, tanrıya 6 koç, 6 teke]
sundukⁿ⁾. Şimdi bak [sana, tanrıya] pişmişten, ayrıca et, ekmek, (ve)
bira ile
43. çiğ[den] verdik. Ve tanrı(lar) tanrı gibi
[ ] x-za içerler. Onları terk etme!” Ve onlar
45. reverans yaparlar ve giderler. Tanrılara baktıkları sürece
yerdeki şeyayı kimse almaz; doğru değildir. Ayrıca kimse onları
kendisi için almaz.

Öy. sonu

Ay.

- 1-Kurbandan ayrılıp, vardıkları^{o)} zaman suyun
içine tuz dökerler ve ellerini onunla^{p)} yıkar^{r)}.
- 3-Sonra iki yerde ateş yakarlar ve arasından
geçerler. Ve^{s)} 2 teke, 1 çanak şarap, 5 somun
- 5- hazırlarlar. 2 tekeyi Kurban Malzemesinin Koruyucu Tanrısı’na
Kurban eder. Ve göğsü, Sağ kolu, karaciğeri, yüreği,
- 7-pişmiş (olarak) yaprakların (üzerine) koyar. Kurban Malzemesinin

Koruyucu Tanrısını^{d)}

üç kez içer. Yerler ve giderler.^{u)}

9-Üçüncü gün, sabah erkenden hemen,

1 teke, 1 toklu^{v)}, 1 domuzu sürüp, getirirler. Sonra^{y)} ise, 3 kaba somun
(ve)

11-1 çanak bira hazırlarlar^{z)}. Onları açıklığa, yine başka bir yere
sürerler. Yaprakları sererler.

13-Üzerine 3 kaba somunu koyarlar^{za)}. Tekeyi, koyunu ve domuzu
Yine o tanrıya kurban ederler. “Hangi tanrı

15-Ordu içindeki bu salgına neden oldu ise, o tanrı yesin,
içsin! Ve o Hatti ülkesine ve Hatti ülkesinin

17-ordusuna karşı dost olsun ve o

(onlardan) yana dönsün!” Yerler, içerler ve onlar giderler^{zb)}.

19-Dördüncü gün, sabah erkenden hemen^{zc)},

1 boğa, 1 dişi koyun, 3^{zd)} toklu sürüp getirirler – dişi koyuna

21-henüz koç gitmemiştir^{ze)}. 10 kaba somun, 1 çanak bira,

1 çanak şarap (hazırlarlar).Onları^{zf)} açıklığa, yine başka bir yere

23-sürüp, götürürler. Sığırı Fırtına Tanrısı’na kurban ederler^{zg)}.

Dişi koyunu ise, Güneş Tanrısı’na kurban eder.3 koyunu^{zh)} da

25-Bütün tanrılara kurban ederler.

Yaprakları yere sererler.

27-Göğsü, sağ kolu, karaciğeri ve yüreği yaprakların (üzerine) koyar.

Ve kaba somunu (da) pişmiş (olarak) yine koyar^{zi)}.

29-Gökyüzü’nün Güneş Tanrısı, Fırtına Tanrısı ve tüm tanrıları üç kez

İçer. Ve yerler.

31-Ve onlar giderler.

Haşhalla’lı Aşhella’nın salgın

Ay. Sonu

Ḥapalla'lı Aşhella orduda kötü bir yıl olduğunu (bundan kasıt veba salgınıdır) ve bunun için bir ritüel düzenlediğinden bahsetmiştir. Ritüel dört gün devam etmiştir. Ritüele akşamdan bir koç hazırlanarak başlangıç yapılmıştır. Bu koçun renklerinin siyah ya da beyaz olması önemli değildir. Renkli yün ipliklerle hazırlanan bir boncuk kolye ile kurşunlu demir halka koçun boynuzuna ve boynuna bağlanmıştır ve hazırlanıp çadırın önüne getirilmiştir. Bu sırada salgına neden olan tanrıya *“bu koçları senin için bağladım, bunlarla tatmin ol!”* diyerek dua etmiştir. Ertesi gün koçlarla beraber 1 testi şarap, 1 kaba somun, 1 pişmiş toprak kadeh açık araziye götürülüp bırakılmıştır. Ayrıca süslenmiş bir kadın da kralın çadırının önüne oturtulmuştur. 1 çanak bira, 3 kaba somun kadının yanına konulmuştur. Daha sonra da ordu komutanları ellerini koçların üzerine koyarak şöyle demişler; *“Hangi tanrı bu salgına neden oldu ise insanları öldürmek yerine koçların karaciğer, yürek ve uzuvları ile tatmin olsunlar”* diyerek dua etmişlerdir. Ordu komutanları koçları, kralı ve süslü kadını selamladıktan sonra koçları ve kadın ile ekmeği ve birayı ordugâhın içinden dışarıya götürmüşlerdir. Bunları açık araziye bırakmış ve hatta düşman ülkesi sınırları içine sürmüşlerdir. Bu sırada şu kelimeleri söylemişler; *“Bak! Bu ordunun insanları, koyunları, atları, katırları ve eşekleri içinde kötü olan ne varsa onları ordugâhtan bu koçlar ve bu kadın götürdüler. Onları kim bulursa bu kötü salgını o ülke alsın!”* diyerek ritüeli icra etmişlerdir. İkinci gün yine 6 koç ve 6 teke hazırlanmıştır. Yine 12 GİR.KÁN kabı, 12 kadeh, 12 kaba somun, 1 çanak bira, 3 küçük tunç hançer ritüele başlamak için hazırlanmıştır. Daha sonra bunlar açık araziye götürülmüş, 6 koç ve 6 teke kesilip eti pişirilmiştir. Pişmiş et ekmeği ve bira ile tanrıya sunulmuştur. Tanrıları selamladıktan sonra oradan ayrılmışlardır. Kurbandan ayrılınca suyun içine tuz atıp ellerini bu tuzlu suda yıkamışlardır. Sonra iki yerde ateş yakarak arasından geçmişlerdir. 2 teke, 1 çanak şarap, 5 somun hazırlanarak tekeyi Kurban malzemesinin Koruyucu Tanrısı'na kurban etmişlerdir.

Kurban malzemesinin Koruyucu Tanrı'sı, pişirilmiş tekenin uzuvlarını (göğüs, sağ kol, karaciğer, yürek) 3 defa yiyerek gitmiştir. Üçüncü gün, 1 teke, 1 toklu, 1 domuz sürülüp açık araziye getirilmiştir. Bu 1 teke, 1 toklu, 1 domuz salgına neden olan tanrıya kurban edilmiştir. Bu hayvanların etlerini tanrıların yiyip içerek Hatti ülkesinin ordusuna dost olması istenilmiştir. Dördüncü gün sabah erkenden 1 boğa, 1 dişi koyun, 3 toklu, 10 kaba somun, 1 çanak hazırlanmıştır. Yine bunlar da açık araziye getirilmiştir. 1 boğa Fırtına Tanrı'sına, 1 dişi koyun Güneş Tanrı'sına kurban edilmiş. 3 toklu da tüm tanrılara kurban edilmiş. Tanrılar üç kez yiyip içip gitmişlerdir. Metinde geçen Aşhella'nın salgın için yaptığı kurban ritüeli burada bitmiştir.

2.2.2.2. Zarpiya Ritüeli (CTH 757)

Zarpiya Kizzuwatna bölgesinden büyü ile tedavi yapan bir doktordur. Kötü geçen bir yıl için ve ölümlere karşı ritüel düzenlemiştir¹⁷⁶. Aşağıda salgın hastalığa karşı yapmış olduğu ritüel metin verilmiştir. Zarpiya Ritüeli'nin internet sunumu, S. Görke tarafından D. Prechel ve U. Lorenz işbirliğiyle yapılmıştır.

A= KUB 9.31 B=HT 1.¹⁷⁷

- 1- [aşağıdaki gibi] Zarp]iya, Kizzuwa doktoru [tna:]
- 2- [Eğer] bir yıl kötü
- 3- ve tekrar tekrar ülke içinde öldü,
- 4- hangi şehirde [veba] daha sonra kötüye gitti,
- 5- sonra evin [Efendisi] şu şekilde davranır:

6- [Ve ritüel süspansiyonu] asıyorum.

---

¹⁷⁶ Gökhan; a.g.t., s.37.

¹⁷⁷ <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/> (Erişim Tarihi:05.02.2019), Ayrıca bkz. Benjamin Schwart, "The Hittite and Luwian Ritual of Zarpiya of Kezzuwatna", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 58, No. 2 (Jun., 1938), pp. 334-353.

- 7- Ağında (bronz),
8- onun [kepi] e bir aslanın kesilmemiş kürkündendir.
9- Ve taburesi bazalt
10- [ve] ziazziul -¹⁷⁸ (lapis lazuli) 'dir.
11- Güçlü şişai - (olan) şişai - bir ayı.
12- ve o kapattı [...] şaşa.
-

- 13- aleššar ( ) arnu) Harnuwašila şehrinin siyah (ve) kırmızı yün (ve) yeşil yünlerinden yapılmıştır.
14- Ve tersi bir köpeğin tendonu yırtılmış^{mi?}
15- ve o [...] üç kopya halinde.
16- ve (kurban) burada asmaktan yapılmış bir çiviye asılmış
17- ve bir (kurban) ama orada kızılçık kirazının bir mandalına.
-

- 18- İlk önce bu taraftaki muşamba çubuğa çarptı.
19- Pişmiş bir ku [ul] ulla asdığı - arpa unu ve [ku] gulladan - ħariyanti'den [Gestenme] hl (yanı sıra bir bardak şarap).
20- Diğer taraftan kapıdaki [K mandalını] ornellkirsche'ye vurdu.
21- Üzerinde arpa unu ve bir kugulladan - iyaariyanti'den pişmiş bir kugulla ve bir bardak şarap asıyor.
-

- 22- Kazık altına ama beyaz fırça dikildi.
23- Dünyadan aşağıya masanın altına^{mi?} [...]
24- ondan önce ve o tarafta gömüyor wašši -Heilkraut, waluwallari (onun)
-

¹⁷⁸ Hat (t) 'nin olası bir türetmesine dayanarak , ħatta, ħazziya "yendi" (Rieken, 1999) , Vurmalı silah veya oyulmuş taş anlamı (eski önerilerin tartışılmasıyla birlikte) ancak tercüme edilmeden kalıyor.

adı.

25- Kelu da astığı yer - kapının arkasındaki avluya,

26- o kelu önünde koyar - ama borudan yapılmış bir masa.

27- ama bu o bronz balta, bir sıcak ekmek, kalın ekmek (ve) peynir koyar.

28- Sonra bir bronz balta, bronz bir hançer, gergin bir yay (ve) bir ok bırakır.

29- ama kamışından elde ancak masaya koyar alt ön huppar tableten şarapla
Kanne.

30- Tepsiden düşük bira içen bir kabı bıraktı.

31- İçme kabının ortasında, içine bir içme kamışı koyar.

32- Bir keçi kullanıyorsunuz.

33- Masanın önünde, evin ustası, onu tanrı Šanta (bir kurtuluş) şarabına indirir.

34- O (evin efendisi yani) tutar (ona SANTA) bronz eksenleri ile

35- ve şöyle konuşuyor:

36- "Haydi Noel Baba!

37- Ve sizinle birlikte Innarawanteš'in şeytanları gelebilir.

38- kan kırmızısı taşıyan (şeyler),

39- dağ sakinlerinin kat ile yaralandı."

40- "Bir hançerle kirlenmiş,

41- hangi kemerler gerilmiş

42- ve okları saklayın,

43- gel

44- ve ye!

45-Şimdi yemin edeceğiz. "

46- Konuşmayı bıraktığında,

47- Bronz baltaları masaya indirdi.

48- Adam keçide öne çıkıyor.

49- Kanı alıyor.

50- İçme kamışı,

51- İçme kabına girmesi,

52- kanla bulaşıyor.

53- Karaciğer ve ham kalbi getirin.

54- Ve evin efendisi onu Allah'a saklar.

55- Sonra bir ısırık aldı.

56- Bir çoğaltma yaptın (yani onu taklit ediyorsun).

57- Dudağını içme kamışına koyar,

58- bir yudum al

59- ve şöyle konuşuyor:

60- "Bakın, Santa ve Innarawanteş iblisleri: yemin ettik!"

61- "Çiğ karaciğerden ısırдық,

62- tek bir içme kamışından sarhoş!

63- Oh Santa ve Innarawanteş şeytanları: Artık kapıma girmemelisiniz! "

64- O zaman ateşe karaciğer ve kalbi pişirin,

65- ama bütün (ve) oluklu keçi kesiliyor.

- 66- Ve yağ çıktığında,
67- sonra karaciğer, yürek ve tüm etleri Tanrı'ya getirirsiniz.
68- Bu ona 9 avuç yarım avuç arpa unu unu iki kez getirmek için kullanılır.
69- 9 kalın çizgiyi kırar.
70- Üzerine karaciğer (ve) kalbi dağıtır.
71- Onu masanın üstüne koydu.
72- ve aşağıdaki gibi konuşuyor:
73- "Ah, güneş gökyüzü tanrısı! Alttaki Üst (ve) ye!
74- Babanın tanrıları evini yiyebilsin!
75- Bin tanrı yiyebilir! "

-
- 78 - "Sen bu yemin tanık mısın?"
78- Daha sonra Innarawanteş Demons'un masasına dokuz kez şarap veriyor.
79- Omuz ve meme alıyor
81- 9 kalın somun diye ufalanmış.

-
- 82- Onları teklif masasına döker.
83- Ve tam tersi şarap döker.
84- 8 erkek çocuk getirildi,
85- henüz karısına gitmemiş.
86- Bir oğlan bir keçinin kılığına bürünür.
87- Bu ilerliyor
88- ve kurt gibi çağırıyor.
89- Sonra masaları açıyorsun
90- ve omuz [ve] göğüs açık.

91- Yemek [parça ...] güzel.

92- O da öyle.

93- ve [karaciğer ve kalp] biri yer

94- ve sen içiyorsun [...].

95- ve (içtiğiniz) bira kabı içtiniz.]

96- Ve evin efendisi [tutar ? şuruḥḥa ahşap bir çubuk.

97- Ve o kapıya girdi

98- ve Luwish'i şöyle çağırır:

99- "Kral Šanta, Annarumenzi tanrıları, kan kırmızısı giyen (giysi olarak),

100- Kat bağlayan Lūlaūi tanrıları. "

101- "Bu kapıya kötülükten geri adım atmayacaksınız.

102- Koyun yiyin, sığır!

103- Sen dünyaya ait olan bir insan, zaganin (,) yemiyorsun. "

104- Kalın bir ekmek kırdı

105- ve Luwisch'te şöyle konuşuyor:

106- "Büyük Güneş Tanrısı, Baba Tanrıları ve Ea!

107- İçinde amanuinanman aldığı evlerde ,

108- yemek yiyelim mi? "

109- "Ea, hūpalzatiyaza haršanza'nın tekrar gitmesine izin verdi ."

110- Ve fedakârlık aygıtları alındı.

111- Kapıyı kapattı

112- ve ince yağ ile yayılır.

113- O konuşuyor:

114- "Kötülük onları kapatmalı -

115- iyiliğini korusun! "

116- 1 "uzun çubuk"; bitiş:

117- Zarpiya'nın Sözü, Kizzuwatna'dan doktor.

118- Eğer bir yıl kötüyse,

119- her zaman topraklarda ölüyor,

120- sonra kulu kurbanlarını böyle feda eder.

Ritüele girişte ülke içinde ve herhangi bir şehirde (hangi şehir olduğu belli değildir) vebanın ortaya çıktığından bahsedilmiştir. Bu nedenle Kizzuwatnalı Zarpiya salgını göndermek için ritüeli yapmıştır. Kötü ve ölümlü bir yıldan bahsedilmektedir. Kapıdaki ritüel hazırlığı için yapılanların tanımı yapılmıştır. Keçi, inek ve şarabın Tanrı Şanta'ya, Innarawant tanrılarına, gökyüzünün Güneş Tanrısı, babanın tanrıları ve Hitit ezberleriyle bin tanrıya kutsanması anlatılmıştır. Sekiz tane oğlan çocuğu, bir tanesi keçi derisine giydirilmiş olarak getirilmiştir. Böylece ritüel bitirilmiştir.

2.2.2.3. Uḫḫamuwa Ritüeli (CTH 410)

Uḫḫamuwa Rituali dört sütunlu koleksiyon çizelgeleridir. Hem KUB 9.31 hem de HT1 metni üç ayin içerir: Zarpiya (CTH 757), Uḫḫamuwa (CTH 410) ve Aşhella (CTH 394). HT 1 metninde, Uḫḫamuwa ritüeli Vs. II 17-47 satırından itibaren

tamamen korunur. KUB 9.31'de Vs'den uzanır. II 43 - Rs. III 13, Vs. II 46-63 Satırların başlangıcı ve satırlar Vs. II 43-54 hattın sonu eksik. Ayrıca Rs. III 1-3 ve 12f hatlarının uçları iptal edildi. KUB 41.17 metninin korunma durumu çok daha kötüdür, böylece Uḫḫamuwa'nın ritüeli sadece Vs satırlarının başlangıcıdır. II 18'-24' kısmen parçalanmıştır¹⁷⁹.

Dört panelin kesin buluntu verilerinin yanı sıra, Hitit başkenti Boğazköy içindeki kesin konumlar da tam olarak belirlenememiştir. 1920 yılında HT 1 olarak yayınlanmıştır. KUB 9.31 H. Ehelolf tarafından imzalı ve 1923 yılında O. Weber tarafından yayınlanmıştır. Metinler C ve D, L. Jakob-Rost tarafından imzalandı ve 1970'te KUB 41.17 ve 18 olarak yayınlandı. İnternet sunumu S. Görke tarafından yapılmıştır.

Uḫḫamuwa Ritüeli (CHT 410)¹⁸⁰

[§1]

- 1- Arzawa'dan gelen adam Uwaamuwa:
- 2 - "İç kesimlerde ölürken,
- 3 - ve eğer herhangi bir düşman ilahı yaptıysa,
- 4 - sonra şöyle davranıyorum:

[§2]

- 5 - 1 Koç buraya sürülür.
- 6 - Mavi yün, kırmızı yün, yeşil yün, siyah yün ve beyaz yün birbirine dokunur.
- 7- Ve yünlü bir çelenk yap.
- 8- Ve 1 koç bir çelenk.

---

¹⁷⁹ <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/> (Erişim Tarihi:10.02.2019)

¹⁸⁰ <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/> (Erişim Tarihi:10.02.1019)

- 9- Ve ram, sizi düşmanın sokağına sürüklüyor.
- 10- Aynı zamanda şöyle söylüyorsunuz:
- 11- "Düşman ülkenin tanrıları bu vebayı ne yaptı?
- 12- Şimdi size bu garip koçu barışa, tanrıya getirdik.
- 13- Sürünün / fikstür (1'in ne kadar) güçlü olduğu
- 14- ve (hala) bu ram barışı ile sona erdi,
- 15- ama sen bu veba yaptığı ilahı eder,
- 16- Hatti ülkesi ile de barış.
- 17- Hatti ülkesine geri dönelim. "
- 18- Ve taçlanan 1 koyun düşmanın diyarına sürülüyor.
- [§3]
- 19- Sonra tanrının atları için yiyecek ve koyunlar getirin.
- 20- Ve bunu yaparken de şöyle konuşulur:
- 21- "Atları kullandın.
- 22- Ve bu yemeği yemeliler!
- 23- Ve tatmin olmalılar!
- 24- Ve arabanız koyun derisi ile bulaşmış olmalı!
- 25- Tanrım, hava tanrısı, topraklarına dön!
- 26- (?) yi Hatti ülkesine çevir!
- [§4]
- 27- Ama sonra bir keçi (ve) 2 koyun sürüyorsun.
- 28- Ve o keçiyi yedi tanrıya feda eder.
- 29- 1 Koyunları güneş tanrısına feda eder

30- ve bir koyun birini katleden

31- ve pişirin.

32- Ayrıca, 1 peynir, 1 Lab, 1 getiren *pulla* ekşi ekmek, 1 -Gefäß *huppar* -Gefäß şarap, 1 *huppar* -Gefäß bira (ve) meyve getirdi.

33- ve biri onu tanrıya hazırlar.

Uḫḫamuwa Ritüeli'nde de Aşhella Ritüelinde olduğu gibi keçi ve koyunlar düşman ülkelerine sürülmüştür. Yine bunlar tanrılara adanarak onları memnun etmek için kurban edilmiş ve salgın hastalığın düşman ülkesine gitmesi istenilmiştir.

Uḫḫamuwa Ritüeli, Aşhella Ritüeli'nin devamı niteliğinde olup her iki ritüelde de yapılan işlemler aynıdır.

2.2.2.4. Puliša Ritüeli (CTH 407)¹⁸¹

[§1]

1- Pulisa'ya göre [....

2- [Kral] bir düşmana saldırdığında [lan] d

3- ve [yeniden] [düşman sınırından döner]

4- [eğer] bazı erkek tanrıları [veya kadın tanrıları *sinirlenirse*]

5- [ve (sonuç olarak)] bir veba oluşur (?) İnsanlar arasında,

6- [Aşağıdakileri yaparım:]

[§2]

7- düşman sınırından dönerken,

8- bir (savaş) esiri ve (düşmanın) toprağının bir kadını seçtiler.

9- [Hangi (hiç) yolda] ki, düşman topraklarından geliyordu,

10- Kral bu yolda [serseriler].

---

¹⁸¹ http://www.hethport.uni_wuerzburg.de/hetkonk/ (Erişim Tarihi:11.02.2019)

- 11-** Lordların tümü onun yanındadır.
- 12-** Esiri ve kadını ondan önce getiriyorlar.
- 13-** Giysileri vücudundan çıkarır.
- 14-** Onları adama koyarlar.
- 15-** Ama kadına bir kadının giysilerini [koyuyorlar].
- 16-** Kral adama şöyle diyor:
- 17-** eğer kral için uygun değilse, bir başka
- 18-** ve bu ritüelle ilgilenir-
- 19-** bu, bir insanı şöyle söylemektedir:
- 20-** “Düşman topraklardaki bazı erkek tanrılar bu vebaya neden olmuşsa,
- 21-** Ben j [us] t kendisine bir yedek olarak bir süslü adamı verilmiştir var.
- 22-** Bu [ne] gr ile başa göre yemek yerken, bu onun kalbine göre harika ve bu [d] ile onun uzuvuna göre yemek yiyor.
- 23-** Siz, erkek tanrıları, süslenmiş adamla [yerleşirsiniz].
- 24-** Kral, [lordlar], ar [benim] ve Hatti topraklarına dostluk içerisinde.
- 25-** [...] fakat [[]] bu mahkumun vebalı olmasına izin verin.
- 26-** ve [tr] ansport (it) [düşmanın diyarına]. ”
- [§3]
- 27-** Dei'nin [emale] olması durumunda kadınla da aynı şekilde konuşur.
- [§4]
- 28-** Bundan sonra, bir boğaya girerler [ve] bir e [biz]
- 29-** [ve...] aynı düşmanın [l] ve.
- 30-** Onun (boğanın) kulakları [halkalı] [...].
- 31-** [...] o / [th] ey [...]

- 32-** Kralın ağzından kırmızı yünü, sarı-yeşil yünü, bla yünü, [beyaz yünü...] öne sürdü.
- 33-** [O şöyle diyor:]
- 34-** “Çünkü kral kanlaşmaya devam etti [-red, sarı-yeşil, b] eksikliği, [ve beyaz...],
- 35-** [[]] en [en] topraklarına geri dönelim
- 36-** ve [kral] 'a ait şahıslara, efendilere, enfes [antry] ve kargaşaya [ry] dikkat etmez
- 37-** (ama) düşmanın ülkesini farket! ”
- 38-** [...] alır.
- 39-** ve / buğday için [...]
- 40-** Halkalı boğa [*getiriyorlar*]
- 41-** [ve] o [s] aylar [şöyle]
- 42-** “Bu vebaya sebep olan düşmanın [y] tanrısı,
- 43-** eğer o bir erkek tanrıysa, sizin için bir “ado”, halkalı ve güçlü (?) boğaya çarptım.
- 44-** Siz, ey erkek tanrı pasifize olun.
- 45-** [th] boğa [bu veba] 'yı düşmanın diyarına götürsün.
- 46-** [Tekrar krallığa, prenlere, efendilere, orduya ve Hatti'nin köpeğine] dönüş.
- [§5]
- 47-** Daha sonra, tanrının kadın olması durumunda ado [ewe] ewe ile [aynı şekilde] konuşuyor.
- [§6]
- 48-** Sonra halkalı boğa [ve dişi esir] ve [esir] önünde koşmaya *yapılır*.
- [§7]
- 49-** Sonra sonra [...].

[§8']

50 - Kim [...]

51- [...] [ile] [arası]

52- [...] o taşıyor [...]

53- iyi [...], [n...]

[Colophon]

54- [...] Tablette [hazırlanır] iki ritüel

55- [Bir ritua] I Puliša [...]

56- [... bir ritü] Ummayalı al [[

Puliša; kralın mağlup ettiği düşman ülkesinden dönerken, düşman ülkesinin erkek tanrı ya da kadın tanrıçaların sinirlenerek insanlar arasında vebayı yarattığından bahsetmiştir. Bu sebeple de Puliša ritüel yapmıştır. Düşman ülkesinden savaş esiri ve bir kadın seçilerek ülkeye getirilmiştir. Tanrı erkek ise kralın elbiseleri getirilen erkek bir esire giydirilmiştir. Eğer salgını yaratan tanrıça ise getirilen esir kadına kadın elbiseleri giydirilip kralın vekili olarak tanrı ya da tanrıçaya sunulmuştur. Bunlarla tatmin olması istenip Hatti ülkesine ve ordusuna dost olması için dualar edilmiştir. Salgını düşman ülkesine göndermek için erkek tanrı ise erkek esirle birlikte bir boğa, tanrıça ise kadın esirle birlikte dişi bir koyun da düşman ülkesine gönderilmiştir.

2.2.2.5. Maddunani Ritüeli (CTH 425.1)¹⁸²

[§1]

1 - Aşağıdaki gibi (konuşur) Maddunani, Arzawa'dan Augur,

2 - Orduda salgın ortaya çıktığında

3 - (ve) insanlar, atlar, sığırlar korkunç

---

¹⁸² http://www.hethport.uni_wuerzburg.de/hetkonk/ (Erişim Tarihi:11.02.2019)

4 - Bir *muranza* ayini yapın.

[§ 2]

5 - Ama böyle yapın:

6 - iki yavru, bir domuz, on iki büyük somun *tarna* -Maşes, bunlardan biri *hulliti* -, çeşitli on dört köfte, iki avuç *itilen einkorn* [?], altı bardak, tek bir GİR.GÁN konteyner, bir sürahi [We].

7 - O kadarını alıyorum.

[§ 3]

8 - Ayrıca geceleri hazırlarım.

9 - Kim yapar gün [d]

10 - [Augur ve yaşlı bir adam orduda (köpek) bir köpek yavrusu yaparlar.

11- Ama bunu şu şekilde yapabilirsiniz:

[§ 4]

12 - "Eğer bir yerde kötülük varsa [...] ...

13- Herhangi bir kötülük ona bir şey yaptıysa

14 - [...] kötü bir kuş

15 - [...] ... ama her şey [...]"

(*kola* 16-21 bir çeviri için çok parçalı)

22- [(ve)] şu şekilde konuşuyor:

23 - [...]

24 - yemek [...]

25 - [...]

26 - ve [kitaplar] doldurulur,

27 - (sonra) giderler.

[§ 5]

28 - [*İkinci günde*], sonra onları al [...]

(*kola* 29-34 bir çeviri için çok parçalı)

[§ 6]

35 - Siz ayinleri yaptığınız sürece,

36 - Olumlu olan tarafın arka tarafından yukarı doğru akan kuşu alırsanız yukarı.

37 - Ama ayini bitirdiğinde,

38 - arkasından uçan kuşu al.

[§ 7]

39 - Yaşlı bir adam ve augur bu ritüeli gerçekleştirmeye başlar.

Maddunani ritüeli Dandanku ritüeli ile yapı ve içerik bakımından oldukça benzerdir. Orduda insanlar, atlar, sığırlar arasında salgın çıktığında bu ritüel yapılmıştır. Metnin bazı parçaları kırık olduğundan bir bütünlük sağlanamamıştır.

2.2.2.6. Dandanku Ritüeli (CTH 425.2)¹⁸³

[§ 1]

1 - Aşağıdaki gibi (konuşuyor) Dandanku, Augur.

2 - Kampların ortasında ölüyorsa,

3 - Bu ritüel yapıyorsun.

[§ 2]

4 - Besleme karışımı (karıştırılır).

5 - (Ardından) tahıl ve saman, kırmızı yün, mavi yün, siyah yün ve beyaz yün alın.

6 - Tahıl (ve) samanını karıştırın

7 - (ve) kavşağın üzerine dökün.

¹⁸³ http://www.hethport.uni_wuerzburg.de/hetkonk/ (Erişim Tarihi:12.02.2019)

8 - (Dandanku) şöyle konuşuyor:

[§ 3]

9 - "Size ait olan at adamları, Tanrım Iyarri,

10- bu yem karışımını atlara vermelidir .

11- Fakat kırmızı yün, mavi yün, siyah yün, yeşil yün ve beyaz yün tanrının hizmetkarlarını alacaktır.

[§ 4]

12 - Sonra (= Dandanku) küçük bir keçi, bir bebek ve bir köpek yavrusu alır

13 - (ve) el değmemiş bir yerde Heptade için sökülürler .

14 - Daha sonra, her durumda Heptade için bir defa bira (ve) şarap serbest bırakılır.

[§ 5]

15 - Sonra gidersiniz.

16 - İlk gün bitti

[§ 6]

17 - İkinci gün yine aynısını yapacaksın.

[§ 7]

18 - Fakat üçüncü gün ritüeli gerçekleştiriyorsunuz

19 - (ve) bunu alıyorsunuz:

20 - on dört kalınlıkta *somon* emmer unu, bir peynir, La [b], üç ılık ekmek, tatlı bir ekmek, baklagilli bir ekmek, bir bira kabı, bir kase şarap, bir bronz kap, bir hançer iki keçi, bir köpek yavrusu, bir titreme.

21 - Ayrıca, otuz ok, bir yay, bir eşek, altı bardak, bir GİR.GÁN gemisi, bir su kabı, bir kap.

22 - Bir kere her şeyi ayarladı.

[§ 8]

- 23 - ayin Rab açık araziye gider.
- 24 - (Ritüel) zırh da açık araziye getirildi.
- 25 - Adam [...] - bir tarafta diğer tarafta.
- 26 - Bir keçi kafasını ve bir yavru köpeği kesip açm. [...].
- 27 - (ve) bir grei [ft ...]
- 28 - [...] Eğer [go *merkezi*] n yuvarlak.
- 29 - [...] el değmemiş bir yerdesiniz
- 30 - [...]
- 31 - [...]
- 32 - [...] ...
- 33 - [...] ... [...]
- 34 - [...] ... [...]
- 35 - Heptad [e ve Iya] rri için [x kez] libps yapar.
- 36 - [...] tanrı Iyarr için [i ...] ki [...]
- 37 - [Biri] alevle [canlı] r (ve) kalbe sahip
- 38 - (ve) her şeyi tanrılardan önce koyarsınız.
- 39 - Dan [alas !] O üç kez verir [...] (ve) *kariştirarak*
- 40 - Ritüel Rab [yemeyi istiyor]
- 41 - (ve) bir keçi, tatlı ekmek, ekmek meyve kol ile [yerleştirir vo] r Allah Iyarri [ve yedili].
- 42 - Et getiriyorsun
- 43 - (ve) sen [...] uyluk *etmiyorsun* [...]
- 44 - (Sonra) yersiniz.
- 45 - Ritüel Rab [içmeyi] ister [n]

- 46 - (ve) tanrı Iyarri'yi üç kez iç.
- 47 - [...] tanrı Iyarri (ve) Marwainz tanrıları [i]
- 48 - [Sonra] tekrar tanrı Iyarri'yi içer (ve :)
- 49 - "Öyleyse, hizmetkarlar, görevliler (ve) krallar ... -en]
- 50 - [...] tanrıça / tanrıçayı üç kez içiyor [...]
- 51 - Bir kez yiyecek (ve) içmekle işiniz bittiğinde,
- 52 - Ritüel Rab'bi yükseltir.
- 53 - (Sonra) bir eşek kullanıyorsunuz.
- 54 - Eğer (Ritüel Rab) bir fakir ise,
- 55 - (sonra) kilden bir eşek yaparsın.
- 56 - Gözlerinizi düşmanın diyarına çeviriyorsunuz _
- 57 - (ve) biri aşağıdaki gibi konuşur:
- 58 - "Bu topraklarda ve ordu kampında kötülük yaptınız;
- 59 - bu eşek onu almalı
- 60 - (ve) düşmanın ülkesine getirmek ".
- [§9]
- 61 - O zaman yayı gerersin
- 62 - (ve) bir oku aşağı indirir.
- 63 - He (= ritüel icracı?) Ama (diğer) okları önüne atar.
- 64 - (ve) diyor ki:
- 65 - "Tanrım, düşman toprağı bu okla bombardıman etmeye devam et._
- 66 - tiatti ülkesine geldiğiniz sürece,
- 67 - titremenin kapalı olması gerekir;

68 - yay sizin için bir kenara bırakılmalıdır "

69 - (sonra) çekip gidersin.

[§ 10]

70 - Dördüncü gün, hafif olunca, üç keçi, 26 kalın *tarna* kitlesi, üç ılık somun, üç baklagil ile üç ekmek, üç tatlı ekmek, üç *kavanoz* bira, on bardak, bir *jaranešša* kavanozu getirin. [...] git.

71 - Her şekilde [*kavşak* ...]_

72 - (ve) aynı zamanda üç yol [...] ...

73 - [...] her yerde üç büyük ekmek [...]

74 - [(...)] heryerde bir yerde [...] o libiert olduğu Tanrı için [...].

75 - (Sonra) keçileri böldün

76 - (ve) *her bir [keçinin]* kürkü bir ağaca sıkışmış ;_

77 - bunlar [*olan*], fakat başları [*kesti*]

78 - (ve) tam olarak kürk içinde bütün yağları sen pişiriyorsun.

79 - [karaciğer] (ve) kalp alevle pişirilir.

80 - O (= ritüel icracı), her birinin (keçi) [(...) karaciğeri [ve (kalbini) yerleştirir,

81 - Terazî bira (ve) şarabı [yollar]

82 - (ve) diyor:

83 - "Ah Tanrım, şimdi [*bunun*] keçisini *gizledik* .

84 - sen gel

85 - (ve) [*hepsine* bakmalısınız].

86 - [...] Hatti ülkesinde iyi niyetli [[]]

87 - [... *kucakta*] , [...] olmaz_

88 - [...] iyi niyetli olarak sürekli bakmalısın.

89 - Ülke [a [tti ...]].

90 - Adam ch yemeye [si olan] [(ve) içecek]

91 - (ve) bir tatma.

92 - [...] girdiği her tanrı için (e) [...]

93 - (ve) yersiniz.

94 - Ancak, tanrı Iyarri üçlüdür.

95 - Iyarri (ve) heptad için (ritüel). _

[Sütun]

96 - Bir tahta bitti. Orduda (kampta) korkunç bir şekilde öldüğünde.

Dandanku ritüeli ordudaki ölümleri durdurmak için yapılmıştır. İlk gün ritüel için gerekli olan malzemeler hazırlanmıştır. Tanrı İyyar'ın atları için yem karışımı hazırlanıp atlara verilmiş, hizmetkârlar ise (^{MUNUS.MEŠ} SUHUR.LÁ) renkli kumaşlar hazırlamışlardır. Bir keçi, bir domuz yavrusu ve küçük bir köpek kurban edilerek ilk gün dua ritüeli sona ermiştir. İkinci gün, ilk gün ile aynıdır. Üçüncü gün ise ritüelin üçüncü kısmı icra edilmiştir. Çeşitli ekmek türleri, gemiler ve hayvanlar (iki keçi ve küçük bir köpek) dâhil olmak üzere açık araziye gidilmiştir. Ayrıca ek olarak ok ve bir yay da ritüel için hazırlanmıştır. Tanrıya küçük köpek yavrusu ile bir keçi kurban olarak sunulmuştur. Kurban edilen hayvanların kalbi ve ciğerleri pişirilerek tanrılara takdim edilmiştir. Tanrılara sunulan yiyecek ve içeceklerden sonra salgını düşman ülkesine götürmesi için bir eşek gönderilmiştir. Düşman ülkesi oklar ile birkaç kez vurulmuştur. Böylelikle üçüncü gün de sona ermiştir. Dördüncü gün üç keçi ile yeni ritüel malzemeleri ile farklı türlerde ekmek ve kaplar hazırlanarak açık araziye gidilmiştir. Burada keçiler kurban olarak sunulmuş kürkleri ağaçlara asılarak kafaları, ciğer ve kalpleri pişirilmiştir. Ülkeyi kötülükten kurtarmak için vebaya neden olan tanrıya dua edilmiştir. Yiyecek içecek ayini yapılarak ritüel sona ermiştir.

2.2.2.7. Arzawalı Tapalazunauli'nin Ülkedeki Veya Ordu Kampındaki Bir Hastalığa Karşı Ritüeli¹⁸⁴ (CTH 424.1)

[§ 1]

1 - [Aşağıdaki gibi (konuşuyor) Tapalazu] nauli, Arzaw [a (...)] 'dan gelen adam:

2 - [Bir mezhep ülke veya orduda dağıldığında,]

3 - [bu ritüel gerçekleştirilir].

4 - [adam bir boğayı sürüyor, bir koç [ve çocuğunu;]

5 - [...] Koç ve çocuğa bağlısın [...].

6 - [Adam] *kulaklarını* kırmızı yün, beyaz yün ve siyah yün ile *süsler*

7 - kırmızı [beyaz], beyaz yün, [siyah] kurt [le ...]

8 - [...] ... [...]

[§ 2]

9 - [...]

10 - [...]

11 - [...]

12 - [...]

13 - Bundan sonra ... [...] öncesi

14 - "[...], bu (hayvanlar, Acc Pl ..), boğa, koç ve [*olması*] Zick [Lein], [...];

15 - aç (ve) açlığını sustur!

16 - içiyor ^{musun} (ve) susuzluğunu gidermek!

17 - (Sonra) [w] [geri dön],

---

¹⁸⁴ http://www.hethport.uni_wuerzburg.de/hetkonk/ (Erişim Tarihi:12.02.2019)

18 - düşmanın ülkesine git

19 - (ve) countryatti ülkesine gelin! "

[§ 3']

20 - Ondan sonra sürüyorsun ama bir eşek.

21 - O (yani ritüel sanatçı) yakalar [...]

22 - (ve) şöyle konuşuyor:

23 - "Eşeği aldı (nom.) [...] ...;

24 - bu (eşeğin) kötülüğü taşıması (uzak)

25 - (ve) e [düşmanın ülkesinde] getir.

26 - Kötülük bana gelmemeli ".

27 - [*Ondan sonra* , eşeği [...] buraya getirin

28 - (ve) onu düşmanın ülkesine sürükler.

[§ 4]

29 - [Ama / biri [mmt] bozkırdan dönüyor

30 - [(ve)] salgını tekrar başladı (is),

31 - [...] evde [...]

32- [... t almak] o / o ateşten.

33 - [Bundan *başka*] oh biraz önce [Str] dökülen

34 - ve önünde biraz ekmek kırıyor.

35 - Akşam saatlerine gelir gelmez (1) 1 ,

36 - o [geri] bir sepete (yani saman ve ekmek) döküyor (?)

37 - (ve) evden çık.

38 - Kapı içindeki bir kadın sc [saat] 2 eit .

[§ 5]

39 - Siz taşıyorsunuz (yani saman ve ekmek sepeti ?)

40 - (ve) kaçıyor.

41 - O (= ritüel sanatçı) şöyle konuşur:

42 - "Tanrım, sana *sığır eti* yemeği getirdim.

43 - ama köpekleriniz için yiyecek getirdim ".

44 - Fakat salgın ordu kampında dağıldıysa,

45 - do you (ler) yapmak hem de 3 her çadır ile 4.

46 - İlk gün bitti.

[§ 6']

47 - İkinci gün boğayı, koçu ve çocuğunu *almaz* .

48 - *Ülkeyle ilgili olarak* , bundan biraz önce [Str] döküldü

49 - ve önünde biraz ekmek kırıyor.

50 - Akşam başlar başlamaz,

51 - sepete döküyor (yani saman ve ekmek)

52 - (ve) onu evden çıkar.

53 - Bir kadın içerideki geçide bağırıyor.

54 - Siz taşıyorsunuz (yani saman ve ekmek sepeti ?)

55 - (ve) gidiyor.

56 - (Sonra) şöyle konuşur:

57 - "Tanrım, sana yemi getirdim.

58 - köpeklerin ama senin için yemek getirdi ".

[§ 7']

59 - Üçüncü gün tekrar kırılıyorsunuz [...] ... [...]

[§ 8']

60 - Dördüncü günde [...] fakat [...]

61 - Ayrıca, üç [...] parlak [[]]

62 - [...]

Ritüel metnin büyük kısmı kırıktır. Metinden anlaşıldığı kadarıyla Aşhella ritüelinin bir kısmı, Uḥḥamuwa ritüelinin başlangıcı ve CTH 424.2 ritüelleri ile benzerlik göstermektedir. İlk gün bir boğa, bir koç ve bir çocuğun kulakları kırmızı, beyaz ve siyah yünle süslenmiştir. Sonra bir eşek kötülüğü yani vebayı düşman ülkesine taşımıştır. Gece vakti bir evde kadın tanrı için malzemeleri hazırlamaktadır. Ritüeli yapan kişi vebaya neden olan tanrıya seslenerek köpekleri için hayvan yemi getirdiğini söylemiştir. Ritüel ordudaki çadırların hepsinde yapılmıştır. İlk gün sonrası ikinci gün yine kadın tanrı için hazırlıklar yapılmıştır. Üçüncü ve dördüncü günlerle alakalı kısımlar kırık olduğundan pek bir bilgi elde edilememiştir.

2.2.2.8. Bir Bölgede Ortaya Çıkan Vebaya Karşı Yapılan Ritüel¹⁸⁵ (CTH 424.2)

[§ 1]

1 - [Aşağıdaki gibi (konuşur) PN, ... A] rz [awa]:

2 - [Eğer] bir veba [... açıkça]

3 - veya [herhangi bir] ilçedeki [adam] [ölür],

4 - bu ritüeli gerçekleştirin.

[§ 2]

5 - Bu *süsler* [beyaz yün, mavi / kırmızı yün t] ve siyah yün olan bir erkek koyun mu.

¹⁸⁵ http://www.hethport.uni_wuerzburg.de/hetkonk/ (Erişim Tarihi:12.02.2019)

- 6 - eğer [uche], [Fe] [ind] ülkesinden geliyorsa,
7 - erkek koyunu sürün (yani düşmanın ülkesine).
8 - Onu Fe ülkesinin sınırına bağlarsın [indes]
9 - (ve) spric [ht] aşağıdaki gibidir:
10 - "size doğru, ilah, [biz] [a (erkek) koyunlarla gel];
11 - Siz, vebaya neden olan ilah,
12 - [dönüş] sizi [geri]
13 - düşmanın ülkesine git
14 - ve [gel] topraklara değil ((atti) ! ".
15 - ama herhangi bir bölgede ölürseniz,
16 - bu mahallenin önünde dekore edilmiş bir koyun kullanıyorsunuz
17 - (ve) onu ilçe sınırındaki bir ağaçta buldu.
18 - Yine, o (yani, ritüel sanatçı) şöyle konuşur:
[§ 3]
19 - " Pekala, size, tanrım, bu koyunla geldim.
20 - vebaya neden olan ilah
21 - geri dön!
22 - Ve [gel] ancak [değil] ülkesi (Hatti) 'de "!.
23 - (Ayin bitti).

Bu ritüel metin diğer hastalık ritüelleri ile benzerlik göstermektedir. Bu ritüel vebadan dolayı ölenler için yapılmıştır. Erkek koyun vebayı düşman ülkesi sınırındaki ağaca bağlanarak salgının düşman ülkesine defedilmesi amaçlanmıştır.

3.SALGIN HASTALIKLARA KARŞI YAPILAN RİTÜELLERİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

3.1. RİTÜELLERİN AMAÇLARI

Aşhella ritüelinin A metninin başında “*orduda kötü bir yıl*” olarak belirtilmiştir. Yine B, C ve D metinlerinin başında ve B ve C metinlerinin kolophon’larında (ritüelin bitişi) bu amaç daha detaylı verilerek ordu ve ülkedeki “*salgın*” ın defedilmesi hedeflenmiştir¹⁸⁶.

Uħhamuwa ritüelinde A, B ve C metinlerinin başlangıç kısmında “*ülkedeki ölüm olayları*” amaç olarak gösterilmiş olup, B metninin kolophonunda bu amaca “*şehir*” de dahil edilmiştir. Ancak şehrin ülkedeki herhangi bir şehir mi yoksa başkent mi olduğu belli değildir¹⁸⁷.

Zarpiya ritüelinin A metninin sonunda “*kötü bir yıl*” ve “*ülkedeki ölümlere karşı*” yapıldığı belirtilerek ritüelin amacına yer verilmiştir.

Puliša ritüelinde salgın hastalığın çıkış nedeni de belirtilmiştir. Ritüelin amacı ise “*ülkedeki ve ordudaki salgın hastalığı gidermek*”tir.

Maddunani ritüelinde amaç “*orduda çıkan salgını defetmek*”tir. Ayrıca ritüelde insanlar, atlar ve sığırların korkunç bir şekilde öldüğünden bahsedilmiş olup muhtemelen bu salgının şarbon olabileceği öngörülmektedir¹⁸⁸.

CTH 424’teki ritüelin amacı “*müstahkem mevkilerden birinde*” çıkan salgının defedilmesidir.

Dandanku ritüelinde ise “*ordudaki ölümleri durdurma*” amacı taşıdığı anlatılmıştır.

---

¹⁸⁶ Dinçol, a.g.m., s.29.

¹⁸⁷ Dinçol, a.g.m., s. 29.

¹⁸⁸ Dinçol, a.g.m., s. 30.

3.2. RİTÜELLERDE GÖREV ALANLAR

Aşhella ritüelinde bütün ordu komutanları görev almıştır. Ayrıca ritüelde kralın çadırının önüne oturmuş süslü bir kadından bahsedilmiştir. Ritüelde kralın çadırından bahsedilmiş olması kralın sembolik olarak temsil edildiğini göstermiştir¹⁸⁹.

Uḥḥamuwa ve CTH 424 ritüellerinde kim olduğu açıklanmadan kişilere yer verilmiştir. Zarpiya ritüelinde “*Evin Beyi*” görev almaktadır. Puliša ritüelinin icracısı olarak “*kral ve bey*” leri görmekteyiz. Maddunani ritüelinde LÚMUŞEN.DÚ ve LÚŞU.GI görev almıştır. Dandanku ritüelinde EN.SISKUR yanında LÚMUŞEN.DÚ da görev almıştır. Ayrıca LÚ.MEŞ MU ve LÚ MEŞ GIŞ PA da görev almıştır¹⁹⁰.

3.3. RİTÜELLERİN YAPILDIĞI MEKÂN VE ZAMAN

Ülkedeki ve ordudaki salgın hastalığı defetmek için yapılan ritüeller zaman ve mekân bakımından farklılık gösterir. Aşhella ritüelinin icrası için geceden koçlar hazırlanmıştır. Yine gündeğümü ile de ritüel için gerekli olan malzemeler hazırlanmıştır. Mekan olarak da açık arazi ve ordugahta ritüel yapılmıştır.

Uḥḥamuwa ritüeli açık arazide gündüz vakti yapılan bir ritüeldir. Ancak Zarpiya ritüelinde işlemler kapının önü ve ön avluda yapılmaktadır. İşlemler bittikten sonra kapı kapatılarak kötülüklerin içeri girmemesi istenmiştir. Mekan olarak kapı önü seçilmesi majik güçten yararlanılmak istenmektedir. Zaman belirtilmemiş ancak gündüz olması mümkündür¹⁹¹. Puliša ritüelinde ise zaman ve mekân kesin olarak belli değildir. Maddunani ritüelinde ise işlemler genellikle gündüz yapılmıştır. Ancak geceden de bazı işlemleri için hazırlık yapıldığı ritüelden icra şeklinden anlaşılmaktadır. Ritüelin yapıldığı mekân ise ordugâhın dışıdır. Dandanku ritüelinde mekan açık arazi olup düşmana giden yoldur. CTH 424 ritüeli düşman sınırında açık

---

¹⁸⁹ Dinçol, a.g.m., s. 30.

¹⁹⁰ Dinçol, a.g.m., s. 31.

¹⁹¹ Dinçol, a.g.m., s.31.

alandan geçmektedir. Yapılan işlemler gündüz vakti yapılmaktadır. Ancak geceden de yapılan hazırlıklar vardır.

3.4. RİTÜELLERDE KULLANILAN MALZEMELER

Ülkede ya da ordugâhta salgın hastalığı defetmek için ritüellerde kullanılan çeşitli malzemeler bulunmaktadır. Bu malzemeleri canlı ve cansızlar olarak iki gruba ayırmak mümkündür. İnsanlar ve hayvanları canlı grupta, renkli ipler, yün, süs takıları, araç gereçler, yiyecek, içecek, kaplar v.s. ise cansız gruba girmektedir¹⁹².

Aşhella ritüelinde salgını göndermek için kullanılan canlılar arasında süslü bir kadın ve renkli iplerle süslenmiş olarak ordu komutanlarının getirdiği koçlar vardır. Bunlar düşman ülkesine gönderilerek salgından kurtulmak istenmiştir. Düşman bu süslenmiş kadın ve koçları bulursa salgın düşman ülkesine geçmiş oluyordu. Tanrılara, onların öfkesini yatıştırmak için sunulan kurbanlar arasında boğa, koç, toklu, teke ve domuz vardır. Aşhella ritüelinin dördüncü gününde koça çekilmemiş dişi bir koyun kullanılmıştır. Bu dinsel yönden temizliği simgelemektedir¹⁹³. Diğer hayvanlar boğa, domuz, teke, toklu ve koç kurban edilerek tanrıya yiyecek olarak sunulmuş. Böylece tanrıların öfkelerinin yatışması istenmiştir¹⁹⁴. Kullanılan araç gereçler ise koçların boyun ve boynuzlarına kurşundan demir halka kolye takılmıştır. Koçların başına da kırmızı, sarı ve beyaz yünden yapılmış çelenk takılmıştır. Ritüeli gerçekleştirmek amacıyla kaba somun, bira, şarap ve bu içeceklerin içine konduğu testi, çanak, kadeh, GİR.KÁN kabı, 3 küçük bronz hançer kullanılmıştır.

Zarpiya ritüelinde kullanılan canlı ve cansız unsur ise şunlardır; “henüz kadına gitmemiş sekiz delikanlı” vardır. Aşhella ritüelinde olduğu gibi bu da dinsel yönden temizliği simgelemektedir. Bu delikanlılardan birine teke postu giydirilip kurt gibi ulumaktadır. Daha sonra bu delikanlılar kesilen hayvanların kol ve göğüslerini yedikleri ritüelde anlatılmıştır. Zarpiya ritüeli kullanılan malzeme

¹⁹² Dinçol, a.g.m., s.32.

¹⁹³ Dinçol, a.g.m., s.32.

¹⁹⁴ Dinçol, a.g.m., s.32 vd.

yönünden zengindir. Bronz balta, bronz hançer, çekilmiş yay, ok ve asa ile yiyecek olarak bira çeşitleri, ekmek çeşitleri ve kurban olarak sunulan hayvanların göğsü, kalbi ve ciğerleri yer almıştır.

Uḫḫamuwa ritüelinde bir koç düşman tanrısına gönderilerek tanrı yatıştırılmak istenmiştir. Ritüelde “düşman tanrısının atları”ndan bahsedilmiştir. Ayrıca tanrılara kurban olarak sunulan boğa ile dişi koyun da vardır. Ritüelde huppar kabı kullanılmış olup, yiyecek olarak da pulla yemeği, ekşi peynir, şarap, bira ve meyvenin kullanıldığını anlıyoruz. Tanrılara sunulan boğa ve dişi koyunun kulakları küpe ile süslenmiştir. Bu defa koçun başına takılan çelenkte kırmızı, sarı, mavi, siyah ve beyaz iplikler kullanılmıştır.

Puliša ritüelinde düşman ülkesinden getirilen erkek ve kadın yer almaktadır. Erkeğe kralın elbiseleri giydirilmiş kadına ise kadın giysileri verilmiştir. Salgına neden olan erkek tanrı ise kralın vekili olarak bu erkek sunulmuş ve tanrıdan bununla tatmin olması istenmiştir. Eğer salgına neden olan tanrıça ise aynı şekilde kadın sunulmuştur. Ritüelde erkekle beraber boğanın, kadınla beraber dişi koyunun adı geçmektedir. Koçları süslemek için kırmızı, sarı, siyah ve beyaz iplikler kullanılırken tanrılara sunulan boğa ve dişi koyunun kulakları küpe ile süslenmiştir.

Dandanku ritüelinde salgını düşman ülkesine göndermek için eşek ve ok, tanrıya kurban sunmak için ise oğlak, süt domuzu ve köpek kullanılmıştır. Kırmızı, mavi ve beyaz yünleri majik işlem için kullanılmıştır¹⁹⁵. KUB VII₅₄ ii 10-19’da “Kırmızı, mavi, beyaz yünleri ve tahıl samanını karışık olarak yola serperler ve şöyle söyler: *“Tanrı İyarri’nin atlarının bakıcıları bu tahıl samanını atlara versinler! Kırmızı, mavi, siyah... ve beyaz yünleri tanrının hierodulleri alsınlar”* diyerek işlemi gerçekleştirmiştir. Yine diğer ritüeller de olduğu gibi farklı türden ekmekler ile tanrılara sunulan kurbanların kafa, kalp ve karaciğerleri ile ritüel icra edilmiştir.

Maddunani ritüelinde domuz ve köpek yavrusu tanrıya kurban sunmak için kullanılmıştır. CTH 424 ritüellerinde bir kadın rol almıştır. Ağaca bağlanan koyun

---

¹⁹⁵ Dinçol,a.g.m., s.35.

tanrıya insanlar yerine vekil olarak sunulmuştur. Salgın hastalığa karşı yapılan diğer ritüellerde olduğu gibi araç gereç bakımından zengin değildir.

3.5. RİTÜELLERDE ADI GEÇEN TANRILAR¹⁹⁶

Aşhela ritüelinde ;

^DLAMA aniiattaš/ ĥalziiaš

^DIM

^DUTU

^DUTU ŠAME

^DU

Uħħamuwa ritüeli;

^DIM

^DIMIN.IMIN.BI

^DUTU

Luvice Kısımlardaki Karşılıkları

Zarpiya Ritüeli ;

^DMARDUK ^DŠantaš

^DInnarauant- ^DAnnarummenzi

LÚ.MEŠ Lulaħiia- ^DLulaħinza

nepišaš ^DUTU-uš uraz ^DUTU- az

^DÉ.A-aš ^DAyaš

addaš ^DMEŠ tatinzi ^DMEŠ - inzi

Dandanku ritüeli;

^DIMIN.IMIN.BI

^DIyarri

---

¹⁹⁶ Dinçol,a.g,m., s.35-36.

Ritüellerde tanrıları kurban sunulan tanrılar ve salgın hastalığa sebep olan tanrılar şeklinde iki kısma ayırmak gerekir. Salgın hastalığa neden olan tanrılar genellikle isimleriyle anılmamış, onun yerine “*salgına neden olan düşmanların tanrıları*” olarak nitelendirilmişlerdir. Bu durumu en iyi Uḫḫammuwa ritüelinde görmekteyiz. Fırtına Tanrısı salgını veren tanrı olduğu için düşman ülkesinin tanrısı olarak görmemiz gerekir¹⁹⁷. Ašḫella ritüeli, Piliša ritüeli ve CTH 424 ritüelinde salgını yapan tanrı belirtilmemiştir. Zarpiya ritüelinde törene çağrılan ^D MARDUK ve ^D Innarauant salgından sorumlu olan tanrılardır.

3.6. RİTÜELLERİN SÜRESİ¹⁹⁸

Salgın hastalığa karşı yapılan ritüellerin süresi değişiklik göstermektedir. Ašḫella ritüeli dört gün sürmüştür. Ancak E versiyonuna göre beş gün sürmüştür. Uḫḫammuwa ritüeli bir gün sürmüştür. CTH 424 ritüeli dört ya da beş gün sürmüştür. Zarpiya, Maddunani ve Pulisa ritüellerinin süresi belli değildir. Dandanku ritüeli muhtemelen dört gün sürmüştür.

3.7. RİTÜELLERİN AİT OLDUĞU KİŞİLERİN MESLEK VE KÖKENLERİ¹⁹⁹

Adı	Mesleği	Kökeni
Ašḫella	?	Ḫapalla şehri
Uḫḫammuwa	?	Arzawa
Zarpiya	^{LU} A.ZU	Kizzuwatna
Puliša	?	?
Maddunani	^{LU} MUŠEN.DÚ	Arzawa
Dandanku	^{LU} MUŠEN.DÚ	?

¹⁹⁷ Dinçol, a.g.m., s.36.

¹⁹⁸ Dinçol, a.g.m.,s.36-37. Ayrıca bkz; http://www.hethport.uni_wuerzburg.de/hetkonk/ (Erişim Tarihi:01.03.2019)

¹⁹⁹ Dinçol, a.g.m., s.37.

CTH 424'teki ritüelin kim tarafından yazıldığı belli değildir. Puliša'nın kökeni metin kırık olduğu için belli değildir. Uḫḫamuwa'nın mesleği ise başka iki metinde kahin olarak geçmektedir²⁰⁰.(bkz E. LAROCHE, Les Noms des Hittites, Paris,1966. s.141.

4.VEBA SALGINININ HİTİT DEVLETİ'NE ETKİLERİ

II. Muršili'nin Veba Duaları'nda bahsettiği gibi veba salgını ülkede yirmi yıldan fazla sürmüştür. 2. Veba Duası'nda "20 sene" kesin tarih olarak verilirken, 1. ve 3. Veba Duası'nda "20 seneden fazla" veba salgınının sürdüğü anlaşılmaktadır²⁰¹. Ancak vebanın kesin başladığı tarih ve bittiği tarih bugün için mümkün değildir.

Hitit Devleti'nde veba salgını korkunç boyutlara ulaşmış binlerce insan hayatını kaybetmiş, sağlıklı olanlar ise korku içinde yaşamlarına devam etmişlerdir. Hitit Devleti'nde I.Šuppiluliuma zamanında ortaya çıkan veba salgını hem kendisinin ölümüne hem de kendisinden sonra tahta çıkan oğlu II.Arnuwanda'nın ölümüne sebep olmuştur. Bu durum bize veba hastalığının yaygın ve kralların bile ölümüne sebep olacak kadar büyük boyutta olduğunu gösterir²⁰².

Ülkedeki salgının giderek arttığını ve insanların ölmeye başladığını tabletlerden öğrenmekteyiz. Yine II. Muršili I. Veba Duası'nda tanrılara kurban ekmeği ve içki sunanların da salgından dolayı zarar gördüğünü ve az sayıda kaldıklarını belirtmiştir. Eğer salgın devam ederse "tanrılara kurban ekmeği ve içki sunacak kimsenin kalmayacağını" söyleyerek tanrılara şantajı varan ifadeler kullanmıştır. II. Muršili tanrılara yakararak vebayı ülkesinden göndermelerini istemiştir.

Veba salgınının devletler arasındaki siyasal ilişkileri de etkilediğini ve düşmanların bu olumsuz durumu kendi lehlerine kullandıklarını Muršili'nin Annalleri'ne ait olan metinlerdenden bilmekteyiz. Bu metinlerde vebanın devam

---

²⁰⁰ Dinçol, a.g.m., s.37.

²⁰¹ Alparslan, a.g.t., s.130.

²⁰² Kılıç, a.g.e., s.20.

ettiği ve Hitit Kralı'nın vebadan dolayı Harzivana²⁰³ kentine kaçtığını öğrenmekteyiz. Aynı metinlerde, Kaşkalılar'ın da bu vebadan haberdar oldukları ve Hititler'e ait kentlere saldırdığı anlaşılmaktadır²⁰⁴.

Vebanın en az 20 sene boyunca sürdüğü ülkede doğal olarak insan sayısı azaldığından tarım ve hayvancılıkta üretim durma noktasına gelmiştir. II. Murşili boşalan kent ve bölgelere Batı Anadolu Bölgesi'nden getirdiği özellikle erkek, genç ve çalışabilir durumda olanları yerleştirmiştir. Böylece durma noktasına gelen tarım ve hayvancılığı yeniden canlandırarak ülkeyi korumaya çalışmıştır.

Hitit insanının salgından korunmak için buldukları yeri terk ettiklerine dair bilgiler mevcuttur. Bu durum veba salgınının gittikleri yere götürerek salgının daha geniş coğrafyaya yayılmasına neden olmuştur.

Hitit metinleri arasındaki bir mektup da Aşušuha şehrinde çıkan bir salgından şöyle bahsedilmiştir:

KBo XVIII 10 2-16²⁰⁵

“... ve Aşušuha şehrinde

Bir ölüm hâkim

ama Apádda kızı

Her (nerede) ise

Şimdi bu yerler...

bahsedildiği gibi

Yakın

o yerde ölüm olduğu [sürece]

x [onu] evin dışına çıkardılar

[.....]kızını

---

²⁰³ HAR-zi-ú-na şeklinde yazılan kent ile verileri değerlendirirken Hititologlar, Koloni Çağı metinlerinde geçen Harkiuana kenti eşleştirerek, bu kentin Kızılırmak nehrinin güneyinde Aksaray-Kayseri civarında olduğunu öne sürmüşlerdir.

²⁰⁴ Alparslan, a.g.t., s.130.

²⁰⁵ Gökhan, a.g.t., s.73.

Herhangi bir başka yere götürdüler.”

Bu mektupta, Aşušuğa şehrinde çıkan bir salgın hastalık olduğu ve bu yüzden muhtemelen prenses olan kızı salgın hastalıktan korumak için başka bir şehre götürüldüğünden bahsedilmiştir.

Veba, Hitit devletini önemli ölçüde güçsüz bırakmıştır. Ancak yapılan başarılı seferlerden anlaşıldığı kadarıyla, Hatti Ülkesi'nin siyasi ve askeri faaliyetlerini başarısız kılacak kadar da etkili değildi. Hitit Devleti'nin askeri olarak etkilenmemesi sebebi ordularını vebanın olmadığı yerlere yerleştirmelerinden olabilir. Hem I.Şuppiluliuma döneminde önemli seferler yapılmış ve askeri başarılar elde edilmiş hem de oğlu II. Murşili zamanında askeri seferlerde ve askeri başarılarda olumsuz etkisi olmamıştır.

Veba salgını, neredeyse tüm Önasya'yı etkisi altına aldığını, dolayısıyla Hitit bölgesi dışındaki topraklarını da güçsüz düşürmüş olduğu, unutulmaması gerekir. Hititler'in temizliğe ne denli önem verdiğini de göz önünde bulunduracak olursak, Hatti merkezinin dışındaki büyük kentlerinin salgından çok daha fazla etkilendiğini düşünebiliriz.

Hitit Devleti'nde 20 yıldan fazla süren veba salgınında ölen insanların cesetlerine ne oluyordu sorusu karşımıza çıkar? Peki, Hititler ölümlerini nasıl defnetmişlerdir? Hititler ölümlerini hem yakarak gömme (kremasyon) hem de yakmadan gömerek defin işlemi yapmışlardır. Kral ve kraliçelerin cenazeleri için yazılı olarak belgeler hazırlamışlardır²⁰⁶. II.Murşili muhtemelen vebadan dolayı ölen kardeşi Kargamış kralı Şarrukuşuh'u ölümünden sonra Hattuşa'ya getirterek cenaze için 14 gün ritüeller yapıp yakılarak defnedilmiştir²⁰⁷.

---

²⁰⁶ Fatma Sevinç, “Hitit Krallarının/Kraliçelerinin Cenaze Törenleri Ve Eski Yakın Doğu'da Kremasyon (Ölüyü Yakarak Defnetme) Geleneği”, *8. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları (ICANAS)*, Ankara 2007, s.2779.

²⁰⁷ Sevinç, a.g.b., s.2779.

Kral ailesinden olmayan insanların ya da halktan kişilerin öldükten sonra nasıl bir törenle defnedildiğine dair yazılı kaynaklarda bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak arkeolojik kazılar MÖ 2. binyılda Anadolu’da halktan kimselerin de ölümlerini yakarak defnettiklerini göstermiştir. Onların cenaze törenlerinin ayrıntıları kraliyet ailesininki kadar iyi bilinmiyor²⁰⁸. Boğazköy’deki mezarlıklarda aynı mezarlık içinde hem yakmadan gömme hem de yakarak gömme (kremasyon) yanyana yer almıştır. Bu bilgilere göre Hititler vebadan dolayı insanları da yakmış olabilirler.

Veba salgınının Hitit Devleti’nde ne zaman sona erdiği hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. II. Murşili’den sonra tahta çıkan kralların kaynaklarında veba salgını hakkında bilgi olmadığını göz önünde bulundurursak II. Murşili Dönemi’nde sona erdiğini düşünebiliriz.

---

²⁰⁸ Sevinç, a.g.b., s.2786.

SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca insanların toplu olarak hayatlarını kaybetmelerine neden olan salgın hastalıklar görülmüştür. Salgın hastalıklar kısa sürede toplu ölümlere neden olurken büyük acılar yaşanmasında da etkili olmuştur. İmparatorlukları çökerten sınırların yeniden çizilmesine neden olan, orduları kıran salgın hastalıkların ekonomik, siyasal ve demografik sonuçlarıyla yeryüzü haritasının yeniden şekillenmesinde payı büyüktür. Salgın hastalıklardan en önemlisi olan veba salgını insanlığın varoluşundan günümüze kadar etkisini göstermiştir.

Eskiçağ tarihine baktığımızda MÖ.2000 yıllarında yazıldığı tahmin edilen Gılgamış Destanı'nda veba hakkında bilgiler geçmektedir. Burada "veba tanrısı" sözü ile veba hastalığını kutsallaştırmışlardır. MÖ. 430-426 yılları arasında Atina'da veba salgını görülmüştür ve devlet adamı olan Perikles'in de aralarında olduğu binlerce insan hayatını kaybetmiştir.

MÖ II. binyıllarda Anadolu da güçlü bir devlet kuran Hititler teokratik bir yapıya sahip oldukları için hastalıkların nedenleri tanrılara bağlanarak hastalıkların tedavileri dini ve büyüsel işlemlerle yapılmıştır. Büyük bir imparatorluk kuran Hititler tıp bilimi alanında çağdaşları olan Mısır ve Mezopotamya Devletlerinin gerisinde kalmaları bu devletlerden hekim talebinde bulunmalarına neden olmuştur. Hekim talebinde bulunmaları bile Hititlerin hastalıkların tedavisi için uğraştıklarını gösterir.

Hitit Kralı I.Şuppiluliuma zamanında ülkede veba salgını ortaya çıkmıştır. I.Şuppiluliuma tanrılara olan görevlerini yerine getirmemiş, tahta çıkmak için kardeşi Tuthaliya'yı öldürerek büyük günah işlediğinden tanrılar tüm ülkeyi veba salgını ile cezalandırmışlardır. Oysaki veba, Mısır seferi sırasında ülkeye getirilen esirler arasında ortaya çıkarak tüm ülkeye yayılmıştır. Veba salgını I.Şuppiluliuma'nın ölümüne neden olmuştur. Yerine tahta çıkan oğlu II. Arnuvanda'nın da veba salgınından öldüğü kaynaklardan anlaşılmaktadır.

II.Murşili ülkesini veba salgınından kurtarmak için tanrılara olan görevlerini yerine getirmeye çalışmıştır. Bu sebeple II. Murşili tanrılara dualar ederek ve tanrılara adaklar sunarak salgını ülkesinden göndermeleri için elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Yine salgın hastalığı ülkeden göndermek için ritüeller düzenleyerek salgını düşman ülkelere göndererek orada defn ederek hem düşmanlarından hem de hastalıklardan kurtulmak istemişlerdir.

Bu salgın sebebiyle Hitit ülkesi ciddi zararlar görmüş ve nüfus ciddi oranda azalmıştır. II.Mursili'nin “tanrılara kurban olarak sunulacak insan kalmayacağı” şeklindeki ifadesi nüfusun ciddi oranda azaldığının göstergesidir.MS. 541-544 yılları arasında dünya tarihinde en etkili olan Iustinianos vebası görülmüştür. Bu salgın Mısır'dan başlayarak dünyaya yayılmış ve milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir.

MS. 685 yılında Mısır'da görülen veba salgını İslam tarihindeki en büyük veba salgını olarak tarihe geçmiştir. Nil nehrinin taşmasında yaşanan düzensizlikler yeterli ürün alınamadığı için kıtlıklara sebep olmuştur. Bu da veba salgınına neden olmuştur.

Altınorda Hanlığı Ceneviz kolonisi olan Kefe'yi kuşatınca Altınorda Hanlığı askerleri arasında veba salgını başlamıştır. Bu salgın nedeniyle Cenevizliler veba korkusuyla İstanbul güzergâhından İtalya'ya kaçmışlardır. Bu tarihte ilk “biyolojik silah” olarak adlandırılmıştır. Cenevizliler vebayı tüm Avrupa'ya yayarak insanlık tarihinin en büyük veba salgınlarından birinin yaşanmasına sebep olmuşlardır. 1348 yılında yaşanan bu büyük veba salgınına ise Avrupalılar “kara ölüm” demişlerdir. Günlük ölü sayısının bile binleri bulduğu salgının olumsuz etkilerini tahmin etmek mümkündür. 1348-1351 yılları arasında Avrupa'da 23.840.000 insan hayatını kaybetmiştir. Veba 15. yüzyılda Avrupa'da yeni neslin yaklaşık %10-15'ini yok etmiştir. Avrupa 16. yüzyılda ancak eski nüfusuna ulaşabilmiştir.

19. yüzyılda Hindistan'ın Bombay kentinde veba salgını görülmüş olup bu da en büyük veba salgınlarından. Nüfus büyük oranda azalmasına ve kıtlığın ortaya

çıkmasına neden olmuştur. Günümüzde ise veba tropikal bölgelerde nadiren görülmektedir. Ancak artık ilaç ve serumlarla tedavisi mümkündür.

Veba salgınının toplumlarda bıraktığı etkilerin neden büyük boyutlarda olduğunu anlayabilmemiz için dönemin şartlarını bilmemiz gerekmektedir. Bu sebeple baktığımızda insanlık tarihinde veba salgınları büyük ölçüde toplu olarak insanların hayatlarını kaybetmelerine neden olmuştur. Çünkü salgına neden olan etkenler, tedavi yöntemlerinin bilinmemesi ve tıp biliminin günümüz şartları kadar gelişmemiş olması nedeniyle veba salgınından kurtulmak için dini ve büyü ile tedavi yöntemlerini uygulamışlardır. Salgın hastalıkların etkeni olan mikroorganizmalar keşfedilmeden önce insanlar salgın hastalıkların tanrılar tarafından ceza olarak verildiğine inanmışlardır. Bu sebeple Tanrılara dualar etmişler, büyüsel ritüeller düzenlemişlerdir. Ama yine de veba salgınının uzun yıllar ülkede kalmasına engel olamamışlardır.

Veba salgınının Hitit ülkesinde yirmi yıldan fazla etkisini göstermiştir. Ancak nüfusu ciddi şekilde azaltan vebadan kurtulmak için tanrılara yapılan duaların ve salgını göndermek için yapılan ritüellerin etkili olmadığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- AKURGAL, Ekrem. *Anadolu Uygarlıkları*, Phoenix Yayınevi, 2.Baskı, Ankara 2017.
- AKURGAL, Ekrem. *Anadolu Kültür Tarihi*, Phoenix Yayınevi, 13.Baskı, Ankara 2002.
- ALP, Sedat. *Hitit Çağında Anadolu Çivi ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara 2011.
- ALP, Sedat. *Hititlerin Mektuplaşmaları*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1997.
- ALPARSLAN, Metin. *II. Murşili ve Dönemi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.
- ARIKAN, Yasemin. "Hitit Dini Üzerine Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. IIIVIII, S.1-2, 1988, s.271-285.
- ARIKAN, Yasemin. "Hitit Dualarında Geçen Bazı Tanrı Adları", *III. Uluslararası Hititoloji Kongreleri Bildirileri, Çorum 16-22 Eylül 1996*, Ankara 1988, s.45-51.
- ATMACA, Veli. "Eski Medeniyetlerde Günah Hastalık İlişkisi veya Tanrının Gazabı Meselesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 34, Erzurum 2010, s.100-121.
- AYHAN, Aydın. "Dünyada ve Türkiye'de Veba Salgınları", *Tıp Tarihi Araştırmaları Tarihi*, S.16, İstanbul 2009, s.145-162.
- BRYCE, Trevor. *Hitit Dünyasında Yaşam ve Tolum*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2003.
- BURDE, C. *Hethitische Medizinische Texte. Studien zu den Boğazköy- Texten*, 19. Wiesbaden, 1974.
- CEYLAN, Ömür. "Ölümün Unutulan Adı Veba", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları*, No:886, 2006, s.1-6.
- ÇEÇEN, Salih. "Mütânü in den Kultepe – Texten", *Fen ve Tıp Bilimlerinde Araştırma*, IV,1991/92, s.43-72.

- ÇİFTÇİOĞLU, Ferdi. *2.Abdülhamid Dönemi İzmir’de Salgın Hastalıklar, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2014.
- ÇİLİNGİR CESUR, Sevgül. “Hitit Büyü Ritüelleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. XXXII, Aralık 2017, s.777-813.
- DİNÇOL, M.A. “Ashella Ritüeli (CTH 394) ve Hititlerde Salgın Hastalıklara Karşı Yapılan Majik İşlemlere Toplu Bir Bakış”, *Belleten*, XLIX/193, Ankara, 1985, s.1-40.
- DOĞAN ALPARSLAN, Meltem. “Hitit Dini ve Tanrıları”, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul 2009, s.119-127.
- ERGİNÖZ, G.Ş. Hititlerde *Anatomi ve Tıp*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1999.
- GÖKHAN, Fatma. *Hititlerde Tıp Üzerine İnceleme*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.
- GÖKHAN, İlyas. *XIII ve XVI. Yüzyıllarda Mısır ve Suriye’de Krizler, Kıtıklar ve Vebalar*, (Basılmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1988.
- GÜTERBOCK, H. G. “Hittite Medicine, Bulletin of The History of Medicine”, Vol IIIVI, No. 2, March-April,1962, ss.109-113.
- http://www.hethport.uni_wuerzburg.de/hetkonk/ (Erişim Tarihi:24.01.2019)
- <http://arkeofili.com/istanbul-arkeoloji-muzelerinde-sergilenen-22-tabletin-tercumesi/> (Erişim Tarihi:09.06.2019)
- <https://www.slideshare.net/MehmetEkiz2/hittites-42220662/> (Erişim Tarihi:12.07.2019)
- K.GÜLEN, Nurdoğan. *Anadolu’nun Bin Tanrılı Kralı Şuppiluliuma*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2010.
- KAYNAR, Fatma. *Hitit Kralı II. Murşili’nin Dil Felci Metninin (Cth 486) Filolojik Ve Sosyokültürel Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

- KILIÇ, Orhan. *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No:6, Tarih Şubesi Yayınları No:5, Elazığ, 2004.
- KIZILTAN, Zeynep, “Mezopotamya ve Mısır’da Tıp”, 38. *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Geçmişten Günümüze Tıp Sergisi*, Nobel Yayıncılık, İstanbul 2002, s.38-46.
- KOÇ, İlker.(Editör). *Hititler*, METU Press-ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, 2006.
- MACQUEEN, J. G., *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Çev. Esra Davutoğlu, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2001.
- MANDACI UNCU, Ebru. “Eski Mezopotamya’da Tıp”, *History Studies*, C. V., S. 5, Eylül 2013, s.107-118.
- MURAT, Leyla. “Amnihatna Ritüelinde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, 2003, *Archivum Anatolicum*, VI (2), s.89-109.
- MURAT, Leyla ve KATIRCIOĞLU, Fehmi, *Hitit Döneminde Anadolu’da Tıp / IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri (XXIV. Gevher Nesibe Tıp Günleri, 24-27 Mayıs 2001, Kayseri)*, Ankara 2006, s.71-52.
- MURAT, Leyla ve Fehmi Katırcıoğlu. “Hititlerde Tıp”, *Bilim ve Ütopya Dergisi*, S. 170, Ağustos 2008, s.53-59.
- MURAT, Leyla ve Fehmi Katırcıoğlu. “XXIV Gevher Nesibe Tıp Günleri”, *IX Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, 24-27 Mayıs 2006, Kayseri, s.71-82.
- ONUL, Behiç. *İnfeksiyon Hastalıkları*, Ankara Üniversitesi Yayınlarından, 2.Baskı, Ankara 1956.
- ORHUN, Murat. “Hititler’de Karaciğer Falı, Kuş Uçuşu Falı ve Bunların Etrüskler’deki Uzantısı”, *Akademik Bakış*, C. III, S.5, Kış 2009, ss.231-250.
- ÖZKAN, Süleyman. “Hitit Kenti HARzivana’nın Yeri Hakkında”, *Anadolu Sohbetleri XI*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2012, s.229-309.
- REYHAN, Esmâ. “Eski Anadolu Kültüründe Büyü ve Büyücülük”, *Akademik Bakış*, C. II, Kış 2008, s.227-242.
- Robert F.Betts vd. *İnfeksiyon Hastalıklarına Pratik Yaklaşımlar*, Çev.Fehmi Tabak. İstanbul Medikal Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul 2007.

- SAYILI, Aydın. *Mısırlılarda ve Mezopotamya'da Matematik, Astronomi ve Tıp*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, Ankara 1991.
- SCHWART, Benjamin. "The Hittite and Luwian Ritual of Zarpiya of Kezzuwatna", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. LVIII, No. 2 (Jun., 1938), pp. 334-353.
- SCHWERTHEİM, Elmar. *Antikçağda Anadolu*, Çeviri: Nuran Batu, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.
- SEVİNÇ, Fatma. "Hitit Krallarının/Kraliçelerinin Cenaze Törenleri ve Eski Yakın Doğu'da Kremasyon (Ölüyü Yakarak Defnetme) Geleneği", 8. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları (ICANAS)*, Ankara 2007.
- SERDAROĞLU, Ümit. *Eskiçağ'da Tıp*, Eskiçağ Tıp Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1996.
- SİR GAVAZ, Özlem. "Hitit Metinlerinde Arinna'nın Güneş Tanrıçası", *Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. 1, 2010/1, s.91-105.
- SİR GAVAZ, Özlem. "Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I.Šuppiliuma Döneminde Anadolu", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/1, 2008, s. 21-39.
- ÜNAL, Ahmet. "M.Ö.2.Binyıl Anadolusunda Doğal Afetler", *Belleten*, C XLI, (163), 1977, s.423-472.
- ÜNAL, Ahmet. "Hitit Tıbbının Ana Hatları", *Belleten*, C XLIV, (175), 1980, s.475-495.
- ÜNAL, Ahmet. *Hititler Devrinde Anadolu 2*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003.
- ÜNAL, Ahmet. *Hititler Devrinde Anadolu 3*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005.

EKLER

RESİM 1²⁰⁹

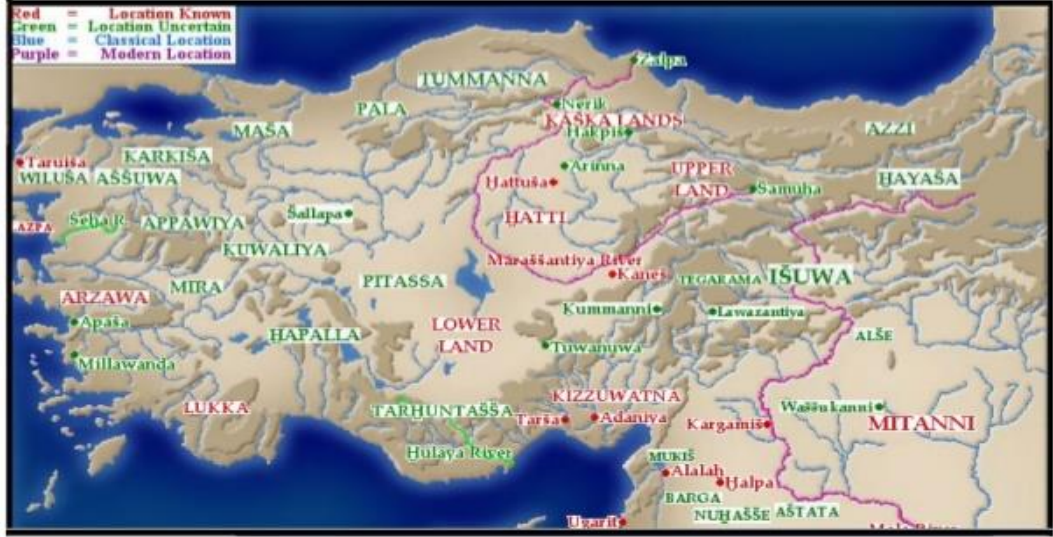
arkeofili.com

---

²⁰⁹ İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan II.Murşili'ye Ait Veba Duası.

HİTİT DÖNEMİNDE ANADOLUNUN TARİHİ COĞRAFYASI

Kaynak; <https://www.slideshare.net/MehmetEkiz2/hittites-42220662> (Erişim Tarihi:12.07.2019)

HİTİT DÖNEMİNDE ANADOLU VE ÇEVRESİNİN POLİTİK YAPISI

Kaynak; <https://www.slideshare.net/MehmetEkiz2/hittites-42220662> (Erişim Tarihi 12.07.2019)